

Дневникът

(стенографски)

на

XIV-то обикновено Народно събрание.

Втора редовна сесия.

XIV заседание, четвъртък, 5 ноемврий 1909 г.

(Открито отъ подпрѣседателя г. Н. Гимиджийски, въ 3 ч. слѣдъ пладне)

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: (Звъни)
Засѣданието се открива.

Г. секретарьтъ ще прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь А. Христовъ: (Прочита списъка.
Отсѣдствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители:
В. Александровъ, Д. Алексиевъ, Г. Арабаджиевъ,
М. Бакърджиевъ, К. Велиновъ, Н. Вельовъ, П.
Войниковъ, В. Димчевъ, Д. Драгиевъ, А. Екимовъ,
Д. Константиновъ, Т. Константиновъ, Г. Коприна-
ровъ, М. Кърнаровъ, А. Милчевъ, Ц. Мисловъ, Т.
Михайловъ, К. Нетковъ, К. Новаковъ, Д. Папазовъ,
П. Паскалевъ, Н. Пеневъ, П. Петровъ, А. Поповъ,
Д-ръ С. Поповъ, П. Пѣйчевъ, Г. Радойковъ, Д.
Рапеевъ, С. Родевъ, И. Самарджиевъ, Я. Симеоновъ,
П. Стаменовъ, Д-ръ Х. Танчевъ и Х. Тричковъ)

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: От-
сѣдствуватъ 33 народни прѣдставители. Има нуж-
ното число народни прѣдставители налице, за да
бѣде засѣданието законно.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ дневния редъ, съоб-
щавамъ на г. г. народнитѣ прѣдставители, че отъ Ми-
нистерството на войната е постѣпило прѣдложение
за одобрение на сключения на 24 априлий/7 май
миналата година договоръ между нашето и фран-
цузкото правителства относително унищожението
на договора отъ 21 юлий/2 августъ 1897 г. отно-
сящъ се до прѣбиваването на една французка
морска мисия въ България. Това прѣдложение ще
бѣде раздадено на г. г. народнитѣ прѣдставители
и своевременно поставено на дневенъ редъ.

Пристѣпваме къмъ изпълнението на дневния
редъ — изслушване рѣчитѣ на г. г. министритѣ
по отговора на тронното слово.

Има думата г. министърътъ на външнитѣ работи.

Министъръ С. Паприковъ: Г. г. народни прѣд-
ставители! Отъ дебатитѣ по отговора на тронното
слово, доколкото тѣ засѣгаха външната ни поли-
тика, ние вадимъ заключения насърчителни. Вадимъ
тия заключения затова, защото критиката, която
ни се направи, бѣше критика обективна и критика,
която, въ края на крайщата, се свеждаше повече
въ пожелания. За щастие, тия пожелания, изказани
отъ трибуната, както отъ лѣвицата, така сѣщо и
отъ дѣсницата, съвпадатъ съ направлението, което
ние държимъ по нашата външна политика. Като
имамъ това прѣдъ видъ, а така сѣщо и блѣсти-
щата рѣчь на г. министъръ-прѣдседателя по вън-
шната ни политика, която бѣ изчерпателна, менѣ
би останало твърдѣ малко нѣщо да кажа, ако не
бѣха останали нѣкои въпроси само зачекнати и
оставени безъ отговоръ. Ще се спра малко на тия
въпроси.

Уважаемиятъ г. Даневъ въ своята рѣчь обърна
внимание, че въ отношенията ни съ Русия нѣма
искреностъ. Трѣбва да се признае тукъ веднага,
че не можахъ да схвана добръ мисълъта на г. Данева.

Д-ръ С. Даневъ: Това не казахъ, г. министре.

Министъръ С. Паприковъ: Именно, затова азъ
искамъ да се поправи. Казахте, че нѣма искре-
ностъ, или че е нужна искреностъ.

Д-ръ С. Даневъ: Да, тѣй, че е нужна искреностъ.

Министъръ С. Паприковъ: Така, ми се струва,
г. Даневъ каза.

Н. Поповъ: Така каза.

Министъръ С. Паприковъ: Ако се твърди, че
е нужна искреностъ, то се прѣдполага, че я нѣма.

Че е нужна искреностъ въ отношенията ни съ Русия, за това двѣ мнѣния не може да има, но че нѣма искреностъ въ нашитѣ отношения съ Русия при водената политика отъ насъ, това не е достатъчно да се каже, а трѣбва да се докаже. Излишно е да споменавамъ, че при тая топлина на чувства, каквато вѣе както въ самото тронно слово, така и въ отговора му, излишно е да се споменава за отсъствие искреностъ въ отношенията, въ политиката, която водимъ съ Русия.

Уважаемиятъ г. Пешевъ спомена, че въ тронното слово не се говори нищо за Сърбия. Това е вѣрно. Но сѣщо трѣбваше да се забѣлѣжи, че не се говори нищо и за Ромѣния, а пъкъ на всички ви е извѣстно, че нашитѣ отношения съ тази държава сѣ отлични. Ние мислимъ, че въ тронното слово трѣбва да се говори за отношения само тогава, когато прѣзъ течение на годината сѣ станали събития дотолкова значителни, щото да сѣ измѣнили въ едно или друго направление сѣществующитѣ отношения; промѣни да сѣ станали въ отношенията дотолкова сѣществени, че да заслужава пепрѣмѣнно да се упоменава това въ тронното слово. Ние смѣтаме, че е излишно да се повтаря постоянно една и сѣща фраза въ тронното слово и да се казва, че нашитѣ отношения съ Сърбия, или съ друга държава сѣ отлични или прѣвъзходни. За това именно не е казано въ тронното слово нищо за Сърбия, както не е казано нищо и за Ромѣния.

Г. Пешевъ така сѣщо помена за една извѣстна вамъ поздравителна отъ единъ владѣтель телеграма по случай припознаването на нашата независимостъ. Г. Пешевъ намира, че въ тая телеграма България е била оскърбена. Дълженъ съмъ да кажа, че това заключение може да се прави само, когато не се знае положението, което извѣстната държава заемаше спрѣмо насъ по въпроса за признаването независимостъта въ свръзка съ разрѣшението въпроса за източнитѣ желѣзници. За тия, за които това становище е извѣстно, тая телеграма нѣма това значение, и ние, на свое врѣме и на свое мѣсто, дадохме обяснения; твърди, че на тая телеграма такова значение не може да се придава.

Г. Даневъ като говореше за отношенията ни съ Сърбия, бѣше по-изчерпателенъ и той начерта, тѣй да се каже, пътя на развитието на отношенията ни и цѣльта, до която трѣбва да се достигне. Трѣбва да кажа, че тая мисль на г. Данева се посрѣщна симпатично, защото ние не правимъ нищо друго, освѣнъ да се стремимъ да подобряваме тия отношения постепенно и да ги доведемъ именно до тоя край, до който г. Даневъ желае. Обаче, въ развитието на тия отношения ние ще се пазимъ да не правимъ скокове и прибързани експерименти, защото въ това отношение миналото, историята ни послужи за урокъ.

По отношенията ни къмъ Турция, както г. Даневъ, така сѣщо и г. Пешевъ намиратъ, че тия отношения не сѣ такива, каквито е желателно да бѣдатъ. И единиятъ, и другиятъ сѣ съгласни, че

въ тия отношения има нѣщо недоизказано, има извѣстно недовѣрие, има извѣстна неискреностъ и т. н., изобщо, заключението е такова, че тия отношения не сѣ именно такива, каквито е желателно да бѣдатъ. И г. Пешевъ, и г. Даневъ не сѣ твърдѣ далечъ отъ истината.

Обаче, трѣбва веднага да прибави, че както отъ наша страна, така сѣщо и отъ турска страна, отъ страна на турското правителство — това трѣбва да подчертая — сѣществувва всичка добра воля да се работи, щото тия отношения да станатъ именно такива, каквито се желаятъ. Ние имаме редъ въпроси да уреждаме съ Турция; тия въпроси сѣ повдигнати и сѣ на пътъ за разрѣшение. Готовността, отзивчивостъта на турското правителство въ това отношение сѣ за насъ достатъчно доказателство за добрата воля и за добритѣ намѣрени на това правителство. Щомъ това е така, ние можемъ да хранимъ надежда, че нашитѣ отношения ще се измѣняватъ, отъ день на день тѣ ще отиватъ къмъ по-добро и ние ще достигнемъ до тоя резултатъ, който желаемъ; ние ще достигнемъ, щото нашитѣ отношения да станатъ такива, каквито се налагатъ отъ взаимнитѣ ни, бихъ казалъ, по-напрѣдъ политически, а послѣ економически интереси. Доброто разбиране на тия интереси, и отъ едната, и отъ другата страна, ще доведатъ именно до желания край. Въ политиката, които ние водимъ спрѣмо Турция, ние сме на ясно. Нашата политика е опрѣдѣлена още отъ самото начало на поемането на властъта отъ насъ. Пакъ отъ тукъ, при извънредната сесия на Народното събрание, азъ указахъ какви желаемъ ние да бѣдатъ нашитѣ отношения съ Турция. Отъ тукъ азъ казахъ, че нашитѣ отношения единъ день трѣбва да станатъ такива, щото границата, която ни дѣли да бѣде, колкото е възможно, по-малко чувствувана въ нашитѣ отношения и сношения. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) Ние не сме измѣнили въ нищо на нашата политика, ние сме строго послѣдователни въ нея и ще останемъ такива. Перипетиитѣ, които ние и Турция прѣживѣхме миналата година, моментитѣ на съблазнь, които ви сѣ добри извѣстни, твърдостъта на българското правителство да стои на поста си и да запази интереситѣ на България така, както то ги разбира, безъ да се увеличи отъ съблазни, сѣ доказателства, не само за насъ, а и за Турция, за ония отношения, които ние желаемъ да имаме съ нея.

Когато се говори за отношенията ни съ Турция, не трѣбва да се изпуца изъ прѣдъ видъ едно, както отъ насъ, така сѣщо и отъ Турция, а то е главното, то е, че нашитѣ отношения, нашитѣ сношения зависатъ главно отъ онова положение, въ което ще бѣдатъ поставени нашитѣ съпародници въ европейска Турция. Ние се надѣмъ, ние вѣрваме, че новиятъ конституционенъ режимъ ще се развива правилно, ще крѣпне. Ние вѣрваме, че за нашитѣ съпародници въ Турция ще бѣдатъ запазени, ще бѣдатъ гарантирани всички ония права,

които основният закон на империята им дава и че под егидата на конституционния режим тѣ ще могат правилно и свободно да се развиват. Колкото въ това отношение нашитѣ сънародници бждат поставени по-добри, толкова нашитѣ отношения ще бждат по-добри, по-приятелски, по-интимни, защото не трѣбва да изнуваме изъ прѣдъ видъ, че положението на нашитѣ сънародници въ Турция, когато то е лошо, неминуемо се отразява у насъ, и се отразява по начинъ такъвъ, че ние не можемъ да бждемъ спокойни, не можемъ спокойно да се прѣдадемъ на нашитѣ вътрѣшни работи. Нашето желание е: да видимъ миръ, редъ, прогресъ въ тази страна, нашето желание е: да видимъ българитѣ турски подданици, като добри отомани, работящи съ своитѣ съграждани за прѣуспѣването на империята. Колкото повече въ тази страна ще има редъ и миръ, толкова повече въ България ще има спокойствие, толкова нужно за нашето вътрѣшно устройство. Въ това отношение спрямо Турция, ние сме на открито, ние сме на ясно. Това, което говоримъ тукъ, това говоримъ и ще говоримъ и тамъ. Ето политиката, която ние ще слѣдваме спрямо Турция.

Г. Даневъ зачекна още два въпроса косвено: това е въпросътъ за нашитѣ отношения къмъ сформирванитѣ вече въ Македония български политически течения и въпросътъ за хвърляне було върху миналото. Единъ другъ въпросъ отъ г. г. ораторитѣ се зачекна: това е въпросътъ за четитѣ. Ще се спрѣ най-напрѣдъ малко на въпроса за четитѣ. И тоя въпросъ е за насъ рѣшенъ.

Ние не единъ пѣтъ, пакъ отъ тукъ, сме се изказвали какъ гледаме на четитѣ. Още при поемането на властта ние знаехме обвиненията, които се хвърлятъ върху България, ние знаехме, че България се обвиняваше въ това, че тя размирва Македония, че тя праща чети тамъ. Ние си поставихме за цѣль да докажемъ, че не е България, която размирва Македония, че не е тя, която праща четитѣ. Ние направихме всичко, което бѣше въ нашитѣ рѣцѣ, използвахме всички законни сръдства, за да спремъ и най-малкитѣ покушения въ това отношение. И наистина, вие сте свидѣтели и цѣлиятъ свѣтъ знае, че когато слѣдъ 11 юлий, четитѣ въ Македония слѣзнаха отъ планинитѣ, отъ горитѣ, ни една не се върна въ България, защото ни една не бѣше отишла отъ България. Повдига се сега въпросъ въ настояще врѣме за четитѣ въ Македония: има ли чети въ Македония? Да, има; ако не толкова, колкото е имало, има ги по-малко, но сѣ ги има. Има и български чети, има и турски чети, има и гръцки чети, па може би има и други чети, но всички тия чети сѣ мѣстни чети, тѣ сѣ създадени отъ мѣстнитѣ условия, а тѣзи условия не България ги създава. Никой не може да обвини въ настояще врѣме българското правителство, че то съдѣйствува, че то допуша да се гледа прѣзъ прѣсти на минаването прѣзъ границата на чети, и т. н., формирани въ България. Самото турско

правителство отрича това и отрича категорически това не единъ пѣтъ, не два пѣти. У насъ, обаче, се твърди постоянно, че чети има и че тѣзи чети едва-ли не се пращатъ отъ българското правителство. И по тоя въпросъ, г. г. народни прѣдставители, трѣбва да бждемъ на ясно. Въ България има македонци и македонствующи, които правятъ лична политика, своя политика, но я правятъ за смѣтка на България и за смѣтка на Македония. Вамъ не е безизвѣстно, че има хора, които, като правятъ лична политика, стараятъ се да я свържатъ ту съ българското правителство, ту съ други фактори, за да си придадатъ по-голяма важностъ; има хора, които не се стѣсниватъ да разправятъ, че тѣ сѣ близки съ тоя или она министъръ, че правятъ това или онова отъ името на тоя или она министъръ; има хора, които, за да си придадатъ по-голяма важностъ едва-ли не казватъ, че тѣ стоятъ колѣно до колѣно съ царя; има хора, които, за да прикриятъ по незаконенъ начинъ придобититѣ сръдства, пушатъ единъ или другъ слухъ за произхождението на тия сръдства. По отношение на тия хора, ние пакъ така сжщо ще се поставимъ на ясно. Ние ще използваме всички сръдства, които законитѣ ни даватъ, и ще ги поставимъ тамъ, дѣто трѣбва да бждатъ. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

По отношение на образуванитѣ се български политически течения въ Македония г. Даневъ направи намекъ, като че ли ние не еднакво дѣлимъ симпатиитѣ. Може би г. Даневъ иѣше да бжде правъ, ако кажеше, че българското обществено мнѣние не еднакво дѣли своитѣ симпатии, защото за българското правителство политическитѣ течения, които се сформирватъ въ Македония, не прѣдставляватъ особенъ интересъ. Не е българското правителство, което ще насочва тия течения. Тѣ се формирватъ въ Македония и за Македония. Тия течения, каквито и да сѣ: прави или криви, не сме ние, които ще правимъ тѣхната опѣнка; не сме ние, които ще осжждаме едното или другото, ще покровителствуваме едното или другото. Тѣзи течения излизатъ изъ сръдата на македонския народъ, нему прѣдстои да ги обскжда, нему прѣдстои да ги цѣни и да отива при онова течение, дѣто той, по своето разбиране, ще намѣри, че то отговаря повече на неговитѣ нужди, повече на неговитѣ интереси. Тия течения, каквито и да сѣ, както казахъ и по-рано, сж и трѣбва да останатъ за Македония. Насъ тѣ ни интересуватъ въ едно отношение, то е, че тѣ не могатъ и не бива да служатъ за експортъ, тѣ не трѣбва да минаватъ границата и да се развиватъ у насъ. Такова е нашето становище по отношение на тия политически течения въ Македония.

Що се касае до мисълта на г. Данева за амнистиране, ще кажа, че това е една права мисълъ, една добра мисълъ, защото революцията мина, прѣстѣпления прѣзъ нейното траене станаха много отъ едната и отъ другата страна, но революцията

е такава. Нищо по-лесно отъ това, да се хвърли було на миналото, да се мине къмъ забвениято, да се мине къмъ всеопрощението. Всеопрощението е нужно; то зависи отъ васъ, г. г. народни прѣдставители, но то трѣбва да бѣде давано на свое мѣсто и на свое врѣме. Дадено не на своето мѣсто и не на своето врѣме, то би прѣдставлявало само една суха формалностъ, която не би дала она резултатъ, който се очаква отъ нея. Хвърлянето було на миналото, забвениято на миналото, всеопрощението трѣбва да дойде по-напрѣдъ отъ българското обществено мнѣние, трѣбва да дойде по-напрѣдъ отъ дѣйцитѣ, отъ ония, които по-рано сѣ гонили, прѣслѣждали, убивали и т. н. Тѣ първи помежду си трѣбва да си подадатъ ръка, да си признайтъ грѣховетѣ, да си кажатъ: „Да, грѣшихме, убивахме, убивахте, но такава бѣше революцията; ти мина; заедно съ нея, всичко е хвърлено въ забвение, всичко е простено; да си подадемъ ръка, да работимъ като добри синове на своето отечество.“ Когато това стане, тогава българското обществено мнѣние ще се обърне къмъ васъ и ще каже: „Простете“, и вие, когато вдигнете ръка за всеопрощение, ще я вдигнете съ пълна увѣреностъ, че сте направили една добра работа.

Двѣ думи още и азъ ще свърша. Тия двѣ думи сѣ по общата политика, която ние ще слѣдваме. Правъ бѣше г. Даневъ, като забѣлѣза, че България заема важно географическо мѣсто на Балканския полуостровъ. Истина е, че на мѣстото на Балканския полуостровъ, което България заема, се кръстосватъ всевъзможни и важни чужди интереси. Тия интереси не минаватъ само покрай насъ, тѣ ни закачатъ непосредствено, и затова тѣ ни налагатъ да бждемъ бдителни, да бждемъ внимателни въ политиката, която има да водимъ въ бѣдѣще. България, достатъчно силна, за да може, когато това отъ обстоятелствата ѝ се наложи, да защити съ всички сили и срѣдства своитѣ права и интереси, не ще бѣде онаа, която при бѣдѣщитѣ политически комбинации на Балканския полуостровъ, каквито животътъ ще наложи, нѣма да съобрази и да избере онаа, която най-добръ ще отговаря на жизненитѣ ѝ интереси. Ние, г. г. народни прѣдставители, смѣемъ да кажемъ: дадохме достатъчно доказателства, че въ воденето на политиката сме имали всекога прѣдъ видъ само интереситѣ на България; бждете увѣрени, че занаяпрѣдъ това ще бѣде пакъ нашето ръководно начало, че ние сѣ така ще работимъ само за България и само за благо на България. (Бурни и продължителни ръкоплѣскания отъ мнозинството)

Прѣдседателствуващъ Н. Гимиджийски: Има думата г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи.

Министъръ М. Такевъ: Г. г. прѣдставители! Чухме отъ трибуната на Народното събрание, чухме и въ ежедневния печатъ, че институтътъ,

прѣдвиденъ въ нашия основенъ законъ — тронното слово и неговиятъ отговоръ — билъ вече институтъ отживѣлъ своя вѣкъ. При наличността, каза се, на чл. 107 отъ конституцията, който дава право на всеки членъ отъ парламента да отправя запитвания къмъ респективнитѣ министри за конкретни случаи на държавното управление, безпозлезенъ е вече чл. 133 на същата конституция, който казва, че държавниятъ глава открива Събранието съ тронна рѣчь, на която прѣдставителството отговаря. Въ първото, въ тронната рѣчь, се излага общото, вътрѣшното, външното и финансово-економическото положение на България, а въ второто — въ отговора на тази рѣчь — прѣдставителството или ще подчертае това, което държавниятъ глава е казалъ за управлението на страната, или ще го отрицае и по този начинъ ще прати правителството да отиде тамъ, дѣто му е мѣстото. Та казваха, че нѣма вече нужда отъ чл. 133, защото има чл. 107. Ще ми бѣде позволено да се не съглася нито съ мнѣнието на почтения г. Миневъ, нито съ онова на стоящитѣ вѣкъ отъ парламента обществени дѣятели, които поддържатъ тази теория. И не ще се съглася затуй, защото за мене е лесно само въ двѣ прихи да очертая грамадната разлика, която съществува между съдържанието и прѣдзначението на чл. чл. 107 и 133 отъ основния ни законъ.

Цѣльта на чл. 107, правото на интерпелация на народния прѣдставителъ, е да държи будно държавното управление тамъ горѣ, въ центра, и въ цѣлата периферия на страната. Държавнитѣ органи въ централната властъ и въ периферията не трѣбва да забравятъ, че, освѣнитъ на контрола на своето висше началство, тѣ сѣ подложени и на контрола на народния суверенитетъ, изразенъ въ народното прѣдставителство и въ всеки единъ членъ, упражняющъ този суверенитетъ. Народниятъ прѣдставителъ, прочее, е онзи контроленъ органъ, който бди надъ всеко едно дѣйствието на изпълнителната властъ. Въ своята цѣлостъ и въ своитѣ отдѣлни членове, парламентътъ изпълнява тази контролна роля, за която почтениятъ нашъ добръ и старъ привърженикъ на демократическитѣ институти въ страната, г. Мирски, казваше завчера, че народното прѣдставителство недостатъчно било контролирало. Да, интерпелацията е онова мощно оръжие, чрезъ което народниятъ прѣдставителъ и народното прѣдставителство контролиратъ конкретнитѣ дѣйствия на органитѣ на властта, а отговорътъ на тронното слово има за цѣлъ да разкритикува системата на вътрѣшната, външната, финансово-економическата политика на правителството. Въ отговора на тронното слово народнитѣ прѣдставители ще кажатъ, одобряватъ ли тази система, одобряватъ ли пакти, одобряватъ ли насоката, която централната върховна изпълнителна властъ въ страната дава на държавнитѣ работи. Че това е тъкмо назначението на тронното слово и отговора му, явствува и отъ нашата пар-

ламентарна история, когато съ своя отговоръ на тронното слово I-то обикновено Народно събрание каза на държавния глава, че не одобрява пати, по който бѣ тръгнало тогавашното първо консервативно министерство, и прѣдизвика както криза въ кабинета, така и разпушането на самото Народно събрание.

Ето ви, г. г. народни прѣдставители, каква е разликата между института на интерпелациитѣ и опзи на тронното слово и неговия отговоръ. Ако разницата е тъй грамадна, за мене е лесно, г. г. народни прѣдставители, само въ нѣколко думи да свърша онова, което имаше да ви кажа по тронното слово. Като министъръ на онзи ресоръ, отъ който зависи въ висша степенъ, тъй да се каже, насоката на вътрѣшната политика на страната, защото, казахъ, и ще повтора пакъ, че това е полицейско-административната машинерия, която дава физиономия на вътрѣшното държавно управление на страната, като шефъ на този ресоръ, менѣ ще ми бѣде много лесно сега, само съ нѣколко прѣдметъ да ви очертая днесъ системата на вътрѣшната политика на демократическото правителство; и ще ми бѣде лесно да сторя това затуй, защото този е трети пътъ, какъ азъ вземамъ думата отъ тази червена маса, за да характеризирамъ тази система. Въ извънредната и първа редовна сесия на това Събрание азъ вече имахъ случай да говоря на тази тема, та, слѣдователно, сега не ще има нужда да се прѣстирамъ особено обширно. Впрочемъ въ това ще ми помогне още и другъ единъ фактъ. Азъ бѣхъ приятно изненаданъ отъ новото онова явление въ нашия политико-общественъ и парламентаренъ животъ, на което бѣхме зрители прѣзъ послѣднитѣ дни. Когато дохождаше моментътъ да се говори по отговора на тронното слово, помня като сега, какво оживление, каква грѣскава болезненостъ владѣеше въ душичѣ и сърцата на народното прѣдставителство, какъ се надварвахме кой по-скоро да се запише тамъ, въ листата на прѣдседателя, за да получи възможността да каже своето слово върху управлението на страната, а сега вие видѣхте, че още първиятъ день на 6½ ч. вечерята прѣдседателътъ пита: „Кой ще говори?“, и рискувахме да вдигнемъ засѣданието отъ липса на оратори. „Кажете, приканва прѣдседателството, кажете, г. Сидеровъ, Вашето слово.“ — „Не съмъ готовъ, г. прѣдседателю“ отговаря той. — „Кажете Вие, г. Хаджиевъ“, продължава прѣдседателътъ. — „Нѣмамъ бѣлѣжкитѣ си тукъ, г. прѣдседателю“, възразява и той. — „Г. Теодоровъ има думата“ — но г. Теодоровъ отсъствува отъ парламента. И тогазъ, когато г. Хаджиевъ почна твърдѣ умилително да отправя очитѣ си къмъ г. първия министъръ, за да иска вдигане на засѣданието, послѣдниятъ стана и каза: „Моля, г. прѣдседателю, вдигнете засѣданието, нека господата се приготвятъ, нека си напишатъ рѣчитѣ, нека си приготвятъ бѣлѣжкитѣ и утрѣ да заповѣдатъ да кажатъ своето слово.“

И. Хаджиевъ: Азъ бѣхъ готовъ и тогава.

Министъръ М. Такевъ: Тѣ дойдоха утринта, казаха словото си, но пакъ дневниятъ редъ бѣше вече на изчерпване, пакъ бѣше записанъ подшефътъ на народната партия, чието мнѣние ние желяехме да чуемъ и скѣримъ, че не го чухме. „Думата има — каза се отъ тамъ (Сочи прѣдседателското мѣсто) — г. Теодоръ Теодоровъ.“ Г. Теодоръ Теодоровъ пакъ отсъствуваше отъ парламента. Качи се на трибуната другъ ораторъ; тогазъ г. Теодоровъ влѣзе вътрѣ въ парламента, стоя 5 минути и пакъ излѣзе вънъ. Свърши този ораторъ; пакъ се повика г. Теодоръ Теодоровъ, но той пакъ отсъствува. Дойде понеделникъ, пакъ дойде редъ до г. Теодора Теодоровъ, пакъ го викатъ да се яви на трибуната, но г. Теодоръ Теодоровъ въ този день бѣ прѣдпочелъ частния си интересъ прѣдъ обществения, той липсваше пакъ отъ парламента — отишълъ по дѣла въ Русе. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Ето ви, г. г. прѣдставители, при какви условия се водѣха дебатитѣ по отговора на тронното слово прѣзъ тази сесия. И защо? Нѣмаше ли факти да се изнесатъ отъ трибуната противъ правителствената политика? Ами че какъ? Ние цѣла година четохме въ пресата за ужаснитѣ изтезания на полицията върху убиитѣ на покойния Христовъ въ Дупница, дѣто полицията се прѣдставляваше като едно разбойническо котило; ние слушахме цѣла година за „бѣлградски комплоти“, за процеса на международния мошеникъ Ерофеевъ, за „опозорена полиция“ и пр. и пр. Нѣщо повече: ние четохме, че отъ конгресната трибуна въ „Славянската бѣседа“ на една политическа партия, днешното управление се прѣдставлявало като връхъ на онази тирания, каквато България не е запомнила отъ своето освобождение. Ние чухме единъ почтенъ ораторъ, къмъ когото имамъ всичкитѣ мои почитания, г. Пешевъ, тукъ, отъ тази трибуна, да казва, увлѣченъ отъ всички ония клевети и измислици на недобросѣвѣстната преса, че днешната полиция дѣйствувала ни повече, ни помалко по начинъ, по който тя е дѣйствувала въ най-тиранически врѣмена; но г. Пешевъ, за голѣма негова честъ, прибѣрза да поправи своята мисль, защото знаеше, какво казватъ фактитѣ, като добави: „Не искамъ да кажа, че централната власть е насърчавала, не искамъ да кажа, че централната власть не е наказвала провинившитѣ се, но искамъ да притуря, че и въ редоветѣ на демократическата партия се намиратъ лоши хора.“ О, ако този е грѣхътъ на днешното управление, че въ редоветѣ на демократическата партия, състояща се отъ стотини хиляди български граждани, щѣли да се намѣрятъ двама, трима, 50 души, които не стоятъ на онази висота, на която би трѣбвало да стоятъ, ние приемаме този грѣхъ съ удоволствие, защото *erga humanum est* и защото въ „всяко стадо могатъ се намѣри и

метиляви овце“. Но не е това, което характеризира системата на едно управление, не е то, което обуславява директивата на централната власт за вътрешното управление на страната.

Да, г. г. народни представители, ние четохме огнени статии, които цѣли 10 мѣсеци, откато закрихме първата редовна сесия на настоящето Народно събрание, пълнѣха анонимно колонитѣ на частъ отъ нашия ежедневенъ печатъ, статии за рушветчилци, за кражби, за побои, за убийства, за тирания. Е добръ, защо никой народенъ прѣдставителъ отъ почтената дѣвица нѣма куража да възлѣзе тамъ, на трибуната, и подъ своя отговорностъ да повтори всичко това, защо никой не посмѣ да го лансира тукъ? Защото лесно е да се пише анонимно, но мъчно е подъ отговорността на собствения си авторитетъ да поддържашъ това отъ трибуната на Народното събрание, отъ онази трибуна, къмъ която сѣ обрънати очитѣ на българския народъ и отъ която той чака да чуе отгласа на съвѣстѣта на българския парламентъ, а, слѣдователно, тукъ не могатъ се лансира всички онѣзи анонимни обвинения, които пълнѣха и още пълнятъ колонитѣ на частъ отъ ежедневната ни преса.

И за да дегажирамъ всичката недобросѣвѣстностъ на въпросната преса, менѣ би било много лесно, г. г. народни прѣдставители, да ви забавлявамъ тукъ съ часове, ако бихъ желалъ да ви прочета по нѣколко статии отъ ония наши ежедневни журналы, които сѣ се скарали съ истината, за да прѣдизвикамъ у васъ всички онзи смѣхъ, всичкото онова негодуване противъ тази преса; но азъ това не ще сторя, защото никога не съмъ си служилъ тукъ, въ парламента, и вънъ отъ него съ онзи печатъ, който нѣма онова значение, което трѣбва да има, когато ще се цитира тукъ, въ парламента. Но каза се вчера отъ онази маца: (Сочи трибуната) „Вие бѣхте, г. Такеви, онзи народенъ прѣдставителъ, койго въведохте началото да се цитиратъ вѣстници въ парламента.“ Това твърдѣние за мене е особено ласкателно, защото, ако азъ бихъ ималъ тази висока честъ да можехъ да убѣдя българския парламентъ да възприеме единъ мой възгледъ и да го узакони на вѣчни врѣмѣна, азъ бихъ се считалъ най-честитъ човѣкъ въ България, като съмъ могълъ да наложя това мое мнѣние на цѣлъ парламентъ. За мое съжаление, не съмъ азъ авторътъ на практиката да се цитиратъ вѣстници въ парламента; авторътъ на това е почтениятъ г. Д-ръ Даневъ. Тукъ, прѣдъ мене, се намиратъ дневницитѣ на втората сесия на VIII-то обикновено Народно събрание, отъ 24 октомврий 1895 г., стр. 62 и слѣдующи; отъ тѣхъ се вижда какъ г. Даневъ прѣвъ отъ тази трибуна цитира, какво пише „Neue Freie Presse“, какво съдържа брошурата „La Bulgarie à la veille d'une crise“, какво писалъ в. „Биржевыя вѣдомости“, или в. „Московскіе вѣдомости“, какво казалъ в. „Съгласие“, и искаше отъ по-

койния Д-ръ Стоиловъ смѣтка, защо не е опровергалъ това, което писали тия вѣстници, а г. Стоиловъ много сподручно възразяваше: „Ние стоимъ тукъ не да опровергаваме това, което сѣ писали тѣзи или онѣзи вѣстници или наши вѣстници, а да управляваме България.“ Да, отъ тукъ започва, казвамъ ви, началото на този начинъ на дебати въ нашия парламентъ — да се цитиратъ статии отъ печата. При това бързамъ да добавя, че азъ не ще укоря г. Данева, напротивъ, азъ го одобрявамъ съ слѣдующата резерва, която ще направя и която не само не ме туря въ нищо въ противорѣчие съ високото мнѣние на г. шефа на днешното правителство, но е тъкмо въ хармония съ него.

Всѣкога съмъ възставалъ и съмъ се гнусилъ отъ онази „булевардна преса“, която служи само за гологави, която не се спира ни прѣдъ шапгаки, ни прѣдъ клевети, ни прѣдъ всички оскръблени само и само да създаде сензация и по този начинъ да изгрѣне гологавитѣ на българското общество. И за да не бѣде обвиненъ въ пристрастие, ето какво казва единъ отъ събранията на тази преса за самата пен. Тукъ, прѣдъ мене, е бр. 1519 на в. „Денъ“, отъ 8 априлий 1908 г., когато той оповѣстяваше своето сипране. Ето какво той мисли на тази тема: (Чете) „Мнозина отъ нашитѣ читатели ще бждатъ неприятно изненадани отъ съобщението, което правимъ, че отъ днесъ вѣстникътъ ни прѣстава да излиза. Ние сме принудени да спреме врѣмепно изданието си отъ невъзможнитѣ сегашни условия за съществуването на добросѣвѣстенъ и честенъ печатъ. Една безумна конкуренция, която отива до самоунищожение, при която, за да се наложишъ на публиката, трѣбва да прибѣгнешъ до всички срѣдства на сензацийата и алармата, направи трудно вирѣянето на вѣстници, които искатъ сериозно и добросѣвѣстно да се отнасятъ къмъ своята задача.“ И така, г. г. народни прѣдставители, този събратъ на ежедневната преса, тържествено заявява: Не мога да съществувамъ, искахъ да бѣда добросѣвѣстенъ, но конкуренцията отъ недобросѣвѣстния печатъ ме уби, тя ме задуши, тя ми отне възможността да съществувамъ, защото не мога да служа на сензацията, на клеветитѣ, на шарлатанитѣ. Его, противъ този печатъ всѣкога съмъ възставалъ и въ парламента, и вънъ отъ него, и никога съ него не съмъ си служилъ. Но азъ охотно съмъ си служилъ съ мнѣнието на уважаемия г. Даневъ, изивено въ в. „България“ и носеще неговия подписъ, както съмъ си служилъ и съ мнѣнието на г. Людсканова, въ сѣщия вѣстникъ, или сѣ онова на г. Сарафова, тамъ же. Пѣлъ и може ли да бѣде друго-яче? Какъ, напр., да не си послужа съ мнѣнието на г. Теодора Теодоровъ, намѣрено тукъ, въ тѣзи дневници, по отношение на този или онзи общественъ въпросъ? Че грѣхъ ли ще бѣде, ако кажа, че г. Теодоровъ отъ тази

трибуна нарече г. Димитра Христовъ, приятелъ на г. Данева, че е фалшификаторъ на пла-тежни заповѣди въ тукашната търговска камара, като нейнъ секретаръ? Че какъ да не процитирамъ мнѣнието на сѣщия г. Теодоровъ, велегласно отукъ казано, че сѣщиятъ г. Христовъ е билъ храненикъ на тайнитѣ фондове прѣзъ управлението на народната партия и че е обралъ паритѣ, които бѣха събрани за галичкитѣ нещастници, и ги изѣлъ? Какъ да не процитирамъ такова авторитетно мнѣние, тогава, когато трѣбва да го съпоставя съ днешното му? Ето такива авторитетни мнѣния, кѣдѣто и да ги намѣря — въ в. „България“ ли, въ в. „Миръ“ ли, въ дневницитѣ на парламента ли — азъ ще ги изнасямъ тукъ, азъ ще ги чета отъ трибу-ната, защото считамъ, че това сѣ авторитетни мнѣния, за които трѣбва да се държи смѣтка. Така каза вчера и г. първиятъ министъръ, ко-гато искаше да направи алюзия на г. Сидерова, че той не трѣбва да си служи съ онова, което е писалъ в. „Зора“, или в. „Правда“, двѣ провин-циялни булевардни газетки за обирането обявле-нията на сѣдебнитѣ пристави, за да характери-зирате политиката на днешното правителство, а да си послужите съ факти и авторитети.

К. Сидеровъ: В. „Прѣпорецъ“ цитирахъ.

Министъръ М. Такевъ: Ето защо и азъ ви казвамъ, не цитирайте тѣзи вѣстници, а си по-служете съ онѣзи факти и аргументи, които вие лично сте наблюдавали. Всичко принципиално, пи-сано въ в. „Прѣпорецъ“, приемамъ съ удовол-ствие, и ще имамъ случай да ви го процитирамъ, за да видите, че ние нито на йота не сме отстъ-пили отъ това, което се нарича „програма на демократическата партия“ и „декларация“ на българското правителство.

Г. г. народни прѣдставители! Рекохъ да почна съ този малъкъ пролегоменъ, защо на мене ще бѣде много лесно днесъ да очертая системата на въ-трѣшното ни управление, защото казахъ ви, нѣма онзи жаръ, нѣма онази буря, нѣма онова надпрѣвар-ване да се говори по тронното слово и по неговия отговоръ; а нѣма, защото нѣма на какво да се спре даже и най-строгиятъ критикъ и оттамъ да черпи материялъ за критиката. При все това, г. г. прѣд-ставители, менъ е необходимо пакъ въ общи, макаръ и въ бѣгли черти, да повтори, каква е системата на днешното вътрѣшно управление и да се спра на онѣзи конкретни факти, отъ които поиска г. Пешевъ да прави твърдѣ тежки заклю-чения. Прѣди всичко трѣбва да кажа каква е разликата между една система на управление и конкретнитѣ нѣкои прѣстѣпни дѣяния на отдѣлни органи въ дадено управление. Система на едно управление се нарича онази политика, която се ръководи, която се направлява, която се инспирира отъ върховната власт, отъ изпълнителната власт,

отъ министритѣ. Може тази директива, може не-говитѣ наставления да не се изпълняватъ точно отъ отдѣлни органи на властѣта; но това не ще каже, че самата директива е лоша, стига прави-телството да наказва провинившитѣ се, стига то веднага провинившия да го хване за яката и да го тури тамъ, дѣто му е мѣстото. Отдѣлнитѣ же дѣйствия на отдѣлни органи на властѣта не съставляватъ никаква система, ако сѣ въ разрѣзъ съ правителствената политика. Ето тукъ е раз-ликата между нашата система на управление и между системитѣ на управленията на бившитѣ правителства. Когато г. Хаджиевъ говорѣше отъ трибуната, че въ неговата околия 11 околийски началници били промѣнени, г. Теодоръ Теодо-ровъ се смѣеше и искаше да каже: и това било управление! А за Дупница казаха 20 околийски началници се промѣниха. Да, г. г. народни прѣд-ставители, ако и цифритѣ да не сѣ вѣрни — 11 и 20 — сѣ сѣ вѣрни по двама-трима. Е добръ, този именно фактъ подчертава нашата система на управление, което не се солидаризирва съ на-питѣ дѣйствия на отдѣлнитѣ органи на властѣта, а ги жестоко прѣслѣдва. Когато ние поехме властѣта, ние велегласно заявихме: ще уволнимъ всички окръжни управители и всички околийски началници, защото ние считаме, че физиономия на държавното управление даватъ именно тѣзи органи, и ще ги замѣнимъ съ органи, които да отговарятъ съ своя умственъ и нравственъ ценъ на онова положение, което тѣ ще заематъ. И назначихме отъ 12 окръжни управители 10 съ висше образование, които взехме отъ адвокатската и сѣдийска скамейка, отъ директорскитѣ маси въ гимназитѣ и прогимназитѣ, назначихме и двама съ сръдно образование, но затуй пѣкъ имаци дългогодишна опитност. Отъ 70 околийски начал-ници уволнихме 68 и назначихме отъ тѣхъ 90% учители, принадлежащи на всички политически течения: и социалъ-демократи, и радикалъ-демо-крати, и народници, и цанковисти, и демократи; отъ които искахъ едно нѣщо: а именно като по-читатъ своето име и призвание, своята чѣстъ и реноме, да издигнатъ поста който заематъ. Но сѣщеврѣменно азъ имъ добавихъ: „Ще слѣдимъ вашата дѣятелност и който отъ васъ се окаже некадѣренъ за службата, ще го махнемъ; който се окаже негоденъ за дадено мѣсто, ще го прѣмѣстимъ на друго; който се изтърка въ управлението бла-годарение на мѣстнитѣ сѣби на политическитѣ партии, отъ тамъ ще го вдигнемъ и ще го пратимъ другадѣ, дотогава, докогато не видимъ, че той е негоденъ за тая работа, а щомъ е негоденъ, ще го уволнимъ, макаръ да е нашъ най-добъръ при-ятель.“ Ръководенъ отъ тия начала, ето ви една сравнителна таблица за нравственото и умстве-ното състояние въ три режима на служителитѣ въ полицейско-административната машинерия. При народната партия е имало 10% отъ око-лийскитѣ началници съ сръдно образование, а

90% съ недовършено сръдно образование и малограмотни.

Н. Поновъ: Шайкаджии!

Министъръ М. Такевъ: При прогресиститъ е имало 20% съ сръдно образование, а 80% съ незавършено и малограмотни. При демократитъ е имало 51% съ завършено сръдно образование, а отъ останалитъ — 30% сж учители съ незавършено сръдно образование. И така, 81% ние имаме хора съ сръдно образование и учители съ недовършено сръдно образование, но пакъ учители, и 2% съ висше образование. Ето защо бѣхъ правъ, когато ви казахъ, че азъ не взехъ околийскитъ началници отъ клубовѣтъ на демократическата партия, а ги взехъ отъ учителската скамейка, взехъ ги отъ запаса на българската армия, майори и капитани, взехъ ги отъ сѣдийскитъ столове, взехъ ги отъ адвокатскитъ маси и ги турихъ на административно-полицейскитъ крѣсла. Това сторено, азъ отидохъ по-далечъ и останахъ послѣдователенъ: когато нѣкой околийски началникъ се окажеше негоденъ на своето мѣсто, азъ го прѣмѣствахъ, и ако и тамъ бѣше некадъренъ, азъ го уволнявахъ. Азъ уволнихъ сродници на голѣми наши приятели и отлични демократи, само затова, че се оказаха неподготвени за работата, която имъ бѣхъ повѣрилъ. Азъ бихъ попиталъ васъ да ми кажете: при кой режимъ братъ на подпрѣдседателя на парламента се уволнява отъ служба? При насъ стана. Мога да ви цитирамъ маса примѣри, отъ които се изтъква отсъствието на всѣко лицедрѣние, щомъ като чиновникътъ е некадъренъ да стои на това крѣсло. Слѣдъ това трѣгнахъ изъ България, направихъ ревизия самъ лично. Вмѣсто похвала, азъ четохъ на много мѣста, пакъ въ тая преса, която никаква смѣтка не държи за хорската честъ: „Ти, г. министре, трѣгна да събирашъ гологани отъ пѣтни и дневни пари.“ Каква мизерия! Азъ, който искахъ лично да проконтролирамъ хода на управлението, азъ бидохъ упрекатъ, че съмъ трѣгналъ за пѣтни и дневни пари, макаръ законитъ на страната и да ми даватъ да получа такива, защото не за удоволствие, а по служба ходихъ, и макаръ още да не съмъ получилъ ни сантимъ такива пари. Вслѣдствие на тази ревизия азъ направихъ едно генерално размѣстване на органитъ отъ административно-полицейския ресоръ.

Г. г. прѣдставители, всички тѣзи мѣрки, които ние взехме, не останаха безъ ефектъ, а получиха реаленъ изразъ въ онова, което вие виждате днесъ въ България. И ако по мнѣнието и на г. Данева и на Стоилова, по количеството на произшествието въ страната може да се сѣди за спокойствието и сигурността въ една страна, слушайте въ това отношение какво ни говори официалната статистика; тя е за пѣли 27 години — отъ 1883 г. до 1909 г. 1 октомврий. (Чете)

„Сравнителна таблица
за станалитъ произшествия въ България прѣвъ години 1883—1909.

Години	Убийства		Наранявания		Обири и кражби	Пожари
	Умн-лени	Случайни	Умн-лени	Случайни		
1883	95	111	201	64	617	626
1884	125	146	319	100	810	871
1885	150	125	271	70	577	876
1886	252	172	527	123	1226	1555
1887	280	237	396	120	939	1576
1888	222	178	366	85	813	1724
1889	209	213	358	97	861	1516
1890	236	201	291	71	904	1800
1891	213	174	242	49	1039	1502
1892	224	190	220	70	878	1395
1893	216	187	224	68	757	1631
1894	230	190	357	67	913	1922
1895	327	252	411	94	989	1549
1896	327	252	475	84	1034	1887
1897	274	28	279	42	1182	1714
1898	311	275	289	52	1413	1865
1899	358	237	432	70	1325	2064
1900	295	184	319	63	1105	1431
1901	321	217	310	64	1466	1510
1902	373	202	353	52	1464	2081
1903	413	260	386	69	1203	2042
1904	381	298	359	90	995	1186
1905	479	300	410	97	1009	1656
1906	425	333	178	114	766	1934
1907	384	297	2279	78	853	1031
1908	385	229	235	69	615	897
1909	325	221	245	58	321	553

И така, статистиката ви показва, че имаме нѣколко пѣти по-малко пожари, отколкото при прогресивно-либералната партия; (Обицъ смѣхъ) имаме 3 пѣти по-малко, отколкото при народната партия, имаме 5 пѣти по-малко, отколкото при пародно-либералната и либералната партии, а пѣкъ нараняванията сж 5 пѣти по-малко, отколкото въ всички управления.

Д. Христовъ: 100 пожара имаше само въ пещерската околия.

Министъръ М. Такевъ: Г. г. прѣдставители! Когато се говори за едно управление, безспорно е, че тѣзи цифри иматъ голѣмо значение, защото, когато въ една страна има 2.000 пожара, когато има 1.800 наранявания, когато има 600 убийства, вие разбирате, че всичко не е благополучно, и когато тѣзи пожари, тѣзи убийства, тѣзи наранявания сж намалени въ 5 пѣти, вие трѣбва съ ржка на сърце да кажете, че наистина въ тази страна настава правовъ редъ, че има дисциплина въ органитъ на държавното управление, че има бдителностъ, че има строгъ контролъ, че се не оставя нищо да прѣмине незабѣлъзано отъ полицейско-административнитъ органи.

Г. Шиваровъ: Г. министре! Не желаете ли да кажете нѣщо за околийския началникъ въ Пазарджикъ, който обърна участъка на Бастилия?

Прѣдседателътъ: Г. Шиваровъ! Моля, седнете на мѣстото.

Министъръ М. Такевъ: И така, г. г. прѣдставители, системата на нашето управление бѣ, прѣди всичко, да тури на държавнитѣ служби хора съ умственъ и нравственъ цензъ. Но ми се възрази: „Г. Такевъ, колко ми струва твоятъ околийски началникъ съ сръдно гимназиялно образование прѣдъ моя, който е билъ 10 години полицейски стражаръ!“ Да, моятъ околийски началникъ, когото съмъ взелъ отъ учителската скамейка, не струва нищо прѣдъ вашия, който е билъ 10 години полицейски стражаръ и се е научилъ само да бие и да трепе. Азъ искамъ отъ моя учителъ да гарантира свободитѣ на българския народъ и съмъ щастливъ да ви чета тукъ друга статистика, която да ви покаже, че наистина тия учители, тия адвокати, тия сѣдии, на които ние дадохме, на които повѣрихме държавното кормило, оправдаха своето назначение.

И ако дѣйствиата на една полицейско-административна машина се виждатъ при изборитѣ: законодателни, градски, селски и окръжни, менъ е лесно да ви прѣдставя картината на тия избори, г. г. прѣдставители. При това не ще се ссияла на други факти, за какъ се произведоха законодателнитѣ избори на 25 май 1908 г., не ще се ссияла на други свидѣтелства, освѣнъ на вашитѣ, защото вие всички бѣхте свидѣтели на онази кампания политическа, която се водѣ цѣли два мѣсеца, когато цѣла България се кръстосва отъ всички шефове на политическитѣ партии, когато взехъ всички мѣрки словото имъ да бѣде гарантирано, свободата имъ да бѣде обезпечена, събраията имъ да бѣдатъ охранени, за да може народътъ да ги чуе въ тѣхнитѣ проповѣди, и вие видѣхте какъвъ бѣше резултатътъ: ни едно убийство, ни едно нараняване, ни единъ пожаръ, ни единъ скандалъ, като изключимъ Фердинандово, дѣто нѣма нищо общо съ избора, защото тамъ бѣха двѣ села, които се биеха за мера. И така, г. г. прѣдставители, законодателнитѣ избори на 1908 г. показаха, че нашитѣ полицейско-административни органи знаеха своето прѣдзначение. Но, да оставимъ това. Елате по-късно къмъ градскитѣ избори и къмъ окръжнитѣ избори на 1908 г.: 2.000 градски и селски общини произведоха избори, а само 5 оплаквания получихъ, че нѣкой селски кметъ не раздалъ избирателни карти. Дойде 1909 г. На 12 априлий се произведоха допълнителнитѣ законодателни избори. Какъ се произведоха тѣ, азъ не знаа — не съмъ азъ, който трѣбва да сѣди върху тѣхъ. Но азъ питамъ васъ съ рѣка на сърце да ми кажете: излѣзе ли единъ ораторъ, билъ той г. Александъръ Димитровъ, билъ той г. Хаджиевъ, билъ той г. Пешевъ, който отъ тази трибуна да ви цитира поне единъ скандалъ, поне едно ограничение на свободата на избирателитѣ при тия избори? Нѣщо повече: ние произведохме

нови, пробни, избори — за които ще ви кажа послѣ двѣ думи — за два окръжни съвѣта, които англобиратъ въ себе 500 общини — защото изборитѣ сега ставатъ въ всѣка община; произведохме избори въ 7 градски съвѣта. По тия избори се делегираха 19 народни прѣдставители опозиционери да отидатъ да наблюдаватъ както поведението на полицията, така сѣщо и манипулацията по самитѣ избори. И ето ви, тѣ сѣ тукъ. Нека г. Стамболийски, нека г. Вълчо Георгиевъ, нека г. Хаджиевъ, нека г. Шиваровъ, нека г. Димчевъ, нека всички онѣзи почтени хора отъ лѣвицата излѣзатъ да кажатъ, дѣ полицията се намѣси? Нашиятъ скруполюзенъ приятелъ — кѣмъ когото изказвамъ всичкитѣ мои почитания — който иска да запази всичката чистота на демократическата партия, г. Мирски, бѣше въ най бурния градъ Чирпанъ, той бѣше ако се не лѣжа и въ Сѣверна-България, той наблюдаваше изборитѣ, нека каже, полицията нѣйде намѣсила ли се е, ограничила ли е въ каквото и да е свободата на избирателитѣ? Не, а priori казвамъ, защото, ако противното би се казало, тукъ при мене сѣ рапортитѣ на всичкитѣ почтени лѣвичари контролѣри, които азъ ги пратихъ да наблюдаватъ произвеждането на пробнитѣ окръжни и градски избори. Е добръ, когато една полиция ви дава доказателства, че тя зацѣпава свободитѣ и правата на българския народъ, вие не можете освѣнъ да направите слѣдното заключение: системата на днешното управление е да се гарантиратъ тия свободи и права на българския народъ.

Ако, г. г. народни прѣдставители, това бѣше нашето поведение по отношение на изборитѣ, ще ми позволите да отида малко по-нататъкъ и да видя другитѣ свободи на българския народъ, какъ бѣха тѣ защитени. Когато поехме властта, ние намѣрихме окръжни прѣдписания, които запрячаваха публичнитѣ събраия; азъ веднага дадохъ разпореждане да се отмѣнятъ всички тия нѣкогашни окръжни на нѣкогашнитѣ управления и издадохъ ново окръжно, въ което заповѣдахъ полицията да гарантира пълно спокойствие на ораторитѣ, никой да не бѣде обезпокояванъ въ своето слово, който почне отъ публиката да вика: долу, горѣ, лѣжешъ, не лѣжешъ, да се хване за яката и да се изведе вънъ отъ събраието; който иска да прави събраие, може, но два часа слѣдъ първото, за да не ставатъ ония скандали, които нѣкога ставаха. Събраията навсѣгхдѣ бѣха гарантирани, а това е едно основно право на българския народъ, писано въ чл. 82 на българската конституция, който казва: „Българскитѣ граждани иматъ право да се събиратъ мирно и тихо безъ оръжие на публично мѣсто и да критикуватъ общественитѣ работи.“ Охранихме това право. Но ние направихме и друго още, щомъ поехме властта. Ние намѣрихме единъ печатъ, за който вчера г. първиятъ министъръ ви говори, който даваше право на стражара и пѣдаря да конфискуватъ всѣки брой, който не би се харесалъ на г. околийския началникъ. И се намѣри

единъ кметъ въ единъ градъ, който бѣ издалъ една такава обява: „заповѣдвамъ на старшия пожарникарь, щомъ като додате вѣстникитѣ въ града, да ги прочете и ако намѣри, че лошо пишате, да ги конфискува.“ И така пожарникарьтъ и старшиятъ и младшиятъ стражаръ бѣха цензоритѣ върху литературнитѣ произведения на нашитѣ писатели и поети. Щомъ поехъ властта въ министерството на вътрѣшнитѣ работи, издадохъ заповѣдь: „никаква конфискация на никакъвъ вѣстникъ не може полицията да прави.“ Това е буквата на нашия основенъ законъ. И никога печатното слово, макаръ законътъ и да бѣ тиранически, не е получавало по-голямъ развой, отколкото оттогава, откогато ние поехме властта. Въ миналата извънредна сесия, тия наши разпоредби, прѣдварително административни, узаконихме съ законъ, който гарантира пълната свобода на печатното слово. Но, каза се отъ тая трибуна, какво вие сторихте? Вие написате въ наказателния законъ разпоредби, съ които утрѣ едно лошо правителство може да прѣобърне печата, да го окове въ окови. О, не, никое правителство съ тоя законъ не може да окове печата, ако сѣдилищата стоятъ на своята висота! Защото не е било тамъ стѣснението на печатното слово нѣкога. Че сѣдилищата сѣ били оторизирани, когато вие наклеветите, когато вие инсинуирате, когато вие нанасяте пятна на сѣмейната честъ на този или оъзи гражданинъ, да ви турятъ едно строго наказание — никога не сме се оплаквали отъ строгостта на наказанията, а сме се оплаквали отъ онѣзи прѣдварителни разпоредби, които не ви даватъ възможность да изкажете словото си, даже съ рискъ да седнете на подсѣдимата скамейка. Бѣше врѣме, при народната партия, когато за да издавашъ вѣстникъ, трѣбваше да си свършилъ гимназия, а тукъ, на тая маса, стоиме единъ министъръ на просвѣщението, който самъ не бѣше съ гимназиялно образование; той можеше да бѣде министъръ на просвѣщението, а не можеше да бѣде редакторъ на единъ вѣстникъ. По-късно дойде либералниятъ режимъ, който искаше, за да пишешъ вѣстникъ да си свършилъ университетъ, а, между това, пакъ тукъ на тая маса стоиме четири-ма министри безъ университетско образование; тѣ можеха да бѣдатъ министри, а не можеха да бѣдатъ отговорни редактори на единъ вѣстникъ. Да, ето това сѣ оковитѣ на печатното слово! Ние ги сломахме, ние казахме: всѣки който желае да пише, нека пише, само че ще отговаря прѣдъ сѣда, ако извърши прѣстѣпление — тъкмо така, както ще отговаря, и ако го е извършилъ и съ устата си, или съ ржката си. Ето ви, г. г. народни прѣдставители, нашата система за гарантиране свободата на словото. Този е принципътъ прѣдвиденъ и въ чл. 79 на нашия основенъ законъ и ние пълно го гарантирахме.

Ето това е системата на нашето вътрѣшно управление, ето това е директивата, която министерството на вътрѣшнитѣ работи е давало за вътрѣшното управление на страната.

Но, г. г. прѣдставители, ако е това нашата система, ако ние давахме такива административни разпореджания и вземахме законодателни мѣрки, за да гарантираме свободитѣ на българския народъ, нека сега видимъ отъ какви факти ние сме дегажирвали системата на другитѣ управления.

Г. Пешевъ — скърбя че го нѣма — говорѣше ни, че днешната полиция служи тъкмо тѣй, както е служила и при най-тираническитѣ врѣмена и за да илюстрира своята мисль, той ни прочете три градски свѣта, които били разтурени отъ министерството на вътрѣшнитѣ работи, отношенията на сѣдебнитѣ и полицейски органи въ Трънъ и поведението на Самоковския околийски началникъ. Ако разтурянето на три общински свѣта отъ 2000 било незаконно, ако отъ 70 околийски началници само Самоковскиятъ се е провинилъ, ако отъ нѣколко окръжни сѣдилища и толкова околийски началници само въ Трънъ отношенията сѣ били некоректни между тѣхъ, ако е само туй, азъ съ удоволствие го приемамъ, защото не сѣ тѣзи три случая, които ще характеризиратъ — не, които ще отмѣнятъ всички тѣзи мѣроприятия, за които ви говорихъ отодевѣ нанасямъ. Системата на управлението, ето какъ се тя характеризира: не по отношенията на този или оъзи отдѣленъ органъ на властта, а по тѣзи общи разпоредби, които се даватъ отъ централната властъ. И за да илюстрирамъ мисльта си, позволете ми малко история. На 1900 г. — знаете добръ — министъръ на правосѣдието бѣ г. Пешевъ; управляваше страната либералната партия. Станаха тогава, както ви е извѣстно, неприятноститѣ, които се случиха въ Русчукъ, въ Дуранъ-Кулакъ, въ Тръстеникъ, въ Шабла и въ Варна.

И. Хаджиевъ: Остарѣха тия работи.

Министъръ М. Такевъ: Системата, която искамъ да изтъкна, какъ се тя характеризира, не ще я изтъквамъ, г. Хаджиевъ, нито съ това, що е писалъ в. „Зора“, нито съ това, що е писалъ в. „Правда“, нито съ онова, що пише в. „Часъ“, нито съ друго, що пише в. „Рѣчь“, съ което вие си служите, азъ ще ви кажа, че тая система се характеризира съ онѣзи официални документи, които се намиратъ тукъ на моята маса.

Русчукъ бѣ обявенъ въ военно положение. Тамъ дѣйствуваше воененъ прокуроръ, но администрацията, по внушение свише — не се стѣснявамъ да кажа тая дума: подъ „свише“ разбирамъ централната властъ, министерството — упражняваше оъзи тероръ, който съставлява системата на това управление. Ето какво чета въ рапортъ № 7 на Русенския полеви воененъ сѣдъ отъ 14 май 1900 г.: (Чете) „До Русенския окръженъ управителъ. Тукъ. На 4 того сѣдебниятъ слѣдователъ по трѣстенничкото дѣло бѣ пусналъ на свобода нѣколко лица, по-рано задържани отъ административнитѣ власти, като виновни по споменатото дѣло. Отъ

нѣколко постѣпили писмени оплаквания до прѣдседателя на Русенския полеви воененъ сѣдъ се вижда, че административнитѣ власти повторно сж заловили по сѣщото дѣло нѣколцина души пуснати, безъ да е имало за това искане отъ слѣдственитѣ власти и безъ да се промѣнило нѣщо спрѣмо пуснатитѣ. Съобщавамъ Ви, г. управителю, че тая постѣпка на административнитѣ власти, не е законна и заинтересуванитѣ лица правилно сж се оплакали на сѣда. Потърсени тия лица, не се намѣриха между затворенитѣ по трѣстенишкото дѣло. Отъ направената справка се оказа, че повече отъ седмица тѣ се държатъ въ участѣцитѣ, макаръ че добръ се знае, че за такива е отредено особено помѣщение — тукашното крайненско училище. Види се, тая нежелателна тайнственостъ, поне за военно-сѣдебнитѣ мѣста, прави роднинитѣ на повторно затворенитѣ да се боятъ, че послѣднитѣ могатъ да бѣдатъ бити въ участѣцитѣ. И наистина, съ моето пристигане тукъ, азъ лично прѣгледахъ нѣколко затворени въ участѣцитѣ и бити отъ стражаритѣ. Малко това, стражаритѣ сж допуцали и ноцѣ въ участѣцитѣ частни граждански лица (Мантовъ, Богоровъ и Келешътъ), които сж малтретирали затворенитѣ. Като имаме това прѣдъ видъ и понеже не знамъ, защо полицейскитѣ власти държатъ повторно заловенитѣ другадѣ, моля Вашето немедленно разпорѣждане за тѣхното прѣдаване на комендантското управление или да бѣдатъ пуснати на свобода до поискването имъ отъ слѣдственитѣ власти. На г. министра Пешева се изказахъ категорически, че ще работя въ съгласие съ Васъ, само когато видя, че административнитѣ власти разрешаватъ въпроситѣ на строга законна почва. Той ще да ви посвѣтѣва въ тая смисълъ, а азъ Ви моля, г. управителю, винаги да имате прѣдъ видъ това мое неуклонно рѣшение. И, понеже полевиятъ воененъ сѣдъ не ще бѣде наклоненъ да прѣмине мѣлкомъ беззаконията, вършени било отъ частни лица, било отъ органитѣ на властѣта, моля Ви още, да разпоредите:

„1) За всѣко заловено лице по трѣстенишкия въпросъ да ми се съобщава още сѣщия день: кое е то, отгдѣ е, по чие искане е заловено и кѣдѣ е затворено.

„2) Да се не допуца побои надъ арестуванитѣ отъ когото и да било.

„3) Административнитѣ власти да не залавятъ лицата, които се пуцатъ на свобода отъ слѣдственитѣ власти, докато послѣднитѣ не поискатъ това.

„4) Неправилно заловенитѣ досега да се освободятъ незабавно, за да се избѣгне непрѣмѣнното намѣсване на полевия воененъ сѣдъ, и

„5) Заловенитѣ лица по трѣстенишкия метежъ да не прѣспиватъ въ участѣцитѣ повече отъ една ноцѣ.

„Като се надѣвамъ, г. управителю, че Вие правилно ще опѣните значението на настоя-

щия документъ, съобщавамъ Ви, за свѣдѣние, че прѣписъ отъ него се изпраца на началника на русенския гарнизонъ, за свѣдѣние. Полеви воененъ прокуроръ: Капитанъ Топаловъ.“

И. Хаджиевъ: Заповѣдѣта да не я е далъ Паприковъ?

Прѣдседателътъ: Моля, г. Хаджиевъ!

Министъръ М. Такевъ: Г. сѣдебниятъ слѣдователъ при русенския полеви сѣдъ.

Министъръ Н. Мушановъ: Паприковъ бѣше воененъ министъръ и конфликта го прѣдизвикаха вапитѣ административни власти. И това да се знае.

И. Хаджиевъ: (Нѣщо възразява)

Прѣдседателътъ: Моля, г. Хаджиевъ.

Министъръ М. Такевъ: Мълчете, г. Хаджиевъ! Слушайте, както Ви слушахъ и азъ. Но тукъ не спира всичко. (Чете)

„Актъ за извършване сѣдебно-медицинско освидѣтелствуване.

„гр. Русе, 26 априлий 1900 г.

„Подписаниятъ Ф. Ненковъ, сѣдебенъ слѣдователъ при Шуменския окръженъ сѣдъ на 2-я участѣкъ, а врѣменно командированъ при Русенския окръженъ сѣдъ, въ присѣтствието на експерта, русенския градски лѣкарь д-ръ Антоновъ, и при наблюдението на военния прокуроръ капитанъ Топаловъ, извърши сѣдебно-медицинско освидѣтелствуване върху слѣдующитѣ лица, които заявиха, че сж били бити въ полицията, отъ което се констатира слѣдующето:

„1) Стоянъ Михайловъ, живущъ въ с. Пиргосъ. По него се намѣриха слѣдующитѣ поврѣждания: на двѣтѣ дебелини на дирника се виждатъ контузии отъ синъ цвѣтъ, които засѣгатъ цѣлия му задникъ. Тѣзи контузии сж болезнени, подути. На лакътѣ на дѣсната рѣка сжществува тоже една малка контузия, колкото монета отъ 10 ст. мѣдни. Битиятъ Стоянъ Михайловъ, казва, че билъ битъ отъ стражаритѣ.

„2) Велико Търхулевъ, изъ гр. Русе. на него се намѣри слѣдующето: едно охлузване на кожата на дѣсната страна на челото и 4 контузии по гърба и дѣсната рѣка. Битиятъ казва, че билъ битъ ноцѣ въ една тъмна стая отъ стражара Танасъ Боевъ и двама цивилни граждани.“

Слушайте по-надолу по-интересни работи, г. Хаджиевъ. (Продължава да чете)

„3) Благой Пенковъ Сингеровъ, отъ с. Пиргосъ. По него се намѣри слѣдующето: на горната бърна има една малка загорѣла рана и единъ жбѣ му се клати. Битиятъ билъ бѣхтанъ отъ стражара Танасъ Боевъ и единъ гражданинъ, за когото се

научилъ, че се казвалъ Никола Богоро (шайкаджия, познатъ на цѣлия градъ).

„4) Никола Ив. Сѣровъ, отъ с. Каракоджали. По него се намѣри слѣдующето: на лѣвата страна на лицето подъ око̀то има една синкавина, носътъ му подутъ, два долни зѣби разклатени и единъ горенъ съвсѣмъ избитъ. Битиятъ заяви, че го бѣхтели въ телефонната стая на околийското управление, тукашниятъ адвокатъ Димитъръ Мантовъ и Никола Богоровъ.

„5) Юсуфъ Асти Хасановъ, отъ с. Тръстеникъ. По задника има много контузии. Стражаритѣ го бѣхтели.

„Заключение.

„Отъ горното г. лѣкаръ-експертъ заключава, че нанесенитѣ поврѣждания на горнитѣ лица сѣ причинявани съ твърдо тѣпо орѣдие прѣди 3—4 дни и, безъ никакви усложнения, ще могатъ да заздравѣятъ слѣдъ 5—6 дена. Освидѣтелствуването трая 20 минути. Г. лѣкаръ-експертъ заяви за възнаграждение.

„Настоящиятъ протоколъ се състави по искането на военния прокуроръ.

„Експертъ: Д-ръ Антоновъ, воененъ прокуроръ: капитанъ Топаловъ, сѣдебенъ слѣдователъ: Ф. Ненковъ.“

Тѣзи случаи, г. г. прѣдставители, ако бѣха сами по себе така вземени, тѣ нищо не биха доказали, ако биха се намѣрили въ архивата или въ Министерството на вътрѣшнитѣ работи, или въ Министерството на правосѣдието, документи, които да казватъ, че този Келешъ, че този стражаръ Тасо еди-кой си, че еди-кой си и еди-кой си органи на властѣта веднага сѣ били прѣдадени на властѣта и примѣрно наказани. Но тѣ не само не бѣха дадени подъ сѣдъ, но, както ще видите тукъ отъ друго едно писмо на русенския окръженъ районенъ финансовъ управителъ, подъ № 6.297, тѣ сѣ били назначени — за какво ще кажете — за ревизори по десетъка, но безъ право да се мѣсятъ въ десетъка, а да служатъ само за „административни работи“...

И. Хаджиевъ: За детективи, за шпиони, както ги наричаха тогава.

Министъръ М. Такевъ: ... за „административни работи“, които ги знаятъ само тѣ. Ето ви, г. г. прѣдставители, какъ се характеризира една система на управление.

Но г. Пешевъ ми каза друго нѣщо. Г. Пешевъ ви каза: „Конфликтътъ между полицейскитѣ и сѣдебни органи въ Трънъ показва едно много лошо явление въ вашата система на управление.“ Прѣди всичко, длъженъ съмъ да констатирамъ, че никакъвъ конфликтъ между властитѣ сѣдебни и административни въ Трънъ е нѣмало. Имало е единъ помощникъ-прокуроръ г. Денчевъ, който една нощъ получилъ въ своя дворъ и въ своята спалня стая единъ камъкъ. Той телеграфира на министра си и телеграфира и на менъ, че той

камъкъ му е хвърленъ отъ околийския началникъ. Азъ пратихъ инспектора на полицията г. майоръ Зеленогоровъ, а министърътъ на правосѣдието прати пакъ тоже единъ свой инспекторъ, г. Панова, да отидатъ тамъ на самото мѣсто и да констатира въ що се състои това недоразумѣние. Е добръ, и г. инспекторъ Зеленогоровъ, и г. Пановъ допасахъ: „Околийскиятъ началникъ, полицейската стража сѣ абсолютно неприятели въ този скандалъ; вѣроятно той се длъжи на приятели на околийския началникъ“ — пише г. Пановъ; а инспекторътъ на полицията казва: „Вѣроятно той се длъжи на приятелитѣ на г. Денчева — младежи, съ които той е ходилъ насамъ-нанататъкъ, по послѣ се скарали и тѣ го напуснали и му хвърляли камъни въ двора.“ Ето този е конфликтътъ, за който се говори отъ г. Пешева. Но има, казва той, и другъ конфликтъ; за него ще кажа послѣ двѣ думи — „защо бѣ даденъ трѣнскиятъ околийски началникъ подъ сѣдъ?“ Ето ви, г. г. прѣдставители, конфликтътъ. Тукъ бързамъ да добавя, че днешното управление високо цѣни авторитета на сѣдебната властъ; то ние ѣга не отказва своето съдѣйствие на тази сѣдебна властъ, колчемъ нѣкой органъ, по убѣждението на този или онзи прокуроръ, се е провинилъ. Азъ дадохъ разрѣшение веднага да се отстрани шуменскиятъ окръженъ управителъ, защото билъ подведенъ подъ сѣдъ, че агитиралъ по изборитѣ; азъ веднага уволнихъ, отстранихъ сѣщо така отъ служба и другия околийски началникъ — трѣнския, за когото казаха, че е агитиралъ по изборитѣ; сѣщо разрѣшихъ да се даде подъ сѣдъ и разградскиятъ околийски началникъ, сѣщо затуй, че билъ агитиралъ по изборитѣ; азъ уволнихъ брѣзничкия полицейски приставъ, че въ качеството си на окръженъ санитаренъ фелдшеръ е агитиралъ по изборитѣ; азъ уволнихъ, не, на първо врѣме отстранихъ и столичния полицейски приставъ Златарова, защото го бѣше обвинилъ единъ крадецъ професионаленъ, че когато той заловилъ този крадецъ съ 8 оки воськъ на гърба, откраднатъ, представъ му ударилъ единъ шамаръ. Азъ разрѣшихъ да се прѣдадатъ всичкитѣ тѣзи на сѣдебната властъ и мога сега съ гордостъ да ви заявя, че и шуменскиятъ окръженъ управителъ, и разградскиятъ околийски началникъ, и трѣнскиятъ околийски началникъ, и брѣзничкиятъ полицейски приставъ, и столичниятъ полицейски приставъ бидоха тържествено оправдани отъ сѣдилищата на България, слѣдъ блѣскавитѣ защиты — на кого, ще кажете? — на социалъ-демократитѣ, които се явиха въ сѣда и заявиха, че това е първото управление на демократитѣ, което тѣй охотно туря на подсѣдимата скамейка най-виднитѣ органи на своята полицейско-административна машинерия и иска отъ тѣхъ да отговарятъ за своитѣ дѣйствия прѣдъ сѣда. Азъ моля да ми се каже, кога е било окръженъ управителъ, провиненъ въ агитация, да е билъ даванъ подъ сѣдъ? Имаме примѣра на Славкова въ 1894 г.

въ Враца, но той не само не бѣ даденъ подъ сѣдъ, не само не бѣ наказанъ, но бѣше прѣдставенъ за орденъ IV степенъ за заслуга. Ето, нѣкогашнитѣ орденъ, дадени на окръжни управители, задѣто сѣ агитирали, ние ги замѣнихме съ прапането имъ въ прокурорския паркетъ. Но казахъ ви миналата година, казвамъ го и сега, че органи на полицията бѣха непричастни въ изборитѣ.

Г. Шиваровъ: Това не е вѣрно!

Министъръ М. Такевъ: Вие, оппозиционери, които наблюдавахте изборитѣ, сте живи свидѣтели какво участие взе полицейско-административната машинерия. Е добръ, г. г. прѣдставители, ето какъ ние сме уважавали начинътъ, по който трѣбва да се водятъ отношенията между сѣдебната и между административната власти.

И. Хаджиевъ: Случката въ Горна-Орѣховица да не забравяте.

Министъръ М. Такевъ: Но така ли бѣше нѣкога и така ли хората разбираха отношенията на полицейскитѣ органи къмъ сѣдебнитѣ и обратно? У мене има единъ документъ твърдѣ характеристиченъ; той е пакъ за отношенията на тѣзи сѣдебни органи къмъ полицейско-административната машина; то е пакъ единъ документъ, който характеризира, каква е била системата на управление въ миналитѣ врѣмена и рѣкохъ да го процитирамъ, защото тѣзи, които сѣ го вършили, макаръ свой прѣдставителъ тукъ въ камарата да нѣматъ, но отвѣнъ, чрѣзъ своитѣ органи и тѣ иматъ куража да критикуватъ днешното държавно управление — думата ми е за народно-либералната партия. Ето какъвъ документъ притежава архивата на Вѣтрѣшното министерство и това на правосѣдието: (Чете)

„Шифрована телеграма отъ Видинъ, 13 октомврий 1891 г. София, министру вѣтрѣшнитѣ работи.

„На 19 того тукашниятъ сѣдебенъ слѣдователъ Капановъ ме вика съ призовка въ качеството на свидѣтель по незаконности въ изборитѣ. Освѣнъ мене, викаха и пристава. Доколкото можахъ да узная това дѣло се касае за отстранението отъ страна на полицията Никола Цанковъ и С-ие въ врѣме, когато бюлетинитѣ щѣха да се броятъ. Азъ се намирамъ въ недоумѣние, какъ да постѣпя въ този случай и не знаа да отида ли при слѣдователя и какво да му говоря, тъй като всичко, което е направено по избора, то е било по наставление на вишето началство. Моля разпореждането Ви да не се дава ходъ на такива маловажни работи, (!), защото ни убива свършено престижа прѣдъ населението. № 4.646. Управителъ Ивановъ.

„Резолюция: Да се пише въ Министерството на правосѣдието да прѣдпише въ прокурорството да прѣкрати въпросното дѣло, а на Иванова да се телеграфира да съобщи на Капанова да го не безпокои, но да се обърне къмъ мене за разрѣшение. С. Стамболовъ.

„Конфиденциално, № 9.599/18/X 91 г. София, Господину министру на правосѣдието. Имамъ честь да Ви изпратя при настоящето, г. министре, прѣписъ отъ конфиденциалната телеграма на Видинския окръженъ управителъ отъ 13 того подъ № 4.646, и Ви моля да прѣдпишете прокурору при Видинския окръженъ сѣдъ да прѣкрати дѣлото. За послѣдствията да ме увѣдомите. М-ръ С. Стамболовъ.

„Министерство на правосѣдието, № 10.117, 28 декемврий 1891 г., гр. София.

„До господина министра на вѣтрѣшнитѣ дѣла.

„Въ отговоръ на отношението Ви отъ 18 октомврий т. г. подъ № 9.599, имамъ честь да Ви съобща, г. министре, че едновременно съ това прѣдписохъ на прокурора при Софийския апелативенъ сѣдъ да прѣкрати прѣписката, за която е дума въ горѣпоменатото Ви отношение.

„За управляющъ министерството, главенъ секретаръ: Д-ръ Петровъ.“ (Очудване)

Е добръ, г. г. прѣдставители! И тѣзи почтени хора, стоящи днесъ вънъ отъ парламента, критикуватъ отношенията на днешното управление спрѣмо сѣдебната власть. Нека тѣзи безсмъртни документи да сочатъ на вѣчни врѣмена разликата, която съществува между едно истинско демократическо управление и онова на миналитѣ врѣмена. И когато често пѣти азъ имамъ случай тукъ прѣдъ васъ да ви цитирамъ такива факти, да ви цитирамъ такива официални документи, недѣйте се сърди, защото азъ искамъ да проведемъ една червена линия между това, що е било, и на това, що е, за да знаемъ онуй, що трѣбва да бѣде, и — казахъ го много пѣти, повтарямъ го и сега — да се не забравя, че вчерашниятъ вѣлкъ, който днесъ се е намѣтналъ съ овча кожа, не мислете, че той е овца: пакъ, ако му се удаде случай, ще бѣде сѣщиятъ, какъвто е билъ вчера.

Но, г. г. народни прѣдставители, ние бѣхме упрекнати още въ едно, пакъ отъ г. Пешева и отъ други нѣкои оратори, за интерниранията, които направихъ напослѣдъкъ на четирима души, неимѣющи нищо общо съ столицата на България. За тѣхъ ще кажа послѣ двѣ думи. Азъ едно искамъ да подчертая: че интерниранитѣ Апостолъ войвода, Тане Николовъ и Ташко Наумовъ вѣматъ абсолютно нищо общо съ българската столица тѣ нито сѣ нейни граждани, нито мѣстожителство иматъ тукъ. Тѣ прочее, сѣ подчинени на разпорежданията на чл. 10 отъ закона за столичната полиция и чл. 27 отъ закона за общата полиция на България. Но, азъ не ги интернирахъ възъ основа и на тия членове, а по съображения, които послѣ малко ще ви изложа. Направете, слѣдователно, абстракция отъ тѣхъ. Азъ ви питамъ сега: кой български гражданинъ прѣзъ нашето двѣгодишно управление биде обезпокояванъ? Кой български подданикъ биде вдигнатъ отъ своето родно мѣсто или отъ друго такова, дѣто се занимава съ търговия, и се из-

прати нѣкъдѣ въ неизвѣстность, за да мре той тамъ отъ гладъ, а неговото сѣмейство въ мѣстото на мѣстожителството? Нѣщо повече: кога сме задържали български гражданинъ вѣнъ отъ прѣдѣлитѣ на България и не сме го допуснали да дойде въ бащиното си огнище? Ни единъ примѣръ не можете ни посочи отъ подобенъ родъ.

И. Хаджиевъ: А хората отъ Лѣджене миналата година, г. министре?

Министъръ М. Такевъ: За миналата година на врѣмето си азъ Ви дадохъ обстоятелни обяснения, отъ които цѣлата камара остана задоволна. Но слушайте сега какво ви казватъ официалнитѣ документи за другитѣ управления. На 18 май 1894 г. падна управлението на покойния Стамболовъ и дойде това на г. Стоиловъ. И ако се спирамъ на тази историческа справка, то е защото искамъ да подчертая системата на управлението по онова врѣме, тъй като сѣ за система говоримъ. Имаше митинги въ България повсемѣстни, резолюциитѣ на които гласяха: „Отворете заграднитѣ за невинно лежащитѣ въ тѣхъ — визираше се покойникътъ Петко Каравеловъ; снижете границата за всички прокудени синове на България да дойдатъ въ отечеството си — визираха се емигрантитѣ на чело съ дѣдо Цанковъ; но въ това врѣме новото управление ето какво направи: лява се г. Цанковъ отъ Русия въ Бѣлградъ, като прѣдварително издава едно възване къмъ българския народъ, въ което му казва: „Народе! Сплоти се около прѣстола на Негово Царско Височество и дай да заживѣемъ новъ животъ“, и трѣгна г. Цанковъ за София. Тамъ, на гарата въ Бѣлградъ, срѣща го нашиятъ дипломатически агентъ и му казва: „Г. Цанковъ, натоваренъ съмъ отъ страна на българското правителство да Ви съобща слѣдующето:“ „Въ отговоръ на г. Драганъ Цанковъ, правителството го извѣстлява, че на основание на закона за амнистирането на политическитѣ прѣстѣпници отъ 24 декемврий 1888 г. възврѣщането му въ България нѣма да му се допусне. Надлежитѣ заповѣди сѣ далени на пограничнитѣ власти. Управляющъ Минчовичъ.“

И така, г. Цанковъ, който не бѣ осмѣжданъ за никакво прѣстѣпление, който не бѣ емигрантитѣ по принуждение, а бѣ напусналъ самъ България и отишълъ въ Русия, г. Стоиловъ не го пусна да влѣзе въ своето отечество — не единъ македонски войвода Ташко Наумовъ, не единъ Апостолъ войвода, не единъ Тале Николовъ, но единъ Драганъ Цанковъ, шефъ на една партия не биде пуснатъ да влѣзе въ отечеството си. Кажете за Бога, билъ ли е подобенъ примѣръ въ управлението на демократическата партия? А между тѣмъ завчера слушахме отъ Славянската бесѣда, какъ сѣщата народна партия — огънъ и жупелъ хвърляше върху днешното управление, че то било върхътъ на тиранията, върхътъ на незачитане народнитѣ права и свободи! Тѣзи, които екстернираха Драгана

Цанковъ, които не му дадоха да дойде въ отечеството си, тѣ плачеха завчера за свободитѣ на българския народъ.

Е. Начевъ: Не сме го ние екстернирали, а Стамболовъ. И Вие бѣхте съгласни тогава съ Стоилова.

Министъръ М. Такевъ: И като не отивамъ да цитирамъ други примѣри, не ще кажа, че ги нѣма: тѣ сѣ цѣла плеада, но не желая да ви отегчавамъ.

Ето ви, г. г. прѣдставители, когато говоримъ за система, кое трѣбна да разберемъ. Но да дойда пакъ на първата си мисль: система на управление съставлява онази директива, която централната властъ дава на своитѣ подвѣдомствени органи, онази насока, която тази властъ дава на държавнитѣ работи. Ето тѣзи и тѣмъ подобни разпоредби, които излизатъ отъ централната властъ, тѣ характеризиратъ системата на това управление. Е добръ, когато вие ще говорите за системата на днешното управление, азъ ще ви моля да ми цитирате поне едно разпорѣждане, поне единъ наметъ, чрѣзъ който да се разбере, че днешното правителство иска да управлява чрѣзъ тѣпчене народнитѣ права и свободи; а не да ми сочите кой стражаръ или пѣдаръ направилъ това или онова прѣгрѣшение.

Но г. Пешевъ ми каза: „Но, г. Такевъ, какво показва незачитането автономията на общинитѣ въ България, какво показва конфликта въ Трънъ? Защо разтурихте Радомирския, Севлиевския, Разградския градски съвѣти?“ А г. Александъръ Димитровъ ми изброи единъ цѣлъ поменикъ отъ незачитане на общинската автономия и на насилията, вършени отъ полицейско-административнитѣ органи. Г. г. прѣдставители! Да се разберемъ добръ. Системата на едно управление — казахъ го, ще го повторя — не се характеризира отъ дѣятелността на този или онзи стражаръ, отъ дѣятелността на този или онзи околийски началникъ, а се характеризира отъ общитѣ разпорѣдби, отъ общата насока на това управление, защото, че ще има и околийски началници, и окръжни управители, и полицейски стражари и банкови чиновници, и сѣдебни чиновници, които ще извършватъ прѣстѣпления, за това никогашъ не е имало двѣ мнѣния. Прѣди 2 хиляди години Христосъ каза: „Обичайте се единъ други. Ако имашъ двѣ ризи, дай едната на онзи, който нѣма. Не крадете, не убивайте, не палете, обичайте се като братя.“ Но ето че 2 хиляди години какъ прѣстѣпления сѣ пакъ вършиха, пакъ кражби, пакъ разбойничества, пакъ убийства и пр. прѣстѣпления. Нѣщо повече: всички наказателни закони на свѣта прѣдвигдатъ наказания за чиновницитѣ и адвокатитѣ, които се провинятъ прѣдъ своята съвѣсть и прѣдъ законитѣ на страната. Това ще каже, че самиятъ законодатель вече прѣдполага, че въ тѣзи 5 хиляди стражари, или 5 хиляди пѣдари, че между

тѣзи 70 околийски началници, или 12 окръжни управители, може би да се намѣрятъ нѣкои, които ще извършатъ прѣстѣпления и ето защо той прѣд-вижда строги наказания. Прочее, въпросътъ не е тамъ: да-ли ще има чиновници, които да сѣ съ провинили — такива е имало, има и ще има — а е въ това: сѣ ли тѣ бивали наказвани, или за ордени за заслуга сѣ прѣдставлявани. Е добръ, посочете ми поне единъ случай, гдѣ провинивши се служители да не е бивалъ най-строго наказванъ, мѣстенъ или уволняванъ? Азъ отивамъ по-далечъ и казвамъ, че не само дѣйността на единъ отдѣленъ органъ на властта не характеризира системата на едно управление, но даже и дѣятелността на отдѣленъ членъ отъ сѣмейството не характеризира нравствената стойностъ на цѣлото сѣмейство. Така напр., не бѣ отколѣ, когато шурейтъ на г. Теодора Теодоровъ открадна 80.000 л. отъ Българската земе-дѣлска банка, като чиновникъ въ тая банка. Той бѣ синъ на единъ почтенъ български гражданинъ, но ще кажемъ ли, че г. Теодоръ Теодоровъ е безчестенъ, ще кажемъ ли, че бащата на този тосподинъ е безчестенъ? Не. Бащата бѣ добъръ патриотъ, а синъ му излѣзе прѣстѣпникъ, и той получи своето наказание. Не бѣ отдавна, също така, когато шурейтъ на нѣбогатия министъръ въ кабинета на г. Давева, г. Абрашевъ, открадна 30.000 л., като чиновникъ въ подвижното пощенско писалище, и получи нѣколко години окови на краката. Ще кажемъ ли, че онова управление бѣ разбойническо? Ще кажемъ ли, че бившиятъ министъръ г. Абрашевъ, който има шурей единъ злодѣй, че самъ той е злодѣй? Мога да ви наброя една плеада на такива прѣстѣпления. Ето тукъ прѣдъ мене се намира телеграфната агенция, която съобщава, че властта въ Сѣверна-Америка се намира въ диритѣ на една кражба отъ чиновникитѣ въ трустоветѣ на около 150 милиона лева; ще кажемъ ли, че сѣвероамериканското републиканско управление е управление на развратъ и корупция? Не. Не бѣ отдавна, когато чиновници обраха Италианската народна банка; ще кажемъ ли, че италианското управление е управление на развратъ, е управление на корупция? Не бѣ също така отдавна, когато се откриха въ марината на Франция ужасни прѣстѣпления, както неотдавна бѣ, когато англичанитѣ слѣдъ побѣдоносната война въ Африка, откриха грамадни злоупотрѣбления въ своето тамъ военно вѣдомство, но за това никоѣ не се осмѣли да каже, че французката военно-морска организация е развратна, или че генералисимусътъ Робертъ е билъ злодѣй и разсадникъ на прѣстѣпления. Напротивъ, английскиятъ парламентъ му даде 1 милионъ лири стерлинги, като награда за неговото мъжествено воюване. Ето вчера сте чели пакъ въ вѣстникитѣ, че въ Германия се открили голѣми злоупотрѣбления въ нейната флота, открило се, че имало назначени чиновници, които нѣмало понятие отъ своята служба; но ще кажемъ ли, че управлението въ германската империя е управление развратно, ще

кажемъ ли, че то е управление на корупция? Не. Тамъ на онази банка стои Димитъръ Христовъ, като народенъ прѣдставителъ. Той се готви да бѣде голѣмо нѣщо въ прогресивно-либералната партия, но той се обвинява, че е злоупотрѣбилъ — споредъ думитѣ на г. Теодорова — че е фалсифициралъ една платежна заповѣдъ, въ качеството си секретаръ на Софийската търговска камара...

Я. Поповъ: И не е получилъ наказание.

Министъръ М. Таковъ: Ще кажемъ ли, че цѣлата прогресивна партия е разбойническа? Не. Ако той се е провинилъ, ще получи своето наказание. Г. Теодоровъ на 1902 г. твърдѣше отъ трибуната на Народното събрание, че Димитъръ Христовъ е билъ храненикъ на тайнитѣ фондове въ 1894 и 1895 г. и че е излязъ събранитѣ за бѣднитѣ Галичани суми; ще кажемъ ли, че цѣлата прогресивна партия е безнравствена? Не. Защото елементарно начало е, че всѣки органъ на администрацията и полицията, всѣки човѣкъ въ сѣмейството носи за себе си грѣха, и затуй въ чл. 11 отъ нашия законъ за углавното сѣдопроизводство е казано: всѣки отговаря лично за себе — всѣка коза за своя кракъ. Ако, г. г. народни прѣдставители, така ние бихме разсѣждавали като хора, повикани тукъ да кажемъ истината, да изтъкнемъ правдата, лесно е за насъ сега да дегажираме, да отдѣлимъ, да оттеглимъ отдѣлнитѣ случаи, които ви се процитираха отъ общата система на днешното държавно управление и да прослѣдимъ тѣхното значение. Да дойдемъ, прочее, на конкретнитѣ факти, които се тукъ лансираха и да видимъ тѣхната стойностъ.

Г. Пешевъ, за да илюстрира своята мисль, че днешното управление е лошо, ни каза: „Защо разтурихте Радомирския градски съвѣтъ незаконно? Защо разтурихте и Севлиевския градски съвѣтъ незаконно? Защо разтурихте и Разградския общински съвѣтъ, който два пѣти бѣ печеленъ отъ опозицията?“ Г. г. прѣдставители! Ако г. Пешевъ си бѣ далъ малко повечекъ трудъ да проучи законитѣ на България, той никогажъ не щѣше да лансира онова обвинение, което тукъ той ми изтъква. Чл. 32 на закона за градскитѣ общини казва: „... Замѣняванетоъ утвърденъ членъ съ кандидатъ се продължава дотогава, докогато има кандидати, които сѣ получили поне половината отъ най-малкото гласове, дадени за утвърденъ членъ. Обаче, ако половината отъ първоначално утвърденитѣ съвѣтници сѣ вече излѣзли отъ съвѣта и сѣ замѣнени съ кандидати, по-нататъшно замѣняване на първоначално утвърденъ съвѣтникъ не може да става...“ Прочее, щомъ като въ единъ градски съвѣтъ, ако има той 12 члена, първоначално утвърдени отъ сѣда, шесть души си дадатъ оставитѣ, било заедно, едновременно, било поотдѣлно, но дойде до числото шесть, до половината

вече, ако седмият си даде оставката, не може вече да съществува замѣняване, а трѣбва съвѣтъ да се разтури, защото иначе, ще управлява меншеството. Така като заповѣдва законът, да видимъ въ що съмъ се провинилъ съ разтурянето на Севлиевския общински съвѣтъ. Ето прѣдъ менъ е цѣлото досие по този съвѣтъ, отъ което се вижда, че на 21 февруарий общинскиятъ съвѣтъ бламира своя кметъ и избира новъ тактъ; въ сѣшното заседание шестъ души общински съвѣтници оставатъ на особено мнѣние по бламицията на кмета и на 5 мартъ си подаватъ оставките писмено; на 4 мартъ с. г. се поминалъ другъ единъ съвѣтникъ, Стефанъ П. Недевъ, та всичко ставатъ седемъ отъ 14-тѣ съвѣтника, излѣзли въ оставка. При това положение на нѣщата, чл. 32 отъ закона за градскитѣ общини повелява да се разтури общинскиятъ съвѣтъ, защото въ него има всичко 14 души съвѣтници, отъ които 7 въ оставка. Нѣщо повече, даже умрѣлия, ако бихъ го замѣнилъ порано и слѣдъ туй шестъ съвѣтници си подадатъ оставките, пакъ трѣбва да разтури съвѣта, защото той не може да стои съ половината отъ първоначално утвърденитѣ членове, защото чл. чл. 32 и 34 отъ закона за градскитѣ общини и чл. 9 отъ закона за окръжнитѣ съвѣти ви казватъ, че единъ окръженъ или общински съвѣтъ може да бѣде разтуренъ прѣди изтичане мандата му, когато по половината съвѣтници отведнажъ или по-отдѣлно, въ разнo врѣме, сж си дали оставките. И азъ съ надлежния указъ разтурихъ Севлиевския общински съвѣтъ. Това говорятъ официалнитѣ документи по Севлиевското общинско управление, които оставямъ на разположението на г. Пешева.

Но г. Пешевъ ме пита: „Защо, г. Такевъ, разтурихте Радомирския общински съвѣтъ?“ Ето и по него официалнитѣ документи що казватъ. Тамъ сж 12 съвѣтника. Единъ по-рано излиза и се замѣнява съ другъ. Слѣдъ туй петъ си даватъ оставките, та всичко излѣзли въ оставка отъ първоначално утвърденитѣ ставатъ шестъ. Какво трѣбваше да прави азъ? На основание чл. чл. 32 и 34 отъ закона за градскитѣ общини, разтурихъ съвѣта.

И. Хаджиевъ: Петъ сж си дали оставките.

Министъръ М. Такевъ: Документитѣ сж тукъ на разположението на г. Пешева и г. Хаджиева. Да, петъ сж си дали оставката отведнажъ, но и по-рано единъ, та всичко ставатъ шестъ.

Но г. Пешевъ отиде по-нататкъ и ме пита: защо съмъ разтурилъ Разградския общински съвѣтъ, който билъ два пѣти спечеленъ отъ опозицията. Колко думи, толкова и невярности е казалъ г. Пешевъ. Първоначално изборъ се прави въ гр. Разградъ, вслѣдствие отстраняването на повечето отъ половината съвѣтници отъ стария съвѣтъ, заваренъ отъ днешното управление, обвинени отъ окръжния съдъ въ злоупотрѣбление. Произведе се изборъ на м. юний, ако се не лъжа. Този изборъ бѣ спечеленъ отъ демократическата партия, но съдѣтъ намѣри, че имало неправилно броени бюлетини и касира избора. Назначи се втори изборъ. Той се спечели наистина отъ опозицията — всичкитѣ други партии се сдружиха и побѣдиха демократическата, но надвиха я твърдѣ слабо. Когато 7-тѣ партии получиха 800 гласа — приблизително казано — демократитѣ получиха 600. Разликата бѣше такава. Дойдохме да правимъ пробнитѣ пропорционални избори. Веднага се изпрѣчи въпросътъ: кои общински съвѣти да се разтурятъ. Този въпросъ ми бѣ зададенъ и отъ миналата година въ камарата отъ почтения г. Мирски: „Г. Такевъ, каза той тогава, кои съвѣти ще разтуримъ?“ и поиска камарата да ги опрѣдѣли. Азъ заявихъ тогава, че не бива да опрѣдѣляме прѣдварително кои съвѣти ще разтуряме, а като директива при разтурването ще имамъ съображението, че пропорционалната система има смисълъ да се изпита само тамъ, дѣто състезающитѣ се политически партии сж горѣ-долу еднакви по сила, а тамъ, дѣто изборътъ е спечеленъ съ хиляди срѣщу петъ или 100 гласа, тамъ е безсмислица да правимъ избори. Какво ще прави изборъ въ гр. Пешера, напр., дѣто демократическата партия спечели избора съ 800 гласа срѣщу 100 на всичкитѣ останали партии. Има ли логика да прави тамъ проверка, когато и при съразмѣрната система пакъ резултатътъ ще е единъ. Ще прави такива тамъ, дѣто борищитѣ се партии бѣха горѣ-долу равни по сила, а такъвъ градъ, дѣто силитѣ бѣха горѣ-долу равни, това бѣше и гр. Разградъ. И сега съмъ щастливъ да ви заявя, че азъ не останахъ излѣганъ, защото прѣдсказанието и опитътъ ме оправдаха: демократическата партия отъ 14 съвѣтника тамъ получи 6; 8 на всички останали партии. Прочее, пробнитѣ избори тамъ сж се налагали. Никакви други съображения азъ нѣмахъ. Ако азъ имахъ долнопартизански съображения, щѣхъ да разтуря Казанлъшкия съвѣтъ, дѣто социалисти управляватъ, щѣхъ да разтуря и Видинския такъвъ, дѣто управляватъ наши политически противници, вчерашни наши приятели. Но азъ това не сторихъ, защото не желаехъ да се прѣтълкува. Азъ искахъ да разтурямъ съвѣти такива, дѣто, безъ да се търсятъ нѣкакви задни наши намѣрения, да получимъ приблизително онази физиономия въ управлението, която ще ни покаже жизнеспособността на тази пропорционална система, за която послѣ ще кажа двѣ думи. Ето ви, прочее, защо азъ разтурихъ и Разградския общински съвѣтъ. Както виждате, и по този съвѣтъ правителството въ нищо не се е провинило. При това трѣбва да добавя, че азъ получихъ отъ васъ мандатъ да разтуря 6 общински съвѣта, а разтурихъ само три, защото четири сами се бѣха разтурили.

Е. Начевъ: Нѣмаше други опозиционни.

Министъръ М. Такевъ: Какъ нѣмаше? Ами Бѣла, Елена, Видинъ, Бѣлоградчикъ? Отъ разтуренитѣ отъ

мене 4 — два бѣха правителствени: Старозагорскиятъ и Чирпанскиятъ, и два опозиционни: Разградскиятъ и Клисурскиятъ. Ако, прочее, азъ искахъ да права донопробна политика, щѣхъ да разтуря свѣта въ Елена, въ Бѣла, въ Видинъ, щѣхъ да разтуря, както ви казахъ, свѣта въ Казанлъкъ. Отъ всичкитѣ 3 голѣми свѣта азъ разтурихъ 2 правителствени и единъ опозиционенъ, именно въ Стара-Загора и Чирпанъ правителствени, само въ Разградъ опозиционенъ. Ето ви, г. г. прѣдставители, какъ ние се мъчихме да бждемъ до наивностъ безпристрастни въ нашето вътрѣшно управление сирѣмо останалитѣ политически партии. Азъ искамъ, и моля Бога, и тѣ да бждатъ толкова търпѣливи, така толерантни да зачитатъ правата на демократическата партиа, когато нѣкога тя ще бжде въ оппозиция, както ти, прѣзъ своето правителство, зачита правата на останалитѣ политически партии.

И така, г. г. прѣдставители, видѣхте отъ каква стойностъ сѣ аргументитѣ на г. Пешева. Но да продължимъ. Г. Пешевъ ви спомена още 2 факта. Той ви каза: „Кажете ми за даванетоъ подъ сѣдъ на трѣнския околийски началникъ.“ Да, трѣнскиятъ околийски началникъ, казахъ, бѣ даденъ подъ сѣдъ, задѣто агитиралъ по допълнителнитѣ законодателни избори. Сѣдътъ поиска отстранение, а азъ го уволнихъ отъ длъжностъ. Дѣлото се е разгледало прѣди 3—4 дена и сѣдътъ тържествено го оправда слѣдъ онази защита, която той е получилъ съ факти на рѣцѣ, изнесени прѣдъ очитѣ на сѣда. И този околийски началникъ, когото азъ бѣхъ уволнилъ, вече сега го поставихъ въ длъжностъ, защото правдата трѣбва навсѣкѣ да царува: ако той бѣ виновенъ, да го хвърля въ затвора; ако е невиненъ, нека заеме поста, който тѣй достойно е заемалъ. Това е пълната истина по трѣнската работа. Но, г. Пешевъ ви каза: „Ами самоковскиятъ околийски началникъ потресе околицата, а вие още го държите за началникъ.“ Е добръ, г. г. народни прѣдставители, много се каза, много се писа въ печата за самоковски околийски началникъ, но азъ мога тукъ само едно да ви кажа — че той прѣстѣпление не е извършилъ. Той не бѣ приятенъ на нашитѣ въ Самоковъ приятели, но той бѣ приятенъ на всички наши политически противници тамъ; той е единъ високо интеллигентенъ човѣкъ, свършилъ Солунската гимназия, бившъ секретаръ на Върховния медицински свѣтъ, назначенъ отъ г. Радославова за дѣловодителъ на Бактериологическия институтъ съ 250 л. заплата и повишенъ отъ либералното управление. Г. Пешевъ, слѣдователно, трѣбваше да знае, кой е Наумъ Вѣлевъ, самоковскиятъ околийски началникъ. Но да прослѣдимъ, въ що го обвинявахъ? Азъ желяехъ да чуя отъ г. Пешева аргументи противъ управлението, аргументи противъ дѣятелността на тоя околийски началникъ, отъ тази трибуна, а не голословно да се каже: „Ами самоковскиятъ околийски началникъ?“ Това сѣ общи фрази, нищо недоказващи. Ето запо-

принуденъ съмъ да ви кажа, въ какво го обвинява пресата вънъ. Обвиняватъ го, че въ селския изборъ въ с. Костенецъ той дърпалъ за косата една жена. Случката е слѣдующата. Когато при селския изборъ двѣ тѣли се нахвърлятъ една противъ друга, околийскиятъ началникъ се намѣсва, хваща единъ отъ чоматашитѣ да го отведе настрана; неговата жена се хвърля върху околийския началникъ и иска да отърве мъжа си; околийскиятъ началникъ казва: „Назадъ!“ — тласка я, хваналъ я, казва, за косата и тя пада на земята; заведе я дѣло, което дохожда въ сѣда; сѣдътъ намѣрва, че той е оскърбилъ тази жена и го осжда на 7 дена затворъ условно — ако до 3 години не направи друго прѣстѣпление, това да се счита нестанало. Туй е прѣстѣплението на околийския началникъ. Да го уволня ли за това, че тласналъ тая жена, когато разтървавалъ двѣ буйствующи партии въ дѣна на избора? Е добръ, азъ ви заявявамъ, за това не можехъ да го уволня.

Е. Начевъ: Не за това, а за арестуването на

Министъръ М. Таковъ: Обвиняватъ го още, че той отнелъ свободата на Самоковския общински свѣтъ и на Самоковското училищното настоятелство, а и тази работа въ сѣщностъ е много проста. Самоковскиятъ общински свѣтъ и училищното настоятелство трѣбватъ въ планината Чамъ-кория да трясатъ вода за гр. Самоковъ, като прѣдварително въ каруцата турятъ три бурилки бира; дохождатъ прѣдъ двореца Ситняково, дѣто има два поста — по онова врѣме тамъ прѣбываваше Негово Величество Царьтъ; тѣ прѣминаватъ стражарския постъ — кой слуша стражаря? него никой не зачита за нищо — но дохождатъ на втори постъ, дѣто стои войникъ, който имъ казалъ: „Назадъ!“ — „Какъ тѣй назадъ! Ние прѣзъ тукъ ще прѣминемъ“ викатъ господата — искатъ прѣзъ пътя на двореца да прѣминатъ, та да отидатъ да трясатъ вода; казва имъ капитанинътъ: „Г-да! Вие тукъ не можете да мините, защото по този пътъ, по който ще вървите, сега отиде Негово Величество Царьтъ надолу съ автомобилъ, а пътятъ е тѣсенъ и, ако вие продължавате съ вашитѣ кола, ще се сблъскате съ автомобиля, който скоро ще се връща, ще стане нещастие; почакайте малко тукъ, Негово Величество ще се върне и тогава продължете пътя си, или, ако не желаете, пратете колата да обиколятъ, а вие вървете по тоя пътъ.“ — „Не, не щемъ“ — отговарятъ тѣ, и заповѣдватъ да се свалятъ бурилкитѣ съ бира. — „Свалете бирата!“ — Свалятъ ги. — „Дай по една! Дай още по една!“ Единъ отъ членоветѣ на градския свѣтъ, членъ на либералната партиа — забравихъ му името — казва: „Дайте книга, дайте мастило!“ — телеграма ще пише до царя: „Ваше Величество! Пътъ искаме да ни гарантирате тукъ.“ Околийскиятъ началникъ дохожда — първомъ, капитанинътъ ги разпраща,

а сега околийският началник ще ги разпрати. „За какво се карате, г-да? Недѣйте бърза; Негово Величество ще се върне и вие ще продължите пътя си.“ — „Йокъ, кой може да ни запрѣтвя пътя? Ние сме градски съвѣтници: отъ насъ се пита.“ — „Никой не ви запрѣтвя пътя, но ще стане стѣклоповение, ще стане нещастие: почакайте 5 минути.“ Въ това врѣме дотърчава стражарѣтъ и казва на началника, че Негово Величество се върналъ; околийският началникъ се обръща къмъ съвѣтниците и имъ казва: „Г-да! Можете да продължите пътя си.“ — „Не, не щемъ — казватъ тѣ — ще се върнемъ въ Самоковъ!“ — „Съ здраве!“ Изпиха бирата и си отишли. (Смѣхъ) Ето тази въ общи черти случката. Моля ви, г. г. народни прѣдставители, трѣбваше ли да изпѣди околийски началникъ за това, трѣбваше ли да го уволни по този поводъ? А отъ тази случка пресата направи капиталъ, като я изковерка; каза се тамъ „деребейството на самоковския околийски началникъ.“ Кое му деребейство? Кажете? Ето защо азъ всѣкога съмъ апелиралъ и къмъ преса, и къмъ обществена свѣсть, щото когато ще обвиняваме органи на властѣта, да сме конкретни, да излагаме факти и тогава да видимъ заключения. Кажете ми, въ що друго се обвинява самоковският околийски началникъ? Да, обвиняваха го, че една вечеръ, когато отъ Македония бѣха дошли нѣколко добри наши съсѣди мюсюлмани, на балкетъ въ Военния клубъ на самоковския гарнизонъ, единъ отъ офицеритѣ, дошли отъ Македония, държалъ такава рѣчъ: „Щастливъ съмъ, че се намирамъ въ България, дѣто българската майка, тѣй добръ възпитава, е могла да роди такива достойни синове, каквито виждамъ тукъ, на тази трапеза; а нашата майка въ Македония, за жалостъ, не е родила такива синове.“ Наумъ Бѣлевъ, който е отъ Македония, се почувствувалъ оскърбенъ отъ това, става и казва: „Не, азъ протестирамъ. И българската майка въ Македония е родила достойни синове за защита на македонскитѣ права и свободни!“ Казаха: „А, видишъ ли? Околийският началникъ направи скандалъ; уволнете го, г. министри!“ Така стои историята. Г. г. прѣдставители! Ето ви дѣйността на самоковския околийски началникъ. За кое трѣбваше да го уволни? И когато се казваше отъ опозиционна трибуна, че той билъ единъ деребей, азъ скърбя, че г. Пешевъ нѣма куража да изнесе конкретни факти, съ които да мотивира това деребейство на този околийски началникъ.

Тѣзи сж, г. г. прѣдставители, всичкитѣ аргументи, които г. Пешевъ бѣше изнесълъ противъ управлението на демократическата партия. Но г. Пешевъ изнесе друго едно обвинение. Той каза: „Вие се бѣхте задължили да проведете пропорционалната избирателна система; вие не я проведохте, защото не бѣхте искрени, и тя не даде онѣзи резултати, които вие очаквахте.“ Той, впрочемъ, е противъ туй, да се разшири тя и за законодателнитѣ избори.

Г. г. прѣдставители! Като отговарямъ по този поводъ на г. Пешева, считамъ, че отговарямъ на всички онѣзи оратори, които зачекнаха то и въпросъ. Вчера г. министъръ Малиновъ ви каза: „Ако ние не сме били искрени прѣдѣрженици на съразмѣрното избирание въ автономнитѣ учрѣждения, ние, които още въ 1903 г. я вписахме въ нашата програма, та питамъ се азъ, кой е билъ искренитѣ и прѣдѣрженици — вие ли отъ народната партия, които внесохте тази реформа едвамъ миналата година; или вие, прогресивни либерали, които, макаръ да я имахте въ програмата си, макаръ и 3 години да управлявахте България, но нито помислихте да я проведете въ живота? Не ние ли бѣхме, които щомъ дойдохме на властъ, още въ първата сесия на това Народно събрание, внесохме респективния законъ и го внесохме точно тѣй, както се бѣхме задължили прѣдъ българския народъ и чрѣзъ декларацията на правителството, за която ще кажа послѣ двѣ думи, и чрѣзъ блоковата платформа отъ януарий 1907 г., когато се бѣхме задължили прѣдъ българския народъ — да проведемъ тази система за градскитѣ и окръжни свѣти. Тукъ е мѣстото да добавя, че когато завчера отъ тази трибуна се лансираше обвинението, че ние не сме били изпълнили нашитѣ задължения, които сме поели прѣдъ българския народъ чрѣзъ нашата програма или чрѣзъ нашата правителствена декларация, азъ чакахъ съ удоволствие да чуя факти и аргументи, че наистина ние сме изневѣрили на нашата програма; но никой отъ ораторитѣ нѣма куража да отвори и ни посочи, кои отъ обѣщанията на тази декларация, която задължава правителството и въ името на която демократическото правителство трѣгна да апелира къмъ довършването на българския народъ, не сж изпълнени. А ако тѣ биха си дали трудъ да сторятъ това, тѣ щѣха да видятъ, че отъ тази декларация, която е само отъ 12 члена, ⁹/₁₀ е изпълнено, и то само въ една редовна сесия. Съпоставена тази декларация съ дѣлата се вижда, че точкитѣ първа, втора, трета, четвърта, пета, шеста, седма, които се касаятъ до самоуправлението на държавата, сж буквално приведени въ изпълнение. Точка първа ни задължаваше да ви гарантираме свободата при законодателнитѣ избори; ние ви я обезпечихме най-широко. Точка втора ни задължаваше да напишемъ новъ избирателенъ законъ, съ пропорционална система за градскитѣ и окръжни свѣти; ние и това ви дадохме най-широко. Точка трета ни задължава да напишемъ новъ законъ за печата, да ви гарантираме вашитѣ публични събрания; новъ законъ за печата имате, новъ законъ за сдружаванията е на масата, а моитѣ административни разпоредби за публичнитѣ събрания сж достойни на всички ви и тѣ сега скоро ще бѣдатъ внесени като законопроекти — и точка трета, прочее, е напълно изпълнена. Точка четвърта ни задължаваше да издигнемъ морала въ управлението чрѣзъ назна-

чението на хора почтени, съ знания и нравствени качества; и това отдежъ ви обяснихъ: днесъ вие имате деветдесетъ процента отъ нашитѣ административни органи вземени отъ учителската сръда, хора съ висше, пълно сръдно, незавършено сръдно образование. Точка пета ни задължаваше да обезпечимъ чиновникитѣ, да напишемъ законъ за стабилността на чиновническия персоналъ; и това имате вече, скоро ще ви внесемъ цѣлъ единъ кодексъ за държавнитѣ чиновници, а вече положението на учителя и на сѣдната обезпечихме. Когато ще получимъ парична възможностъ, ще обезпечимъ положението и на другитѣ. Ето ви, г. г. прѣдставители, точка пета, която се касае за вътрѣшното управление на страната. Азъ щѣхъ да бѣда радъ, ако г. Сидеровъ бѣ взелъ декларацията на правителството и програмата на демократическата партия и отъ тази трибуна излъзеше да каже: „Г. г. демократи! Ето ви декларацията. Какво отъ нея излъзнихте? Ето ви и програмата. Какво отъ нея проведохте въ живота?“ И тогава, когато ни посочеше нашата изневѣра, щѣхме да си вземемъ шапкитѣ и да си отидемъ отъ тукъ; но дотогава, до когато вие ще ни четете в „Зора“, в „Правда“ или кой да е булеварденъ шифонъ, вие ще ви кажемъ: „Ето, нашето чело е чисто; обѣцахме на българския народъ да обезпечимъ всички негови права и свободи и това направихме.“ И въз основа на тѣзи обезпечени права, сте тукъ и Вие, г. Сидеровъ, и Вие, г. Хаджиевъ, и вие, почтени г. г. двадесетъ и нѣколко души земледѣлци. И така, почтени г. г. народни прѣдставители, вие се задължихме прѣдъ българския народъ съ нашата декларация, която написахме и въ 100 хиляди екземпляра прѣснахме между българския народъ. Когато нашата преса, когато нашето обществено мнѣние, когато вие тукъ ще ни критикувате, азъ искамъ да имате на рѣка всѣкогашъ нашата партийна програма и нашата правителствена декларация. Съ тѣхъ въ рѣка критикувайте ни, а не съ булевардни фрази, не съ оскръбления, не съ инсинуации, защото тѣзи оскръбления, тѣзи клевети, тѣзи инсинуации въ продължение на 30 години, може би, докараха това не твърдѣ завидно положение, което ние заварихме на 16 януарий миналата година.

Но азъ говоря за пропорционалното прѣдставителство. Ако вие не бѣхте искрени, които бѣхте го вписали въ нашата програма години прѣди всички други партии, и които го въведохме въ живота веднага щомъ поехме властта, азъ не знамъ, коя е тази друга партия, която бѣше по-искрена въ неговото приложение? Но ако и това не е достатъчно, за да докаже нашата искреностъ, чуите какво ние направихме, за да покажемъ на българския народъ, че ние искаме искрено да изпитаме благотворното влияние на тази система, която нѣма задъ гърба си опитността на вѣковетѣ.

Щомъ като се рѣши да се разтурятъ свѣтитѣ, за да се правятъ избори, азъ извършихъ слѣдующето. Издадохъ окръжно прѣдписание до всички поли-

цейско-административни органи да се абсолютно дезинтересиратъ отъ изборитѣ; запрѣтено е за тѣхъ думата „изборъ“ да произнасятъ, запрѣтено е за тѣхъ бюлетинка да се намѣрва въ рѣцѣтѣ имъ. Но казва великиятъ Наполеонъ: „Не е достатъчно да издадешъ една заповѣдъ; нужно е да я приведешъ въ изпълнение.“ И азъ трѣгнахъ самъ изъ България и обиколихъ по-голямата частъ отъ онѣзи мѣста, дѣто щѣха да се произведатъ тѣзи избори. И отидохъ въ най-бурнитѣ градове, отидохъ въ Разградъ, Чирпанъ и въ Стара-Загора — тамъ, дѣто нѣкога кърви сѣ се лѣли при изборитѣ. Въ Разградъ свикахъ всички шефове на всички политически партии — тѣ бѣха твърдѣ любезни да дойдатъ при мене — държахъ имъ слѣдната рѣчь: „Г-да! Насъ обвиняватъ, че не сме били искрени привърженици на тази система; дайте възможностъ да видимъ, може ли българскиятъ народъ да манипулира съ тази система. Изнудванията, насилията могатъ да идатъ отъ двѣ страни: отгорѣ и отдолу. Взехъ всички мѣрки, за да парализирамъ насилието отгорѣ; макаръ и досега да сме ви дали доказателство, че властта стои далечъ отъ изборнитѣ борби, при все това сега специално и лично отдолу трѣгнахъ за това изъ България. Обаче, за да се отстрани насилието, отъ васъ искамъ слѣдующето: да си дадете дума, че ще повикате вапитѣ по-буйнички приятели, които считатъ, че прѣстѣпленията по изборитѣ сѣ неказуеми, и ще имъ кажете да не правятъ скандали по изборитѣ, да си пуснатъ бюлетинката и да си отидатъ у тѣхъ, и по този начинъ народътъ да получи пълна възможностъ да си каже своето слово.“ Въ Разградъ стана шефътъ на народната партия, г. Мартиновъ, и ми благодари; станаха останалитѣ и ми казаха: „Бъдете спокойни, всичко ще употребимъ, скандали да не се допуснатъ.“ Отидохъ въ Чирпанъ и пакъ повикахъ всички шефове на политическитѣ партии и тѣмъ същата молба отправихъ; тамъ се случи този отраденъ фактъ, че щомъ излъзоха вънъ, съставиха си полиция помежду си, самитѣ шефове на партиитѣ станаха полицаи, за да запазятъ порядъка въ деня на избора. Отидохъ въ Стара-Загора; също повикахъ шефове на партиитѣ, същата молба отправихъ и къмъ тѣхъ и тѣ ми казаха: „Готови сме, г. министри, да Ви дадемъ нашето съдѣйствие.“ И така подготвена борбата, изборитѣ се произведоха при абсолютна тишина и спокойствие. Но и това не бѣше достатъчно още за мене, за да дамъ на българското общество да знае, че вие искрено искаме да приведемъ тази система въ нашия животъ. Азъ вземахъ 42 души народни прѣдставители, между които 19 отъ опозицията, и ги пратихъ изъ четиритѣхъ кюшета на България да прослѣдятъ производството на тия избори. Отдежъ имъ споменахъ имената; между тѣхъ имаше и земледѣлци, и народници, и цанковисти, и радослависти, и демократи. Помолихъ г. Теодора Теодоровъ да отиде въ Сливенъ, помолихъ г. Данева да отиде въ Шуменско

помолихъ всички останали, на които и писма писахъ, като на г. Хаджиева, г. Вълча Георгиевъ, г. Стамболийски, мисля, и още няколко отъ г. г. земледѣлците — всичко 19 на брой. Изпратихъ ги изъ цѣла България съ папѣстие: „идете, наблюдавайте и ми донесете, какво сте видѣли.“ Тѣхнитѣ рапорти имъ правятъ честъ, защото тѣ констатираха това, което сж видѣли, като всички подчертаватъ отличното поведение на полицейско-административнитѣ органи. Ето ви, г. г. прѣдставители, какви мѣрки взехъ азъ, за да обезпеча пълната възможностъ на българския народъ да си каже думата, по кой начинъ той иска да урежда своитѣ окръжни и общински работи.

Но тукъ ние не спрѣхме. Произведоха се изборитѣ и дойде да се конституиратъ постояннитѣ присѣтствия. Въ Шуменъ отъ 48 окръжни съвѣтници, 20 и нѣколко души окръжни съвѣтници сж отъ демократическата партия. Тѣ си конституираха постоянното присѣтствие и работата тръгна въ редъ. Но въ Бургазъ стана друго. Тамъ опозицията е съ единъ два гласа повече отъ колкото правителството: демократитѣ тамъ иматъ 19 души, а останалитѣ 20 сж отъ опозицията. И какво стана? Вие, които ни упреквате въ неискреностъ, вижте какво стана въ Бургазъ. 20-тѣ души, принадлежащи на 8 партии, игнориратъ 19-тѣ души, принадлежащи на една отъ най-силнитѣ групи въ Бургазкия окръгъ, и си избиратъ постоянно присѣтствие въ съставъ: единъ земледѣлецъ, единъ народнякъ и единъ либералъ. Тукъ е мѣстото да се спремъ на онова що ви говорѣше г. Даневъ завчера. „Какъ не може да се управлява съ тази система? каза той. Ето, вие, които сѣ ще имате едно релативно болшинство, ще вземете единъ-двама отъ другитѣ и ще се конституирате въ постоянно присѣтствие.“ Както виждате, въ Бургазкия окръгъ партизанството, долното, уличното партизанство прѣобладава: тамъ 8 партии раздѣлятъ помежду си мандатитѣ, а оставатъ най-крупната партия внѣ отъ управлението. Кѣдѣ ви остана пропорционалната система? Какво участие взиматъ тамъ днесъ 19-тѣ окръж и съвѣтници отъ демократическата партия? Какво стана тогава? 24 души окръжни съвѣтници въ Бургазъ подаватъ до мене оставка; единъ я дава на окръжния съдъ, другитѣ всички я даватъ на окръжния управителъ, който я прѣпраща въ Вѣтрѣшното министерство. За да отнема всѣкаква възможностъ на критика, че ние искаме да компрометираме тая система, както недорослѣвѣстни вѣстникари ме обвиниха, азъ задържахъ това заявление 4, 5, 6 дена умнишлено: беки, казахъ си азъ, нѣкой се разкае, беки кацдардисатъ нѣкого да си оттегли подписа, защото зная отъ опитъ, какъ лесно се събиратъ и оттеглятъ подписи. И наистина, на седмия денъ азъ получихъ една оскърбителна телеграма: „Ние, г. министри, слушаеме, че си щѣлъ да разтуришъ съвѣта, защото имало 24 души подавши оставка. Не е вѣрно. Ето ни насъ, които не сме се подписали“, а същата тая

телеграма носи подписитѣ на хората, които сж подписали и първата денеша, която бѣше подадена, за да искатъ разтурянето на съвѣта. Азъ не разтурихъ съвѣта, а го задържахъ. Единъ отъ съвѣтниците си оттегли оставката и азъ оставихъ съвѣта. Моитѣ приятели ми се разсърдиха, по азъ имъ казахъ: това нищо не важи, стига да дадемъ да се разбере въ България, че демократическата партия, каквото е писала въ своята програма, иска да го проведе въ живота на българския народъ. И днесъ този окръженъ съвѣтъ стои тамъ. Но не ми е за това думата; думата ми е другадѣ. Когато тукъ бѣше събранъ конгресътъ на народната партия, г. Теодоръ Теодоровъ не намѣри думи, за да похвали прѣдседателя на постоянната комисия въ Бургазъ, тѣхенъ виденъ енергиченъ приятелъ, който бѣше избранъ заедно съ единъ либералъ и съ единъ земледѣлецъ: Г. Теодоръ Теодоровъ нѣма куража да порицае отъ трибуната на събора своитѣ приятели отъ Бургазкия окръгъ, че не сж искрени въ искреното прилагане на тази система, а ги насърчи да управляватъ едностранчиво, както почнаха да управляватъ.

Въ този редъ на мисли, приятно ми е да констатирамъ туй, което г. Даневъ каза и за Стара-Загора. Въ Стара-Загора народната партия при пробнитѣ избори за градски съвѣти получи 8 мандата, а останалитѣ 8 принадлежатъ на другитѣ партии; народната партия, обаче, не поиска да повика и другитѣ 8 да взематъ участие въ управлението, ами сама си взема и кметството и помощничеството. Питамъ се азъ тогазъ, г. Козаревъ: защо ви е пропорционалното прѣдставителство, дѣ ви е искреността, съ какво ние дадохте на останалитѣ 8 партии да взематъ участие въ управлението на съдебнитѣ на Стара-Загора? Ето какво казватъ фактитѣ и ето кой е искренитѣ и кой лицемернитѣ привърженикъ на тази система.

Прочее, г. г. народни прѣдставители, пробнитѣ окръжни и градско-общински избори доказаха всестранно, че правителството се въодушевява отъ най-искрено желание, щото тази система да може да проникне въ кръвта и въ плътта политическа на българския народъ.

Но намъ, особено противъ мене, се хвърля единъ упрекъ: „Защо, г. Такевъ, защо вие, г. г. министри, не разширите тая система и върху законодателнитѣ избори?“ Отговарямъ: не я разширихме — казахме го въ тронното слово — затова, защото тя е една система, която нѣма задъ гърба си никаква опитностъ, отъ която да черпимъ материалъ за нейното приложение и въ България. Тя едва е приложена въ малката Сърбия, въ малката Белгия, но въ империи и въ държави, като републиканска Франция, като Германия, като Италия, като Англия, тя още не е въведена. И ако е лесно да правимъ опити съ окръжни и градско-общински съвѣти, които ако се окажатъ неспособни, нищо не прѣчи на министерството да ги

разтури по надлежния редъ, безъ да се накърнятъ общинскитѣ интереси, не е също, обаче, и съ парламента. Казалъ съмъ, ще повтора и сега, за дълги още години отъ насъ трѣбва да изкочи илюзията, че коалиционни министерства ще дадатъ добро управление на страната. И затова азъ лани си послужихъ съ примѣри отъ нашия животъ. Тукъ, прѣдъ мене, се намира най-доброто доказателство — изборитѣ, които произведе г. Рачо Петровъ прѣзъ януарий 1901 г. Ето какъвъ резултатъ тѣ бѣха дали: демократи 33, прогресисти 35, народняци 25, стамболовисти и рачовисти 40 и социалисти 2. Каква по-хубава пропорция отъ тая: 33, 35, 40? Това е чудесна пропорция, която по никой законъ нѣма да имате. Но ви питамъ: колко врѣме управлява коалиционното министерство на покойния Каравеловъ и г. Даневъ? Отъ февруарий до декемврий.

Н. Козаревъ: Ако не бѣше монополътъ, то щѣше да управлява още.

Министъръ М. Такевъ: Казвате за монопола, но този монополъ не прѣтеше да си отиде г. Даневъ въ къщи, както си отиде и покойниятъ Каравеловъ. Но ние видѣхме обратното: Каравеловъ си отиде, а г. Даневъ състави кабинетъ съ единъ снопъ укази, които прочете отгукъ, произведе избори, които вие знаете, и получи нужното му болшинство по мажоритерната система.

Д. Христовъ: Това бѣха избори, въ които Вие за пръвъ пѣтъ се избрахте като опозиционеръ. Въ всичкото друго врѣме Вие сте се избирали като правителственъ кандидатъ.

Министъръ М. Такевъ: Не единъ, а 4 пѣти съмъ се избиралъ като опозиционеръ. Та само въ 1901 г. ли имаше коалиционно министерство и само единъ пѣтъ ли е била такава неговата съдба? Вземете управлението на народната партия заедно съ радославистската на 1894 г. — и тѣ управляваха съвмѣстно отъ м. май до м. декемврий. Вземете по-далечъ управлението на консерваторитѣ начело съ Дѣдо Цанкова — и то отъ денъ до пладнѣ бѣше. У насъ политическитѣ прави не сж достигнали до онова съвършенство, щото да можемъ ние — двѣ, три партии — да управляваме съвмѣстно. Това го казахъ лани, това го писахъ въ моитѣ мотиви, съ които внесохъ този законъ, че освѣнъ тия съображения, че нашитѣ политически прави още не позволяватъ да можемъ ние колективно да управляваме страната, но има и друго едно съображение: нашата държава ще иска още за дълго врѣме правителства, които да се осланятъ на едно крѣпко болшинство, защото нашата държава има още задачи за изпълнение, а то не може да стане съ единъ конгломератъ отъ разни вѣри и народности политически. Ето защо ние казахме въ тронното слово: „Нека опитае, да-ли българскиятъ народъ е узрѣлъ политически, да

се търпи въ своитѣ окръжни и градски съвѣти, и когато видимъ благотворнитѣ резултати на тази система въ онѣзи самоуправляющи се тѣла, нищо нѣма да попрѣчи на правителството да внесе законъ да разшири тази система и върху законодателнитѣ избори — но когато получимъ резултати, когато видимъ дѣеспособността на онѣзи самоуправляющи се тѣла.“ Г. г. прѣдставители! Каква ще е тази дѣеспособность, не знамъ, но отсега мога да ви кажа каква ще е тя. Ето ви Радомирския съвѣтъ; тукъ сж оставкитѣ пакъ на съвѣтниците. 12 съвѣтници се избиратъ, между които 5 демократи, останалитѣ отъ други партии; дохажда да се конституира съвѣта, събиратъ се 6 противъ 5 и си избиратъ кметъ; 5-тѣ напушатъ съвѣта, 6-тѣ избиратъ постоянно присѣствие. Азъ не утвърдихъ избора, макаръ и да бѣха избранитѣ наши приятели, а заповѣдахъ изново да се събератъ всички съвѣтници и си избераатъ постоянно присѣствие. Ако азъ желяехъ да компрометирамъ тази система, за мене бѣше много лесно: повиками, не се явили, добръ, пристѣваме и си избираме, както избра народната партия въ Стара-Загора, само свои приятели. Настана врѣме изново да се избира постоянното присѣствие, единъ либералъ, който е билъ избранъ въ Радомирския съвѣтъ, казалъ на една отъ групитѣ: „азъ ще дойда съ васъ; но ако кажете на правителството моятъ братъ да го взематъ отъ Трънската земледѣлска банка да го прѣведатъ на служба въ Софийската земледѣлска банка.“ Това ми се менъ донесе, на което азъ казахъ: „кажете, че днесъ управлява демократическата партия, не либералната: тѣзи поредки сж възможни въ либералния режимъ“, и казахъ да съобщатъ на този „либералъ“, че това е безчестно търгуване съ мандата. Както и да е, стана изборътъ; на другия денъ получавамъ оставкитѣ на 6 съвѣтника и сега оставкитѣ имъ сж на моята маса. 6 и 6=12. Първитѣ си избрали кметъ и помощникъ; другитѣ нищо не получили въ управлението и казватъ: „Г. министре, не желяемъ да стоимъ въ съвѣта.“ Какво да направя? Ако го разтуря, веднага ще се пише изъ газетитѣ: „Ето ви доказателства — министъръ Такевъ пакъ разтури Радомирския съвѣтъ!“ А ще се намѣри единъ народенъ прѣдставителъ, като почтениятъ г. Пешевъ, който и въ камарата ще каже: „Ето ви насилие надъ свободата на автономнитѣ тѣла — разтури Радомирския съвѣтъ, макаръ и вчера избранъ!“ Какво да направя? Ще го разтуря по силата на закона, който ми повелява това дотогава, докогато тѣ не си оттеглятъ оставкитѣ и нѣма съ кого да ги замѣсти.

Г. г. прѣдставители! Тѣзи сж резултатитѣ отъ пробнитѣ избори за окръжни и градско-общински съвѣти, и когато искате да имаме върху тѣхъ една ясна прѣдстава, добръ ще бѣде да чуете всичко това, което ви изложихъ, и тогава, съ ръка на сърце, да кажете: своеврѣменна ли е, възможна ли е, назрѣла ли е тази реформа за нашитѣ поли-

тически нрави, да бъде тя внесена въ парламента? И азъ ще ви кажа, като първи министъръ г. Малиновъ: „не искамъ да отивамъ далечъ въ республиканска Франция, не искамъ да се ссилавамъ на мнѣнието на социалъ-демократа Брианъ, който положи вотъ на довърше въ парламента по тази система.“ И знаете ли при какви условия? Следъ като камарата прие да има пропорционално прѣдставителство и въ законодателното тѣло, и го прие съ 281 гласа, противъ 235, става Брианъ и заявява: „Не ща тази система, не е тя своеврѣменна за Франция, ще изложимъ републиката, искамъ да оттеглите вашето рѣшение“...

Д. Христовъ: Това не е казалъ. Вие го измисляте.

Министъръ М. Такевъ: Това е смисълътъ на неговото заявление. — ... и сжщата камара, въ сжщия денъ, оттегли по-първото си рѣшение съ 291 противъ 235 гласа и прие пакъ мажоритарната система. Ако республиканска Франция, която е създавала днескашния конституционно-парламентаренъ режимъ на континента — взела го е тя отъ Англия — ако тамъ още народътъ не се счита достатъчно подготвенъ да възприеме тази система и да защити своята република, азъ ви моля, за Бога, да кажете ние, 30-годишно мъничко царство, назрѣхме ли за тази реформа? Защо да не почакваме и ние, да видимъ нейнитѣ резултати отъ тѣзи опити, които правихме и ще ги правимъ? Ето защо и въ това отношение правителството е искрено, правителството иска не да върви въ авантюра, а иска да управлява, и то по начинъ такъвъ, който да гарантира едно истинско държавно управление. Не само да пишемъ платформи и само за да замажемъ очитѣ на хората да ги приведемъ въ изпълнение. И тукъ ми е приятно да констатирамъ единъ отраденъ фактъ: когато радикалъ-демократическата партия бѣ написала въ своята програма тази система и за законодателнитѣ избори, когато социалъ-демократитѣ имаха въ своята програма сжщата тази система за всичкитѣ избори, когато прогресивно-либералната партия я имаше въ своята програма, която е прѣдъ мене, обаче, на януарий 1907 г., когато дойде да се пише блоковата програма, когато се надѣвахме, че всички тѣзи петъ партии ще управляватъ България, тѣ, като дойдоха до момента да се позамислятъ, не само да критикуватъ, но и да управляватъ държавнитѣ сѣдини, тѣ писаха въ блоковата програма: „Пропорционално прѣдставителство на първо врѣме за градскитѣ и окръжнитѣ съвѣти.“ Защото и радикалъ-демократитѣ и социалъ-демократитѣ признаха, че трѣбва да се правятъ опити; затуй тѣ напуснаха своитѣ програмни рѣшения и възприеха онова, което делегатитѣ на демократическата партия имъ тамъ прѣдложиха. Тази платформа е подписана и отъ г. Влайкова, и отъ г. Сажкова, и отъ г. Данева, и отъ г. Теодорова, и отъ г. Малинова. Но тѣ приеха туй, което имъ казаха

демократитѣ: „засега ще трѣбва да дадемъ тази система само за окръжнитѣ и градски съвѣти и, когато видимъ резултатитѣ, ще я разширимъ понататѣкъ.“ И тѣ, възприехи своитѣ програмни рѣшения, възприеха нашето прѣдложение.

Ето ви, г. г. прѣдставители, че не сме ние, които сме изневѣрили на нашата програма. Това сж онѣзи, които я писаха тамъ за мегдана, а когато дойде моментъ да управляватъ, отказаха се, като Петъръ отъ Христа.

Д. Христовъ: Вие пакъ излъгахте: въ 1902 г. съ Васъ дебатирахме моето прѣдложение; спомнете си.

Министъръ М. Такевъ: Тѣзи нѣколко думи рекохъ да кажа за съразмѣрното избиране и да отговоря на г. Пешева върху онова обвинение, че ние не сме били искрени въ неговото приложение. Вие видѣхте всичкитѣ наши усилия, за да нѣма нужда да се повръщамъ върху тѣхъ.

Но, г. г. народни прѣдставители, г. Пешевъ се сирѣ още на една материя, още на една мисълъ, още на единъ фактъ. Г. Пешевъ ви каза: „Я си спомнете, г-да, случката въ Кула!“ Да, въ Кула стана едно грозно прѣстѣпление, въ Кула стана едно убийство въ полицейския участѣкъ, извършено отъ органа на полицията — единъ стражаръ. Да, върно е. Това, обаче, което въ случая е важно, то е: какво направи Министерството на вътрѣшнитѣ работи веднага, щомъ узна случката? Щомъ получи хъ съобщение за тази нещастна случка, веднага телеграфирахъ — азъ бѣхъ въ Пенсера — на главния секретаръ: „Немедлено да заповѣдате да се уволни околийскиятъ началникъ, секретарятъ и цѣлата полицейска стража и по тѣ конвой да се прѣдадатъ на прокурора, а окръжниятъ управителъ да отиде въ Кула, да остане 2-3 дни, да прѣчисти цѣлата полицейска стража. И околийскиятъ началникъ, секретарятъ и старшитѣ и младши стражари азъ прѣдадохъ на прокурорската властъ. Какво друго можехъ да сторя? Тукъ трѣбва да добавя, че азъ получихъ една телеграма отъ тамошния радикалъ-демократъ г. Косовски, оскърбителна за менъ — това бѣ прѣди допълнителнитѣ законодателни избори — въ която той ми каза: „Ти, човекоубице!“ — на менъ — „само да имашъ куража да дойдешъ въ Кула — ще ти направимъ едно кучешко покрѣпане.“ Щомъ получихъ депешата, азъ, който считахъ себе си чистъ и издълженъ прѣдъ своята съвестъ и прѣдъ законитѣ на България, като прѣдадохъ виновнитѣ томува, комуто трѣбва, азъ се отправихъ въ Кула; цѣлъ градъ бѣ вънъ — посрѣгна ме. Въздохме въ училището. Тамъ бѣ народниятъ прѣдставителъ г. Филиповъ. Цѣли 4 часа азъ държахъ тамошното население на крака. Обяснихъ му цѣлото управление на страната и се сирѣхъ на тази случка, като му казахъ: „Тукъ се случи едно злодѣяние, жестоко, тежко — скърбя

за него — виновниците за което, отъ кресло чиновническо, днесъ носятъ букагии на краката си. Доволни ли сте?“ — „Доволни сме, г. министре“, бѣ отговорътъ. „Кждѣ е този, казахъ азъ тогава, г. Косовски, който искаше да ми устройва кучешко по-срѣщане?“ Той се бѣ качилъ на една върлина. Погледитѣ на всички се отправиха къмъ него. Щомъ ми чу гласа, вмѣсто апострофи, той слѣзе отъ при прозореца, кждѣто бѣ, и си отиде. (Смѣхъ) Дойдоха изборитѣ на 12 априлий и демократическата партия излѣзе побѣдителка тамъ съ двойно и тройно повече гласове, отколкото при генералнитѣ избори. Защо? Защото кулскиятъ народъ знае да различава системата на едно държавно управление отъ злодѣянията на единъ даденъ органъ отъ това държавно управление. Азъ бихъ се провинилъ прѣдъ васъ, азъ бихъ се провинилъ прѣдъ законитѣ на страната, ако този околийски началникъ — послѣ ще кажа нѣколко думи за него — ако тази стража бихъ я протезиравалъ, ако бѣхъ писалъ, както писа покойниятъ Стамболовъ на прокурора: „прѣкратете дѣлото.“ А азъ казахъ: подъ конвой да ги откаратъ и прѣдадатъ на властѣта съдебна, защото всѣки, който извърши прѣстѣпление, трѣбва да отиде въ затвора, на билъ той чиновникъ или обикновенъ гражданинъ. Има и другъ подобенъ случай: завчера, онази вечеръ, въ Фердинандъ единъ старши, подпомогнатъ отъ двама младши стражари, набираватъ едного арестантъ въ затвора и съ маща го парили. Щомъ получихъ депешата отъ околийския началникъ, който по онова врѣме билъ по обиколка въ околията, веднага заповѣдахъ: моментално да имъ се скъсатъ погонитѣ и подъ строгъ конвой да се откаратъ прокурору. Ето какъ постъпвамъ азъ въ подобни случаи. И затова днесъ има хора, които казватъ: „Не желаемъ да станемъ окръжни управители на Такева, защото ги прѣдава лесно на прокурорската властъ.“ Да! Азъ прѣдавамъ на прокурорската властъ и окръжни управители, и околийски началници, и старши и младши стражари, щомъ вато се провинятъ, защото системата на днешното управление гласи: свобода, правда, законностъ и почтеностъ по всички направления на държавното управление. Ето ви, г. г. народни прѣдставители, и отговора ми на г. Пешева по кулската случка — тази нещастна кулска случка, която би било желателно да не се случва, но се случи, както се случватъ маса злодѣяния, вършени отъ държавни служители, не само въ малка България, но и въ цѣлия свѣтъ, както ви казахъ и за отераждането на 150 милиона въ Америка и за другитѣ злоупотрѣбления въ германската и французка флоти. Когато видите вие, че единъ органъ на държавната властъ е провиненъ прѣдъ закона и азъ го протезиравъ, заповѣдвамъ да се прѣкрати дѣлото, тогава имате право вие, г. Пешевъ, да ми кажете: „Вашата система на управление, г. Такевъ, е система, която прилича на тираническитѣ нѣкогашни управления.“ Но днесъ,

когато ние прѣслѣдваме безпощадно всѣки провинившъ се прѣдъ законитѣ, ние можемъ съ гордостъ да кажемъ, че нашата система на управление е система на законностъ. Това имаше да кажа, колкото що се отнася до думитѣ на г. Пешева.

Слѣдъ г. Пешева, мисля, че г. Александъръ Димитровъ се качи на трибуната...

Нѣкои отъ мнозинството: Отдохъ!

Министъръ М. Такевъ: Г-да! Азъ ще свърша скоро. — Г. Александъръ Димитровъ не порица системата на държавното управление, на вътрѣшното държавно управление, г. Александъръ Димитровъ се задоволи да ни процитира два рода факти изъ вътрѣшното управление на страната; той ми каза: „Г. Такевъ! Вие не зачитате автономията на общинитѣ; вие, г. Такевъ, допуснахте Ваши органи да извършатъ прѣстѣпления.“ По първия въпросъ, въ що се състои нахвърнението на общинската автономия? Г. г. прѣдставители! На тази тема азъ имахъ миналата година случай да се обясня, но тази година желая повече подробности да ви дамъ, защото прѣзъ годината се случи единъ конфликтъ между Министерството на вътрѣшнитѣ работи и между Видинската община, кждѣто излѣзе единъ виденъ нашъ общественъ дѣятелъ съ подписа си да ме обвинява тоже, че съмъ билъ нахвърнилъ автономията на общинитѣ. И ако рекохъ да отговори на това извънпарламентарно обвинение, то е затова, защото този общественъ дѣятелъ нѣма случай да влѣзе въ парламента, та искамъ да му отговоря, макаръ и да стои той вънъ отъ парламента. Контролтъ на държавното управление, на централната властъ върху автономията на общинитѣ, споредъ нашитѣ закони, се състои въ двѣ направления: първо, въ едни административни разпоредби, които сѣ точно опрѣдѣлени въ закона и се вършатъ непосредствено отъ кмета и отъ сѣвѣтницитѣ, безъ одобрение на централната властъ, и второ, въ други административни разпоредби, които зависять отъ одобрението на централната властъ. Онѣзи разпоредби, които по законитѣ на страната зависять отъ одобрението на централната властъ, сѣ такива, по прѣимущество, които се касаятъ до финансирѣнето на общинскитѣ управления. По тѣзи финанси нѣма двѣ мнѣния между менъ и между шефа на радикалъ-демократическата партия. Когато се появи конфликтътъ между Министерството на вътрѣшнитѣ работи и Видинската община, затова, че, за да балансирамъ бюджета имъ, съмъ намалилъ заплатата на кмета, че съмъ оставилъ въ бюджета, вмѣсто три градски лѣкари, само двама и вмѣсто 4.800 л. заплатата имъ опрѣдѣлихъ 4.200 л., когато намалихъ заплатата и на подсекретаря и на инженера, менъ обвиниха, че съмъ се намѣсилъ въ автономията на общинитѣ. „Общината, каза се намъ, си е гласувала този бюджетъ — вие нѣмате право да се мѣшите!“

Така се менѣ каза анонимно чрѣзъ печата. Когато, обаче, дойде случай да се излѣзе съ подписа и да се подкрѣпи това твърдѣние, ние виждаме тъкмо обратното да се поддържа. Ето какво ние четемъ въ органа на радикалъ-демократическата партия по отношение финансовия контролъ на централната власт: (Чете) „Радикалъ-демократическата партия, като ратува за разширение правата на самоуправителнитѣ тѣла, признава същевременно, че централната власт трѣбва да упражнява най-строгъ контролъ върху финанситѣ на послѣднитѣ. Ще рече, министърътъ на вътрѣшнитѣ работи, като прѣдставителъ на централната власт, има право да упражнява строгъ контролъ върху бюджетитѣ на разнитѣ общини, той има право да окастря или увеличава пера въ бюджета на една община, но същевременно той трѣбва да има основание, той трѣбва да разполага съ нужнитѣ аргументи, за да докаже необходимостта отъ това намаление.“ И така, ние сме съгласни съ стоящитѣ влѣво отъ насъ, че министърътъ на вътрѣшнитѣ работи има право да окастря бюджетитѣ на общинитѣ, има право да контролира финансовото упражнение на общинскитѣ управления, щомъ види и намѣри, че приходитѣ сѣ надуги, а разходитѣ увеличени. Разбери ли се на тая точка, менѣ е много лесно да отговоря на запитванията на г. Димитрова. Прѣди всичко трѣбва да ви кажа, че нѣкои отъ фактитѣ, които той цитира, фактически сѣ невѣрни; но то не важи за същността на спора. Ето тукъ, напр., телеграмата отъ Пловдивъ за с. Кара-Агачъ, Окрѣжниятъ управителъ телеграфира: (Чете) „Не сѣ увеличавани. Заплатитѣ сѣ утвърдени така, както сѣ гласувани отъ съвѣта: 500 л. на кмета и 880 л. на секретарь-бирника. Управителъ Дуровъ.“ Но азъ оставамъ това настрана. Имало е, каза ми г. Александъръ Димитровъ, намаление въ бюджетитѣ на селскитѣ общини, имало е нѣкъдѣ и увеличение и това той намира незаконно вмѣшательство. Но г. Димитровъ щѣше да направи по-добъръ, ако и той се бѣ справилъ съ законитѣ на България, ако той се бѣ справилъ съ закона за окрѣжнитѣ съвѣти, прѣди да лансираше своето твърдѣние. Въ чл. 64 или 65 — отъ послѣдния законъ — е казано: (Чете)

„Чл. 64. Окрѣжната постоянна комисиия упражнява контролъ върху отчетността на селскитѣ общински управления, чрѣзъ унѣтване и ревизиране общинскитѣ секретарь-бирници, чрѣзъ прѣглеждане бюджетопроектитѣ и чрѣзъ провѣряване годишнитѣ отчети.

„Чл. 65. Бюджетопроектитѣ на селскитѣ общини, които постѣпватъ въ постоянната комисиия, разпрѣдѣлятъ се между провѣрителитѣ, за да ги прѣгледатъ. Щомъ се свърши прѣглеждането на единъ бюджетъ, постоянната комисиия се събира на заседание и, въ опрѣдѣления отъ правилника за град-

скитѣ общини срокъ, прави постановление, въ което, възъ основание направенитѣ отъ провѣрителя бѣлѣжки, излага своето мнѣние по утвърждение бюджета и по измѣненіята, които би трѣбвало да се направятъ въ него.

„Мнѣнието на постоянната комисиия се дава по същия редъ и за допълнителнитѣ бюджети, които въ течение на годината биха се направили.“

Прочее, виждате вие, че надъ автономията на общината стои контрола на окрѣжната постоянна комисиия, която има право да съкратява и увеличава параграфитѣ въ селско-общинскитѣ бюджети. Окрѣжната постоянна комисиия е у насъ онзи автономенъ институтъ, който върховно се разпорежда съ бюджетитѣ на селскитѣ общини. Недоволната страна има право да обжалва това постановление прѣдъ окрѣжния управителъ. Окрѣжниятъ управителъ потвърждава или отмѣнява постановлението на окрѣжната постоянна комисиия. Недоволнитѣ отъ постановлението на окрѣжния управителъ се обръщатъ къмъ Министерството на вътрѣшнитѣ работи, Количкото Министерството на вътрѣшнитѣ работи, откато азъ съмъ шефъ на това учрѣждение, е получавало оплаквания противъ рѣшението на окрѣжния управителъ, го е удовлетворявало споредъ закона. Но отъ 1907 г., когато азъ не бѣхъ министъръ на вътрѣшнитѣ работи, има едно окрѣжно прѣдписане, въ което е казано, че за такива дребни нѣща окрѣжнитѣ управители да бѣдатъ послѣдна инстанция. И случаетѣ, които ви цитира г. Димитровъ, че тѣ, като дойдоха при мене, бѣха удовлетворени, показва, че днесъ не се вършатъ тѣзи нѣща. Това, обаче, на което искамъ да обърна вѣлното внимание, то е, че общинскитѣ съвѣти се намиратъ подъ контрола на друго едно автономно учрѣждение — на окрѣжнитѣ комисиии. Ако окрѣжната комисиия на единъ кметъ тури 500, на другъ 200, на единъ секретарь-бирникъ 500, на другъ — 100, не съмъ азъ отговоренъ за това и не сте вие, почтени г-да, които ще искате азъ да се мѣшамъ въ прерогативитѣ на това автономно учрѣждение, докогато азъ, по законния редъ, не съмъ сезиранъ съ него.

Недѣлко Георгиевъ: Трѣбва да го повърнете безъ измѣнение.

Министъръ М. Такевъ: Ето защо не е правъ г. Александъръ Димитровъ. Ако той счита, че тѣзи селски бюджети сѣ били по този или по онзи начинъ прѣправени отъ окрѣжнитѣ постоянни комисиии, не съмъ азъ, който ще отмѣня постановлението на тѣзи окрѣжни постоянни комисиии.

И така, г. г. прѣдставители, както виждате, първата половина отъ обвинението на г. Димитрова сѣ свършено невѣрна. Да дойдемъ до второто обвинение на г. Димитрова. Той ни говори за цѣлокъ си Стойчевъ отъ Нова-Загора, който билъ битъ отъ околийския началникъ и принуденъ да си оттегли написаното дознание. Прѣди всичко, трѣбва да ви

кажа кой е г. Стойчевъ. Когато дойдохме на власт, той се обяви за нашъ приятелъ. Но въ едно село, близо до Нова-Загора, успѣлъ да направи воденица на чужда мера. Селянитѣ дойдоха при мене и викнаха: „Аманъ, г. Такевъ, мерата ни отне г. Стойчевъ, да ни я повърне.“ На окръжния управителъ телеграфирахъ: „Идете да видите въ какво се състои случаятъ.“ Отива окръжниятъ управителъ и провъвѣрява, че наистина воденицата на г. Стойчева е на чужда мера. Селянитѣ грабватъ сопи и не го допускатъ тамъ. Азъ разпоредихъ да се провъвѣри по кой начинъ г. Стойчевъ се е сдобилъ съ направата на тая воденица. Отъ този моментъ, когато азъ не удовлетворихъ незаконното желание на г. Стойчева да въоръжа цѣлото село противъ него, да го убиятъ, азъ станахъ неговъ противникъ и когато отидохъ въ Нова-Загора да държа рѣчь, той ме апострофираше, а селянитѣ отъ онова село, които бѣхъ спасилъ, му викаха: „Мълчи ти тамъ, крадецо на нашата мера!“ Този е г. Стойчевъ, между прочемъ. Г. Стойчевъ дава една оплаквателна депеша до Негово Величество, въ която се оплаква отъ нѣкакви произволи на околийския началникъ. Веднага пратихъ да се произведе дознание върху това, отъ което се вижда, че никакво насилие надъ неговата личностъ не е упражнено. Ето съдържанието на произведеното дознание: (Чете) „На 24 м. м. августъ Стойчевъ е поканенъ отъ младшия полицейски стражаръ Никола Ивановъ да даде показанията си по една негова тѣжба отъ 1904 г., изпратена ми отъ г. прокурора при Старозагорския окръженъ съдъ за дознание. Г. Стойчевъ, вмѣсто това да стори, написалъ:“ — текстually — „едва днесъ слѣдъ 5 години и 20 дена се нареди разслѣждане на жалбата ми. Това е лично доказателство, че порядкигъ въ тая страна сж въ рѣцѣтъ на некадърници и прѣстѣпни типове, които лесно като се разбиратъ, услужватъ имъ така прѣстѣпно.“ — Това прѣдъ стражара го е написалъ. — „На 25 ми се прѣдстави прѣписката на разпореждане, повикахъ въ кабинета ми Стойчева, поискахъ му обяснение, защо не е отговорилъ на това, що се иска, а е написалъ купъ обиди и клевети противъ ония, до които прѣписката се е отнасяла. Надутъ ми възрази „на такива типове, такъвъ отговоръ се слѣдва.“ Дръпна пресата отъ масата и ме удари, станахъ да се защита, нанесе ми втори ударъ.

Е. Начевъ: Обратното е вѣрно.

Министъръ М. Такевъ: Сега ще видите кое е вѣрното. (Продължава да чете) „На това зрители бѣха секретаря при управлението Георгиевъ и младши полицейски стражаръ Ив. Стойковъ, които ме отърваха отъ тоя разбойникъ, слѣдъ което заповѣдахъ да се задържи въ 10 ч. и въ 4 ч. слѣдъ обѣдъ го освободихъ, защото имаше дѣло въ съда. Съставениятъ актъ и полицейско дознание за нанесенитѣ ми обиди и побои изпратихъ на г. про-

курора при Старозагорския окръженъ съдъ съ № 9.125/1909 г. за наказанието му.

„Считамъ за пужно да донеса въ почитаемото министерство още, че авторѣтъ на подадената на височайше име телеграма е Атанасъ Николовъ (псевдонимъ Дограмаджиевъ) . . .“ Това е, г. г. прѣдставители за онзи, който въ пресата даваше свѣдѣния подъ псевдонимъ Дограмаджиевъ.

И. Хаджиевъ: Това не е псевдонимъ.

Министъръ М. Такевъ: Това е Дограмаджиевъ, податели на депешата. А кой е Дограмаджиевъ? За него псевдонимѣтъ му е Дограмаджиевъ, а истинското му име е Атанасъ Николовъ. Този е Дограмаджиевъ, който на 1903 г., въ устроения тогава скандалъ противъ шефовеѣ на опозиционнитѣ партии въ Стара-Загора, е командувалъ шайката, която е нападнала и гонила по релситѣ на желѣзнопътната линия почтения г. Д-ръ Даневъ; . . .

Е. Начевъ: Той дохожда и въ Царибродъ като шайкаджия.

Министъръ М. Такевъ: . . . този е сжщиятъ Дограмаджиевъ, който се оплаква за нанесения на Стойчева и нему побой; той е единъ човѣкъ, който е покритъ съ прѣстѣпления, вършени и извънъ територията на България; той е, който е далъ материалъ да се оплакватъ и другитѣ на височайше име; той е гаменъ, който разнася и продава вѣстници въ Нова-Загора.

Г. Александъръ Димитровъ ни цитира другъ единъ случай. Никополскиятъ околийски началникъ, каза той, билъ ходилъ лично да раздава кръста за независимостта, срѣщу 50 ст. Веднага запитахъ околийския началникъ да ми обясни въ що се състои работата. Ето що ми отговори: (Чете)

„Въ отговоръ на телеграмата подъ насрѣщния Ви номеръ и въ допълнение на тая подъ № 9450 отъ днесъ, честь ми е, господине министре, да Ви доложя, че абсолютно не е вѣрно да съмъ ходилъ и лично раздавалъ кръста за независимостта на общинскитѣ кметове отъ околията ми, срѣщу 50 ст. такса въ получване на кръста; съ окръжно отъ 15 септемврий н. г. подъ № 8.135, разпоредихъ до общинскитѣ кметове да се явятъ на 16 сжщи въ канцеларията на управлението ми всички наградени“ — тѣ да се явятъ, защото не всички кметове сж наградени, но само тѣзи, които бѣха на 22 септемврий такива — „за да имъ се прѣдаде, което се и извърши и то не лично отъ мене, а отъ секретаря ми, като нѣколко отъ тѣхъ, зарадвани отъ честта, съ която сж се удостоили, оставили по 50 ст., за да се направи поздравителна телеграма до Негово Величество на 22 сжщи — деня на годишнината отъ обявяване независимостта, понеже не могли отъ селата да даятъ такава, каквато се и даде. Възможно е народниятъ прѣдставителъ да е заблуденъ съ обстоятелството, че отъ управлението ми се разпратиха изъ око-

лията за разпродаване по 50 ст. медальончетата, издадени по случай годишнината на българската независимост и изпратени от управлението на Българския търговско-промишлен музей при писмо от 19 септември н. г. под № 1.604 за разпродаване между желаещите.“ Ето ви 50-тѣ стотинки, които сѣ събирани за смѣтка на търговско-промишления музей, който е едно държавно учрѣждение.

А. Димитровъ: Г. министре! За да имате възможност да проверите точно, дали е истина това, да Ви съобща самия източникъ, ако желаете.

В. Токевъ: Нѣма нужда.

Министъръ М. Такевъ: Г. г. прѣдставители! Г. Димитровъ ви цитира още единъ случай: билъ е ударенъ Колю Русевъ въ Стара-Загора отъ единъ стражаръ. Поискано е веднага обяснения отъ околийския началникъ. Той отговаря: „Стражарътъ Желю Петковъ и старшиятъ Касабовъ сѣ уволнени отъ служба. Наредихъ за дознание и за резултата ще донеса. № 11.251.“ Както виждате, г. г. прѣдставители, значи, виновниятъ веднага сѣ били уволнени и прѣддени на органитъ на съдебната власть заради шамаря, нанесенъ на г. Колю Русевъ — не искамъ да говоря, кой е този Колю Русевъ, защото свѣдѣнията сѣ твърдѣ некрасиви, двама стражари сѣ уволнени отъ служба.

Н. Топаловъ: Той е конекрадецъ!

Министъръ М. Такевъ: Все таки стражарътъ, който му е ударилъ една плѣсница, веднага е билъ уволненъ и прѣдденъ на прокурорския паркетъ.

Г. г. прѣдставители! Лансира се още отъ тази трибуна, че е билъ ударенъ отъ единъ стражаринъ г. Кръстевъ отъ Плѣвень. Веднага поискахъ обяснение и по тази случка, но оказа се, че такова е постижало по служба, защото въ Министерството на вътрѣшнитѣ работи има една установена служба — за всѣко оплакване въ печата, да се иска немедленно обяснение отъ респективния околийски началникъ. Въ този редъ на мисли трѣбва да ви кажа, че първо е днешното Министерство на вътрѣшнитѣ работи, което установи този начинъ за освѣдомяване общественото мнѣние. Нѣма ни единъ случай на оплакване, лансирано чрѣзъ печата, което да не е получило официално освѣдомление отъ Министерството на вътрѣшнитѣ работи. Повече отъ 100 обяснения сѣ давали даже за случаи абсолютно невѣрни, които можехме да прѣминемъ. Въ това отношение г. Мирски единъ денъ ми направи комплиментъ, че ние постигаме тъкмо тъй, както постигва Министерството на вътрѣшнитѣ работи въ Ромъния, което всѣки денъ давало обяснения за дребнитѣ оплаквания отъ органитъ на полицията въ Ромъния. Този начинъ на освѣтление на общественото мнѣние, азъ го считамъ за достоенъ и необходимъ, за да отнемемъ възможността на клеветата да пробие пътъ въ обще-

ството и да създава едно невѣрно прѣдставление за общественитѣ работи. Е добръ, за Плѣвень ето какво казва . . .

И. Хаджиевъ: Добръ е да не питате самитѣ виновници.

Министъръ М. Такевъ: Слушайте, г. Хаджиевъ, кой е билъ този Кръстевъ: (Чете) „Отъ събранитѣ свѣдѣния по нанесения побой на Ст. Кръстевъ се установи слѣдующето: на 27 миналия мѣсецъ бѣмъ 4 ч. слѣдъ обѣдъ съ нѣколко другари отишълъ въ публичното заведение“ — въ публичния домъ; той приятелъ, когото вие защитихте въ парламента отишълъ пианъ въ публичния домъ — „на Станка Христова съ цѣлъ“ — разбирате каква — „което пѣщо той често върши. (Смѣхъ) Прѣдизвикалъ слугата при сѣщото заведение съ нѣколко оскърбителни думи, нанесени на живущитѣ тамъ проститутки, сбивать се, намѣсвать се и другаритѣ на Кръстева и скандалътъ се усилва. Съобщено било на участъка за тоя скандалъ и поискано съдѣйствие за потушването му. На мѣстото на скандала пристига стражарътъ Иванъ Трифоновъ, който поканва Кръстева да отиде въ участъка, но Кръстевъ почналъ да погрѣжа, тласналъ стражаря и го ударилъ.“ Този г. Кръстевъ тласва стражаря и го ударва, и стражарътъ го хваща за ушитѣ и го откарва въ участъка.

Нѣкои отъ мнозинството: Добръ е направилъ.

Министъръ М. Такевъ: „Занятието, казва, на този човѣкъ е да спи въ публичния домъ. Питайте за него: обществото въ гр. Плѣвень. № 12.611.“ Азъ скърбя, че можахъ да занимавамъ парламента съ една така порочна личностъ, но която е могла да намѣри защита въ единъ почтенъ народенъ прѣдставителъ, който не е познавалъ коя е нравствената физиономия на този Кръстевъ — обитателъ на домъ търимости.

Г. г. прѣдставители! Г. Димитровъ ви цитира и още единъ случай — случай съ с. Пандѣклий. Азъ ще ви добавя още единъ случай: въ с. Робертово. Тукъ искамъ да обърна вашето просвѣтено внимание, защото въ Пандѣклий земледѣлската организация е извършила едно ужасно злодѣяние, едно злодѣяние, което подполага отъ основа нашия държавенъ строй. Ето ви документитѣ за случката въ с. Пандѣклий. Когато отишълъ мировиятъ съдия въ с. Пандѣклий да въведе въ владѣние на едно бранище, на една мера, на едни ниви сливенския гражданинъ г. Георги Гиговъ — не познавамъ кой е този Гиговъ . . .

Д-ръ Е. Разпоповъ: Цанковистъ.

Министъръ М. Такевъ: . . . цѣлото село взема сопи и разгонва органитъ на съдебната власть.

И. Хаджиевъ: Вие не знаете какъ е вземана мерата.

Министъръ М. Такевъ: Имайте търпение. — Тогава околийският началникъ се обръща за съдействие къмъ военната власт. Отиватъ нѣколко души кавалеристи на чело на единъ офицеръ въ селото, който имъ казва: „Вие ще оставите тукъ съдебнитѣ власти да приведатъ въ изпълнение своитѣ рѣшения. Ако вие сте въ нѣщо наскърбени или вашитѣ права сж нахърнени, ето ви сждилищата. Г. Гиговъ притежава рѣшение на българската съдебна власт, въ името на законитѣ въ България; това рѣшение трѣбва да бѣде приведено въ изпълнение.“ Въ това врѣме селянитѣ отъ с. Пандъклий се нахвърлятъ върху кавалерията и съ една сопа ударватъ единъ конъ, промушватъ го въ корема и коня пада на земята заедно съ кавалериста. Тогава офицерътъ изкомандува: „Шалки вѣнъ!“, и съ задницата, съ тѣлото на сабята разгонватъ тѣлпата. Азъ получавамъ депеша, че тамъ ставатъ кръвнини. Тогава заповѣдахъ на моя секретаръ, г. Герчо Бъчваровъ, да замине за с. Пандъклий и лично и непосредствено да донесе за случката. Ето неговиятъ рапортъ, който ви процитирахъ, in extenso, за сжщата тази случка. Но г. Бъчваровъ билъ доста уменъ човѣкъ, накаралъ кмета тамъ да свика селянитѣ въ кръчмата и тамъ имъ разправилъ, че този акълъ, който имъ даватъ нѣкои подстрѣжатели, е лошавъ, той ще ги доведе до зандани, той имъ разправилъ по кой начинъ трѣбва да се обърнатъ къмъ сѣда и, ако иматъ нахърнени нѣкои имуществени права, да ги потърсятъ. Селянитѣ съ благодарностъ приели неговия съвѣтъ, почерпили го и го изпратили, като казали: „Не сме ние виновни, накараха ни“ — знаете кои, г. Димитровъ.

А. Димитровъ: Кажете кои?

Министъръ М. Такевъ: Шефовецѣ на вапата организация.

Е. Начевъ: Разправете за с. Славина, г. министре.

Министъръ М. Такевъ: Ще ви кажа за всичко, което сте говорили. Ето ви тукъ документитѣ за случката въ с. Робертово. Въ с. Робертово какво става? Новоселскиятъ мирови сѣдия, съ отношението си № 9.940, отъ 22 октомврий 1909 г. пише на г. министра на правосѣдието. (Чете)

„До г. министра на правосѣдието.

„Донесохъ своєврѣменно въ министерството, че огледътъ за обезпечение на доказателствата, постановенъ по частно гражданско производство № 90/1909 г., заведено отъ Робертовския селско-общински кметъ, като прѣдставителъ на жителитѣ на с. Робертово, срѣщу жителитѣ на с. Долни-Лозенъ, не можахъ да извърша, понеже срѣцнахъ насилствено съпротивление на долнолозенчани.

„На 2 октомврий 1909 г., когато за трети пѣтъ насрочихъ извршването на огледа, макаръ че ми се съобщи съ телеграма отъ министерството изходящъ № 13.932 отъ 1 октомврий, че е наредено

да ми се даде съдѣйствие, не го получихъ, а бѣхъ принуденъ да отложя наново дѣлото, защото пакъ се стрѣля върху ми.

„Като лъявамъ, че огледътъ е насроченъ за 13 ноемврий 1909 г., 9 ч. сутринята, моля Ви, г. министре, да дадете бързо нареждане, да мога успѣшно да свърша работата си, да не рискувамъ живота и авторитета и да не ставатъ безполезни разпоски за ново и ново насрочване на дѣлото.

„Явявамъ при това, че работата е сериозна и че 20—30 души стражари не могатъ да помогнатъ, защото въ тоя сжщия день отъ съдебния приставъ на първия участъкъ ще стане прѣдаването на владѣние на гората на робертовчани, и че долнолозенчани сж рѣшили по никакъвъ начинъ да не допускатъ това.“

Второ писмо отъ сжщия министъръ до менъ. (Чете)

„Понеже отъ отношението ви отъ 31 изтеклия октомврий, подъ № 5.558, се вижда, че не се има на разположение достатъчно полицейска сила за даване съдѣйствие на новоселския мирови сѣдия и на новоселския съдебенъ приставъ за извршване, отъ първия, обезпечение на доказателствата по частното гражданско производство № 90/1909 г. и за прѣдаване, отъ втория, гората „Сурла-Хасарлъци“ въ владѣние на Робертовската селска община, то честь имамъ да ви моля, г. министре, да направите потребното, за да се даде исканото съдѣйствие, чрезъ въоръжена военна сила.“ Слѣдва друго писмо отъ сжщия министъръ. Нѣма да го чета.

Тогава азъ пиша до г. министра на войната писмо, съ което искамъ да ми даде военно съдѣйствие, за да изпратя войска, за да може съдебниятъ приставъ да приведе въ изпълнение рѣшенията на българскитѣ сждилища и да може мировиятъ сѣдия да изврши огледъ на дадено мѣсто. Ето ви, г. г. прѣдставители, че на 13 ноемврий може да стане пакъ стѣлкновение между войската и селянитѣ отъ с. Долни-Лозенъ. Тази войска ще стрѣля, ако стане нужда, защото тя ще трѣбва да приведе авторитета на закона въ сила. Пакъ ще се намѣрятъ народни прѣдставители да ме питатъ. Азъ съ удоволствие ще отговоря, но отсега ви прѣдупрѣждавамъ да не четете въ печата, че еди-какво станало и че днесъ полицията е сѣятелъ на прѣстѣпления. Тамъ, въ това село, има пакъ земледѣлска организация.

А. Димитровъ: Тамъ, въ тия двѣ села, нѣма никаква организация.

И. Хаджиевъ: Хубаво е да кажете за Шабла!

Прѣдседателътъ: Моля ви се, г. Хаджиевъ, Васъ не визирамъ.

Н. Топаловъ: Тамъ нѣма съдебно рѣшение.

Министъръ М. Такевъ: Г. г. прѣдставители! Да дойдемъ сега на фактитѣ, два които ни процитира г. Хаджиевъ. Ще ми прости г. Димитровъ,

че за Коркинската община не ще го занимавамъ днесъ, защото обстойно го занимахъ миналата година и защото нищо ново отъ това, което казахъ — а то е въ дневниците на Народното събрание — нѣма да кажа.

А. Димитровъ: Сега има единъ фалшивъ списъкъ. Дано г. министърътъ на правосъдието се занимае съ него.

Министъръ М. Такевъ: Г. Хаджиевъ ми направи двѣ запитвания: първо, въ Горна-Орѣховица нѣкой си старши стражаръ посегналъ на честъта на едно момиче. Вѣрно е. Посегналъ е на честъта, и веднага телеграфически го уволнихме и подъ конвой прѣдадохме на прокурора въ Търново. Но г. Хаджиевъ, този фактъ не Вие първи го изнасяте, защото ние сме дали обяснения въ печата още тогава. Ето и обяснението, на 11 юний настоящата година, публикувано въ всички вѣстници на България. Така щото това, което Вие изнесохте вчера отъ трибуната, не е нѣщо ново, това е, което ние го казахме на обществото. Единъ старши стражаръ посегналъ на честъта на една дѣвица, хвърлиха го въ затвора, дѣто и досега гние.

Г. Хаджиевъ още едно друго нѣщо загатна. Той загатна за нѣкакви 200 л., които искали отъ секретаря на Къзблагашкото околийско управление. Веднага поискахме да се освѣдомимъ, защото нищо въ министерството нѣма.

И. Хаджиевъ: Нѣмате ли рапортъ?

Министъръ М. Такевъ: Нищо подобно нѣма въ министерството.

И. Хаджиевъ: Тогава азъ ще гледамъ да се науча и ще Ви донеса.

Министъръ М. Такевъ: Е добръ, азъ поискахъ да се справя, но какво се оказа? Секретарьтъ на околийското управление, когото, мисля, впоследствие уволнихъ за много и много грѣхове, макаръ че минаваше за нашъ приятелъ, казалъ: „Искаше ми единъ народенъ прѣдставителъ 200 л.“ — името не споменавамъ, г. Хаджиевъ знае за кого се касае. Искалъ му единъ народенъ прѣдставителъ 200 л., за да го задържи на служба. Провѣрено това обстоятелство, не се установява. И какво по-лесно за единъ уволненъ чиновникъ да каже: „Еди-кой си народенъ прѣдставителъ ми поиска 200 л., за да ме задържи на служба.“ Ако вие послушвате такива обвинения, г. Хаджиевъ, тукъ нѣма да остане почтенъ народенъ прѣдставителъ, който да не получи по такъвъ единъ шамаръ отъ такива недобросвѣстни служители, които, възъ основа на тѣхната лоша дѣятелност, биватъ уволнявани, а послѣ замѣсватъ името на такива почтени народни прѣдставители. Азъ не допускамъ, че единъ народенъ прѣдставителъ, особено онзи, който се визира, е способенъ да иска 200 л., за да задържи

нѣкого на служба, знаейки, че нито министъръ Такевъ е човѣкътъ, който ще задържи, нито е Бургазкийтъ окръженъ управителъ, извѣстниятъ Минко Радославовъ, който ще задържи на служба нѣкой секретаръ, ако той е некадъренъ за службата.

И. Хаджиевъ: Тукъ думата не е за народенъ прѣдставителъ; тукъ не се визира народенъ прѣдставителъ. Чукте ли, г. министре?

Министъръ М. Такевъ: И така, г. г. народни прѣдставители, това е официалната телеграма, отъ която се вижда, че секретарьтъ казва: „Еди-кой народенъ прѣдставителъ ми поиска 200 л., за да ме задържи на служба.“ Това е депешата, елате я четете.

И. Хаджиевъ: Г. Александъръ Христовъ бѣше околийски началникъ; отъ него имате рапортъ.

Министъръ М. Такевъ: Никакъвъ рапортъ нѣмамъ.

Впрочемъ, г. г. народни прѣдставители, тукъ не се касае за обвинение органъ на властъта, тукъ се касае за едно обвинение, хвърлено върху народното прѣдставителство. А че нѣкой народенъ прѣдставителъ, да допуснемъ даже, че се е провинилъ нѣкакдѣ прѣдъ морала, нема министърътъ на вътрѣшнитѣ работи ще носи отговорностъ за това? Министърътъ ще носи отговорностъ тогава, когато, знаейки, че единъ чиновникъ иска да стане такъвъ срѣщу даденъ подкупъ, го назначи за такъвъ. Но вие не можете да посочите нито единъ подобенъ случай на корупция, защото, казахъ лани, ще го повтора и сега: обвинете ни — приемаме го — че нарушихме конституцията съ обявената българска независимостъ и българското царство, че нарушихме конституцията, като не свикахме великото Народно събрание да измѣнимъ титула на държавния глава отъ „Царско Височество“ на „Величество“ — приемаме да седнемъ на подсъдимата скамейка, за всички тия „конституционни прѣстъпления“, но вие не можете, вие не смѣте да ни обвините въ кражба, въ рушветъ, въ корупция, въ развратъ въ управлението. (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

И. Хаджиевъ: Защото се не показватъ!

Министъръ М. Такевъ: Г. г. прѣдставители! Наредъ идатъ аргументитѣ на г. Данева.

Г. Данаиловъ: Г. министре, съ Ваше позволение моля да се даде малко отидъхъ.

Министъръ М. Такевъ: Подиръ малко ще свърша, г. Данаиловъ.

Г. Даневъ въ своята рѣчь, коя бѣ твърдѣ обективна, хвърли мимоходомъ нѣколко обвинения, между които едно тежко, върху днешното управление. На първа рѣка — това е най-лекото —

г. Даневъ каза: „Трѣбва да признаемъ, че дори и днесъ се намиратъ самъ-тамъ чиновници не на своето мѣсто.“ Приемамъ, че самъ-тамъ се намиратъ чиновници не на своето мѣсто, но нека г. Даневъ бѣде увѣренъ, че когато азъ ги узная кои сж тия чиновници „самъ-тамъ“ некадърни, тѣ ще отидатъ у тѣхъ си, както си отидоха толкова други. Азъ бихъ билъ благодаренъ на г. Данева, ако той би могълъ да ми посочи кои сж тия самъ-тамъ некадърни служаци, за да ги пратимъ да си отидатъ дома. Само съ едно голословно обвинение, че самъ-тамъ се намиратъ некадърни чиновници, не е позволено на единъ шефъ на партия, на единъ пръвъ нѣкогашенъ министъръ и аспирирующъ утрѣ пакъ да бѣде такъвъ, да критикува системата на едно държавно вътрѣшно управление. Кажете факти, цитирайте случаи, посочете имена, и азъ ще Ви бѣда признателенъ.

Но г. Даневъ каза: „Ако и донесъ атмосферата не е разведрена, това е, че имаше държавни органи, които служатъ на собственитѣ си апетити.“ А г. Даневъ знае много добръ откога води началото си апетитътъ. Той си спомня добръ, когато се чече тукъ, отъ трибуната, обвинението за апетити. Днесъ апетити не сжществуватъ; тѣ сжществуваха тогава, когато се казаха, и тукъ отъ тази трибуна се поиска отъ г. Данева да поеме отговорността за тия апетити. Днесъ апетити не сжществуватъ. Ако г. Даневъ би могълъ да ми посочи единъ чиновникъ, който да служи на свои апетити, вмѣсто на държавнитѣ интереси, този чиновникъ веднага би отлетѣлъ отъ държавното кресло, веднага би отишълъ при прокурора. Но и тукъ г. Даневъ се задоволи само да хвърли нѣколко анонимни обвинения.

И. Хаджиевъ: Шастие за България, ако некадърнитѣ чиновници сж самъ-тамъ!

Министъръ М. Такевъ: Но, г. г. прѣдставители, не е това най-тежкото, което каза г. Даневъ. Г. Даневъ каза: „Процеситѣ, два, много лошо впечатление направиха.“ Кои процеси? Вие не чухте тѣхнитѣ наименования, но азъ ще ги кажа. Азъ тукъ бѣхъ приготвилъ цѣла папка отъ документи да ви чета за всичкитѣ ония обвинения, които нашата преса анонимно хвърля цѣли 10 мѣсеца върху днешното управление. Тя ни говори и за Ерофеевия процесъ и за 8 комплота на министъръ Такева, противъ своята личностъ и противъ особата на държавния глава, и за изтезания въ Дупнишкия полицейски участъкъ, и за бѣлградски комплоти и документи, и за маса други обвинения; но, за шастие на България, отъ тази трибуна никой народенъ прѣдставителъ отъ овази лѣвица, която нѣма никакъвъ интересъ да пади днешното управление, никой, повтарямъ, нѣма куража даже да спомене името на Ерофеевъ, нѣма куража даже да спомене и дума по убийството въ Дупница, или и намъокъ да направи поне за единъ комплотъ, който да се е кроилъ въ България отъ нейното

правление противъ неговитѣ политически противници.

Да, ни за едно отъ всичкитѣ ония гнусни клевети, които булевардниятъ печатъ цѣла година анонимно разказва на всевъзможни маниери — ни за едно отъ тѣхъ никой тукъ дума не спомена. И защо? Защото българското общество знае кой е способенъ да крои комплоти и кой е билъ жертва на тия комплоти. Лани го казахъ, за да го подчертая тази година.

Г. Данаиловъ: Г. министре, трѣбва да бѣдемъ справедливи. Г. Д-ръ Даневъ говори за процеса, по нападането на погребитѣ и каза: „Даже да сжществуваха, мисля, че имаше начинъ по който да се прикриятъ.“ Той не намекна ни най-малко, доколкото азъ разбрахъ, за комплотитѣ, които Вие визирате.

Министъръ М. Такевъ: Защо не се казаха всички тѣзи нѣща тукъ? Защото се знае, че анонимността вече тукъ нѣма мѣсто, а ще трѣбва подъ своя отговорностъ да се поддържатъ и ще се чуютъ отговоритѣ по всички тѣхъ, които не ще бѣдатъ голословни, а поразяющи за клеветниците. Заявлявамъ на всеуслышание, че никога, откато демократическото правителство е на властъ, комплотъ въ България не е сжществувалъ. Истина е, че хванахме единъ малчуганъ, дошълъ отъ Македония, подстрекнатъ отъ тамошнитѣ прѣстѣпници, които ние тукъ търсимъ и главитѣ на които законитѣ на България сж оцѣнили, дошълъ тукъ съ револверъ въ ръка, когато се откриваше миналата сесия на Народното събрание, да стрѣля на държавния глава. Хванахме го, хвърлихме го въ затвора, прѣдадохме го на прокурора. Той, 18—19 годишенъ човѣкъ, каза: „Дойдохъ да извърша това прѣстѣпление, но се разкаяхъ въ минутата, когато щѣхъ да го извърша.“ Окрѣжниятъ съдъ го осъди на 4, апелацията на 6 години строгъ тъмниченъ затворъ. Това е всичкото, което сжществува тукъ. Пита се сега: ако ние желяехме да съчиняваме неприятностъ на нашитѣ политически противници, нема не можехме въ момента, когато арестувахме този попъ Найденовъ, да хвърлимъ въ затвора всички шефове на партиитѣ, както нѣкога ставаше? Петко Каравеловъ ли би убилъ Бѣлчева, би ли билъ той способенъ да вземе въ ръка оръжие? Но хвърлиха го въ задана; Д-ръ Молловъ ли бѣ способенъ да утрепе човѣкъ? Но и него хвърлиха въ задана, и пр. и пр. Не сме, слѣдователно, ние, демократитѣ, които ще съчиняваме комплоти, защото, благодарение на тѣзи съчинени комплоти, демократическата партия даде най-сжжни жертви: днесъ въ гроба лежи и Петко Каравеловъ, и Иванъ Славейковъ, и Трайко Китанчевъ, и Коста Арсениевъ, и Иванъ Вѣлиновъ, и Алеко Константиновъ, и цѣлата оналя плеада добри борци отъ редовитѣ на демократическата партия, сѣ станали жертви на тия комплоти и на лежането въ влажнитѣ задани, за да

нѣма куража никой да каже, че демократическата партия е способна да си служи съ този родъ злодѣяние, за да опремира своитѣ политически противници. И затуй, за честта на България, нито г. Пешевъ, който взима участие въ списването на в. „Народни права“, дѣто 88 пѣти е казано, че министъръ Такевъ съчинилъ 8 комплота, нито г. Пешевъ има куража даже думата „комплотъ“ да спомене, нито г. Теодоровъ, нито който да било другъ. Това имъ прави честъ. Тѣ категорически опровергаха всичко писано въ тѣхнитѣ партийни органи по тия недостойни измислици, съ които цѣла година храниха своитѣ читатели.

Но, г. г. прѣдставители, ние бѣхме обвинени още въ едно, което каза г. Даневъ и което поправи г. професоръ Данаиловъ. Г. Даневъ намекна за тѣй наречения процесъ на погребитѣ; но азъ ще ви кажа, че той спомена за „два процеса“, а тѣ сж: за погребитѣ и още Ерофеевия процесъ. Е добръ, азъ съмъ благодаренъ г. Даневу, че ми дава възможность да се спра, макаръ и съ двѣ думи, върху тия два процеса. Прѣди всичко, кой бѣ Ерофеевъ и какво трѣбваше да прави българската полицейска власть по отношение на този господинъ? Единъ день прѣдставителъ на една велика сила поисква да заловимъ този господинъ, като човѣкъ, който трѣбва да бѣде прѣдаденъ на властитѣ на онази велика сила, да го съдятъ за мошеничество. Азъ бѣхъ заминалъ за Виена да се цѣря; министерството остана да управлява г. Малиновъ; хващатъ въ София този господинъ, който има четири имена: Ерофеевъ, Печеневъ, Островски и не знаа още кое. Когато полицията го залавя, намира у него една дузина паспорти, сѣ законно легализирани на различни имена; въ джоба му намиратъ двѣ карти за безплатно пътуване по сръбскитѣ държавни желѣзници. И когато полицията, прѣди да го залови, го спотирва — той потърсва подслонъ въ сръбското дипломатическо агентство, където е останалъ нѣколко минути само и излиза да избѣгва къмъ „Костинбродъ“; тамъ нашата полиция го залавя. Въ това врѣме тукъ, въ София, прави се обискъ въ хотела, където е квартирувалъ и тамъ, въ стаята му, намиратъ неговия куфаръ съ 3 кгр. динамитъ. Сжиятъ Ерофеевъ, по-първия день е ходилъ тукъ при единъ златаръ, да му направи една кутия. Какво ще прави съ тази кутия, не знаа. И златарѣтъ изповѣдва и самиятъ Ерофеевъ не отказва, че искалъ да му направятъ една кутия — „да си турямъ, казва, папироти.“ Както виждате, кутии за папироти се правятъ въ София! Сега, при тия ноторни факти азъ се питамъ, па питамъ и васъ, почтени господа, българската полицейска власть, която е заловила тоя господинъ — повтарямъ, азъ бѣхъ въ Виена по това врѣме — и която намира една дузина паспорти въ джоба, намира 3 кгр. динамитъ и билетъ за безплатно пътуване по чуждестраннитѣ желѣзници, иска да намѣри подслонъ въ чуждо агентство — тази българска полицейска власть

каково трѣбваше да направи? Да остави на свобода ли този международенъ мошеникъ, или ти трѣбваше да тури рѣка на него и да го прѣдаде на сждебнитѣ власти? Безспорно, ти трѣбваше да го залови и примѣрно накаже. Тя това и направи: залови го и веднага на прокурорския паркетъ прѣдаде. Сждебниятъ слѣдователъ произвежда слѣдствие, установяватъ се факти прѣстѣпни и дохожда дѣлото до сжда, който го признава за виновенъ и осжжда го на нѣколко мѣсеца затворъ. И знаете ли какъ се е той защищавалъ прѣдъ сжда, за да омаловажи направенитѣ отъ него признания прѣдъ сждебния слѣдователъ? „Биха ме, затуй направихъ онѣзи признания, които всецѣло ме изобличаватъ.“ И отъ тѣзи думи на мошеника нашата преса направи капиталъ и го изкара светецъ. Но, азъ веднага отговарямъ: ако даже допуснемъ, че полицията го е била — това подозрѣние сжществува противъ полициитѣ на цѣлия свѣтъ и затуй полицейскитѣ дознания не се четатъ въ сждилищата и не съставляватъ доказателства — но кой го би при сждебния слѣдователъ, и то прѣдъ двѣ поемни почтени лица, та всичко е разказвалъ? Билъ ли го е сждебниятъ слѣдователъ? Билъ ли го е прокурорѣтъ, който е присжтствувалъ — двама прокурори сж присжтствували — биха ли го тѣ? Разбира се, не. Обаче това не прѣчеше на нашата преса цѣли 3 мѣсеци да клевети българската полиция и да устройва овация на този международенъ мошеникъ прѣдъ българскитѣ сждилища. Какъ се е смѣлъ той на тая лековѣрна преса! Тя го изкара светецъ.

Г. Гроздановъ: А сега е шпионинъ.

Министъръ М. Такевъ: Ето кой е Ерофеевъ. Но булевардната преса се не спре тамъ; тя каза: „Такевата полиция е опозорена: тя би тоя революционеръ, който иска да се бори за свободитѣ на руския мужикъ!“ А между тѣмъ той е единъ обикновенъ мошеникъ. Тази преса отиде по-далечъ и бѣ готова да обвини сждебнитѣ власти, че и тѣ сж способни да биятъ въ сждебния паркетъ. Ето защо, по отношение процеса на Ерофеева, трѣбва да констатирамъ единъ печаленъ фактъ, че искаха отъ единъ злодѣй да създадатъ — съ цѣлъ да поврѣдятъ на правителството — единъ светецъ, който е билъ жертва на вжтрѣшната политика на днешното правителство; а между тѣмъ — казахъ ви и повтарямъ го — той е единъ международенъ мошеникъ съ 24 паспорти въ джоба. Но и тази клевета отиде при другитѣ и тя отлетѣ. Нека този урокъ ни служи за назидание втори пѣтъ да си не служимъ съ такива срѣдства за борба противъ правителството.

Да се спре сега на втория процесъ — процеса по нападението на барутнитѣ погребени. И тукъ г. Даневъ каза: „Особно лошо впечатление направи този процесъ слѣдъ като се оправда подсждимиятъ.“ Да прослѣдимъ и по този процесъ

сжщността. За тази цѣль достатъчно е да ви прочета, г. г. народни прѣдставители, въпросния листъ на Софийския сѣдъ съ сѣдебни засѣдатели. И искамъ да ви прочета този въпросенъ листъ, защото отъ него се вижда какъ е отговорилъ българскиятъ народъ чрѣзъ устата на своитѣ сѣдебни засѣдатели — селяни, вземени отъ нашето срѣдно общество — по този процесъ, и какъ народътъ гледа на него, за да служи като отговоръ на онѣзи, които казаха: „Ти, г. Такевъ, желаешъ да създадешъ раздори между Сърбия и България. Вие търсите поводъ, за да се скарате съ сръбската държава — вие, които трѣбва да радѣте, да милѣте за братство между тѣзи два народа, вие търсите поводъ, причина да създадете неприятности!“ Е добръ, г. г. прѣдставители, не азъ създадохъ тѣзи неприятности: създаде ги — не неприятности, а констатира факта — българското правосѣдие, което стои по-високо отъ всѣкакви партийни съображения. Вие знаете вѣковното начало, което казва: „Fiat justitia pereat mundus“ — дайте правосѣдие безъ огледъ на това, какво ще каже Иванъ или Драганъ, тази или онази партия, тази или онази държава. Е добръ, и вие искаме да се чуе гласътъ на правосѣдието. Ето този гласъ какво казва: „На 19 сръшчу 20 септемврий 1908 г., на барутнитѣ погребѣ, които се намиратъ задъ Борисовата градина, неизвѣстни лица сж стрѣляли върху войника часовой и го наранили въ крака. Прѣли гърмежа, войникътъ чува единъ гласъ: „Вуйнѣ, тѹа.“ Кой е този Вуйнѣ? Намира се той: единъ сръбинъ, Вуйнѣ Павловичъ; хваща го полицията, и то благодарение пакъ на онази „обществена безопасност“, за органитѣ на която много лесно се говори въ печата, много лесно се клевети, а се забравя, че и Ерофеевата история, и историята на попъ Найденова и тази история се дължи, благодарение бдителността на онѣзи нещастници, които получаватъ по 80—100 франка. Щомъ го залавя полицията, прѣдава го на сѣдебния слѣдователъ; този послѣдниятъ, въ присѣдствието на двѣ поемни лица и въ присѣдствието на прокурора, разпитва обвиняемия Вуйнѣ Павловичъ, който спокойно и свободно прави пълно признание: какъ той отива въ сръбското агентство, какъ единъ чиновникъ го увѣщава да отиде да нападне погребитѣ, защото цѣльта била благородна да вдигне на въздуха нашитѣ погребѣ и пр. и пр. Но когато дохожда въ сѣда, този господинъ казва: „Насилиха ме, заплашваха ме, затуй казахъ.“ — „Кой те заплашваше?“ — „Заплашваше ме тайниятъ агентъ г. Стайковъ.“ Тайниятъ агентъ те заплашвалъ въ участъка — да, но когато ти бѣ въ рѣцѣтѣ на сѣдебния слѣдователъ, въ рѣцѣтѣ на прокурора, въ присѣдствието на двѣ поемни почтени лица, търговци отъ София, защо си разказалъ историята тѣй, както я разказа и прѣдъ полицията — пита го прѣдседателътъ. На това нѣма отговоръ. Сѣдътъ се отеглюва въ свѣщание и изнася слѣдующия въпросенъ листъ съ съответнитѣ отговори: (Чете)

„1. Доказва ли се, че прѣзъ нощта, около 11 ч., на 19 сръшчу 20 септемврий 1908 г., сж били нападнати отъ нѣколко души барутнитѣ погребѣ находящи се край гр. София, задъ Духовната семинария, като е билъ даденъ единъ вистрѣлъ върху часовой на поста № 3, Стоименъ Ивановъ, който е билъ нараненъ въ дѣсния кракъ съ куршумъ по-долу отъ прасето? — Да, доказва се.

„2. Доказва ли се, че на сжщата дата нападателитѣ на барутнитѣ погребѣ, като сж стрѣляли върху часовой Стоименъ Ивановъ, когато послѣдниятъ се намиралъ при изпълнение служебнитѣ си обязанности, сж искали да го лишатъ отъ животъ или най-малко сж допуснали, че като стрѣлятъ върху него съ огнестрѣлно оръжие, може да го убиятъ, но по независящи отъ тѣхъ причини не сж успѣли да сторятъ това, а само сж го ранили съ куршумъ въ дѣсния кракъ? — Да, доказва се.

„3. Доказва ли се, че нападателитѣ на барутнитѣ погребѣ сж имали за цѣль подпалването и унищожаването на находящитѣ се въ тѣхъ взривни вещества, но по независящи отъ тѣхъ причини не сж успѣли да изпълнятъ намѣренieto си? — Да, доказва се.

„4. Доказва ли се, че горѣпоменатото нападение на барутнитѣ погребѣ е било направено въ ущърбъ на българската военна сила и въ полза на неприятелитѣ на българското царство? — Да, доказва се.

„5. Доказва ли се, че подсѣдимиятъ Вуйнѣ Павловичъ, отъ гр. Нишъ (Сърбия), 21-годишенъ, сръбинъ, православенъ, нежененъ, грамотенъ, осжжданъ за дезертьорство, на 10-мѣсеченъ тъмниченъ затворъ, по занятие бояджия, заедно съ други неизвѣстни лица, прѣзъ нощта на 19 сръшчу 20 септемврий 1908 г., около 11 ч., е участвувалъ въ нападението на барутнитѣ погребѣ, опитването да лиши отъ животъ войника-часовой Стоименъ Ивановъ, съ цѣль да подпали находящитѣ се въ тѣхъ взривни вещества, и по тоя начинъ да лиши българската военна сила отъ бойни припаси, въ полза на неприятелитѣ на българското царство? — Не, не се доказва.

„6. Виновенъ ли е въ такъвъ случай Вуйнѣ Павловичъ, подсѣдимиятъ? — Не, не е виновенъ.“

По всичкитѣ първи 4 въпроса, всички сѣдии и сѣдебни засѣдатели сж едногласни и единодушни, а по въпроситѣ 5 и 6 само 4 души сж отговорили отрицателно, когато засѣдателътъ Стойковъ и прѣдседателътъ на сѣда сж за виновността на Павловича.

Г. прѣдседателствующиятъ на окръжния сѣдъ излага мотивирано своето особено мнѣние, въ което категорически заявява, че Вуйнѣ Павловичъ е дѣйствително участвувалъ, заедно съ други лица, въ нападението на погребитѣ. Ето особеното мнѣние на прѣдседателствующия на окръжния сѣдъ, което искамъ да се регистрира въ нашия парламентъ, за да служи и като отговоръ на ония, които поддържаха и поддържатъ, че полицията е вършила шан-

тажни комплоти и търсила поводъ за скарване съ съседното намъ кралство. (Чете)

„Подписаниятъ А. Стойчевъ считамъ, че възведеното противъ подсъдимия Вуйнъ Павловичъ обвинение е напълно установено, поради слѣднитѣ главно съображения. Безспоренъ по дѣлото фактъ е, че прѣзъ нощта, около 11 ч., сръбчу 20 септемврий 1908 г. сж били нападнати отъ шайка барутнитѣ погребѣ задъ Духовната семинария съ злонамѣрена цѣль, сир. да бждатъ унищожени бойнитѣ припаси на българската военна сила, обстоятелство, което се напълно поддрѣпва отъ факта, че при това нападение билъ нараненъ часовиятъ на поста № 3, Стоименъ Ивановъ, съ куршумъ въ крака. (Вж. съдебно-медицинския актъ № 31, слѣдствено дѣло стр. 58) Тѣй че, въ това отношение не сжществува никакво съмнѣние, че, за да могатъ нападателитѣ да цападнатъ барутнитѣ погребѣ и ги унищожатъ, по всичко изглежда да сж се опитали да прѣмахнатъ часовия, сир. като го умъртвятъ, и съ тази цѣль било стрѣляно върху него, но не било получено. По отношение на подсъдимия Вуйнъ Павловичъ слѣдва да се забѣлѣжи, че той е единъ отъ атентаторитѣ, и въ полза на обвинението служи като доказателство самопризнанието, сторено на прѣдварителното слѣдствие и днесъ възпроизведено отъ поемнитѣ лица, които обясняватъ, че прѣдъ слѣдственитѣ власти подсъдимиятъ, като призналъ, че съ нѣколко свои другари нападнали барутнитѣ погребѣ, по единъ обстоенъ даже начинъ обяснилъ, какъ прѣдварително било уговорено да стане нападението, по кой начинъ се снабдили съ оржжие и най-послѣ откъдѣ заминали вечерята за погребитѣ. Въ това самопризнание на подсъдимия не мога да се съмнѣвамъ, защото то напълно отговаря на фактитѣ и обстоятелствата по дѣлото. Възражението му, че това самопризнание било изтрѣгнато по инквизиционенъ начинъ, не заслужа внимание, защото разпитътъ му станалъ въ присѣдствіето на поемнитѣ лица, прѣдъ които подсъдимиятъ никакви оплаквания или заявления не е правилъ; па и не е могълъ да прави, защото въ сжщностъ никакво насилие върху него е не само невъзможно, но и немислимо, толкова повече, че подсъдимиятъ е човѣкъ интелигентенъ и избранъ за по-долна работа, та ако и има сѣнка отъ насилие, би заявилъ. Очевидно е, че тѣзи му възражения се явяватъ за голословни. На второ мѣсто, като доказателство, изобличающе подсъдимия, служатъ показанията на разпитанитѣ днесъ свидѣтели — войницитѣ, въ това число и потърпѣвшия, които твърдятъ, че слѣдъ изгърмиване съ огнестрѣлно оржжие и нараняване часовия Стоименъ Ивановъ и когато се узнало за нападението на погребитѣ, свидѣтелитѣ зачули въ тъмнината гласове: „Вуйнѣ, Сима, туа!“, които отговарятъ на сръбски имена, кѣмъ която народностъ принадлежи и подсъдимиятъ, понеже се именува Вуйнъ Павловичъ, име, каквото било чутото отъ свидѣтелитѣ.

„Отъ съвокупността на тѣзи данни дохождамъ до убѣждението, че подсъдимиятъ е единъ отъ атентаторитѣ по нападението погребитѣ, и съмъ на мнѣние да се признае за виновенъ и накаже по цитиранитѣ въ обвинителния актъ членове отъ наказателния законъ.“

И така, г. г. прѣдставители, когато вие имате една присѣда на български сѣдъ, въ която единъ юристъ, прѣдседателствующъ на сѣда, и единъ съдебенъ засѣдатель казватъ, че е вѣрно, че Вуйнъ е вжтрѣ, когато всички сѣдии и засѣдатели еднотласно казватъ, че това нападение е станало съ цѣль да се вдигнатъ на въздуха нашитѣ военни погребѣ, и то тѣкмо по онова вѣрие, септемврий 1908 г., въ навечерието на което бѣ твърдѣ вѣроятенъ воененъ конфликтъ съ съседната империя, вие разбирате, че българското правосѣдие, че българската полицейско-административна машина не можеше да замѣлчи, не можеше да послуша съвѣтитѣ на г. Данева, та за нѣкакво братство, което, може би, щѣше да ни костува хвърлянето на нашата държава въ катастрофа, да стоятъ равнодушни. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) Искаме добро съсѣдство, искаме приятелски отношения съ цѣлия свѣтъ, па въ това число и съ нашитѣ съсѣди, но искаме, прѣди всичко, България да сжществува. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) И за сжществуването на тази България, вие прѣдъ нищо не ще се спремъ. Ето защо и този свѣтъ на г. Данева, да сме примигали, да не сме изнасяли това прѣдъ трибуната на българското правосѣдие, ние не можахме, не можемъ и никога не ще можемъ да слушаме.

Това е, г. г. прѣдставители, всичко, което имахъ да ви кажа за вжтрѣшното управление на българското царство, откогато демократическата партия е поела властта. Тя ви се задължи да ви гарантира вашитѣ конституционни свободи — свободата на събранията, на словото, на печата, на изборитѣ; тя ви ги гарантира. Тя ви се задължи да обезпечи вашето физическо благосъстояние; тя ви го обезпечи съ онзи редъ законодателни мѣроприятия, които вие лани гласувахте. Тя ви заяви, че ще въведе моралъ въ управлението, чрѣзъ причистване на полицейско-административния персоналъ; тя го направи, като се позова на учителския персоналъ, на адвокатския и сѣдийския. Тя ви обеща, че въ тази страна трѣбва да се турятъ, прѣди всичко, държавнитѣ интереси прѣдъ частнитѣ на този или онзи; тя това ви даде. Демократическото правителство ви се задължи съ публично прочетена и въ 100 хиляди екземпляра разпрѣсната декларация, че то, прѣди всичко, ще гледа да защити върховнитѣ интереси, вжтрѣшни и външни, на българското царство; това правителство ви даде. Вие видѣхте нравствената стойностъ на онии факти, които почтената оппозиция изнесе, видѣхте доколко тѣ могатъ да компрометиратъ оная система на вжтрѣшното управление, която ние многогодирахме, че е система на равенство и брат-

ство, на свобода и зачитане законитѣ на страната, което молимъ, Бога да се затвърди въ нашето отечество, което съ това да стане и то факторъ на миръ и цивилизация срѣдъ културнитѣ народи. И днесъ можемъ да ви кажемъ, че благодарение на онази твърда, на онази смѣла, на онази почиваща на законитѣ вътрѣшна политика на държавата, заедно съ една просвѣтена външна политика, създаде се днесъ онова реноме на малкото българско царство, щото велики и малки народи заискватъ приятелството на тая млада държава, искатъ нейното съюзничество. И като не забравите, че всичко това е извършено само въ 19 мѣсеци, лесно е да разберете, какво още има да вършимъ прѣвъ прѣдстоящитѣ още 3 редовни сесии на това Народно събрание. Прѣвъ това врѣме ние ще имаме възможностъ да проведемъ въ живота всички онѣзи мѣроприятия, всички онѣзи реформи, за които постоянно се говори. И тогава, когато ще можемъ да изгасимъ онзи пожаръ, който ние намѣрихме въ тази страна, когато поехме властта, тогава ще потърсимъ да можемъ и всичко това, което сега е тъй разхвърлено, да го съберемъ накупъ, да го кондензираме и да го стабилизираме по начинъ, щото да не може да бѣде нахвърлено отъ тѣзи, които биха дошли подиръ насъ.

Като свършвамъ, азъ апелирамъ къмъ вашата добросъвестностъ, къмъ вашата почтеностъ, вие, наши противници — не говоря за нашитѣ приятели, тѣ знаятъ какви сѫ директивитѣ на днешното управление — вие, наши политически противници, които сте вчера управлявали и които утрѣ ще управлявате, да турите ръка на сърцето си и да кажете: системата, която е иногюрирана днесъ за нашата вътрѣшна, за нашата външна, за нашата финансова политика, е ли система, която се желае отъ българския народъ, е ли система, която ще стабилизира нашето държавно управление на модерна държава, е ли система, която ще повика българския народъ къмъ едно блѣсково бѣдѣще, или не? И тогава, когато всички се проникнатъ отъ идеята да служимъ на истината, да служимъ на правдата, макаръ да сме отъ различни политически течения, когато ще се проникнемъ отъ убѣждението, че прѣди всичко трѣбва да стоятъ държавнитѣ интереси надъ всички други партийни съображения, бѣдете увѣрени, че щастieto, величието на България е вече постигнато. (Бурни ръкоплѣскания отъ мнозинството)

Двѣ думи и свършвамъ. Г. Мирски ми направи интерпелация за интернирането на 4 души македонски войводи. Трѣбва и за тѣхъ да кажа двѣ думи. Интернирахъ отъ столицата Апостолъ войвода, македонецъ; интернирахъ Тане Николовъ, нищо общо неимѣющъ съ столицата; интернирахъ оттукъ още Ташко Наумовъ, македонецъ, сѣщо неимѣющъ нищо общо съ столицата; интернирахъ и още други двама, на които имената ми изкочиха изъ ума, но ги интернирахъ отъ столицата по онѣзи съображения, които ви из-

тъкна тукъ г. министърътъ на външнитѣ работи. Г. министърътъ на външнитѣ работи ви очерта нашата външна политика на която вие ръкоплѣскахте, но той ви я очерта на книга, той ви я очерта съ думи, а министърътъ на вътрѣшнитѣ работи е, който трѣбва да оплѣти тази книга, тѣзи думи, трѣбва да имъ даде душа, трѣбва да ги приведе въ изпълнение. И за да приведе въ изпълнение тази външна политика, която г. министърътъ на външнитѣ работи тъй методично изложи, за да подчертая още единъ пѣтъ онази външна политика, която ние сме иногюрирали още миналата година, когато поехме властта и когато азъ три пѣти обикаляхъ границата, за което смъртни присѣди получавахме.

Д. Христовъ: Като великъ човѣкъ.

Министъръ М. Такевъ:... азъ извършихъ тѣзи интернирания. Нѣщо повече: тази година азъ можахъ и мога за случаитѣ, които ви цитирахъ, да се сила даже на чл. 10 отъ закона за столичната полиция, защото нито единъ отъ тѣхъ не е столиченъ гражданинъ, и никой отъ тѣхъ нѣма никакво занятие.

Прѣди да ги интернирамъ въ вътрѣшността, азъ ги повикахъ и имъ казахъ: идете въ Търново, въ Русчукъ, въ цѣла България, но въ столицата не можете да стоите. И това толкозъ повече, че има документи, които установяватъ, че нѣкои отъ тѣхъ си служатъ вече съ изнудване на пари подъ прѣдлогъ на нѣкакво „свето дѣло“. Казахъ го лани, повтарямъ го и сега, нѣма вече „свето дѣло“ вънъ отъ общитѣ държавни интереси. „Свето дѣло“ има за цѣлия български народъ, той ще се грижи за това „свето дѣло“, а не ще се грижи за него нито Апостолъ войвода, нито Тане войвода, нито пъкъ нѣкой другъ. За да приведемъ тази политика въ изпълнение, ние не се побояхме да имъ кажемъ: „Махнете се отъ тукъ“, а въ това ние дадохме да знае всѣки единъ, който би се опиталъ по този начинъ да отождествява своя личенъ интересъ съ държавната политика, че ще получи онова, което получиха и тѣ. Ето защо азъ пратихъ тѣзи хора да отидатъ въ вътрѣшността на царството, да не стоятъ въ столицата, и това толкозъ повече, че старитѣ дѣления сѫ още въ сила и жестоко се взаимно прѣслѣдватъ, та въ единъ даденъ моментъ вие щѣхте да бѣдете свидѣтели на четири човѣшки трупа, изтрепали се помежду си всрѣдъ столицата.

Тази е, г. г. народни прѣдставители, нашата вътрѣшна и външна политика и онази политика, за която г. Даневъ завчера правѣше алюзия, че въ отношенията ни съ Турция като че ли има у младотурцитѣ нѣкакво съмнѣние. Съмнѣние у младотурцитѣ не може вече да остане въ коректността и лоялността на българското правителство, защото това правителство даде пълни доказателства на лоялностъ и искрено желание за добро съседство, факти признати и отъ Високата порта и отъ новия

министъръ на вътрѣшнитѣ работи въ Турция, Талаатъ бей, който е писалъ писмо до Солунския валия, да прѣдупрѣди пресата въ Солунъ да не хвърля клевети по адресъ на българското правителство, че организирано чети да ги праща въ Македония, защото, казва сѣщиятъ министъръ на вътрѣшнитѣ работи, българското правителство не праща никакви чети. Тукъ е мѣстото да добавя, че това тѣхно призвание ни най-малко не отне възможността на в. „Миръ“ и на една частъ отъ нашата добросъвестна преса quand même да каже: „Макаръ Талаатъ бей да отрича, макаръ Високата порта да отрича, че България праща чети въ Македония, ние сѣ пакъ твърдимъ това.“ Ето, г. г. прѣдставители, съ какви срѣдства си служатъ нашитѣ политически противници, не да нахърнятъ авторитета на българското правителство, а да нахърнятъ спокойствието на България, да разтурятъ нейнитѣ добри отношения съ нашитѣ съсѣди и да създадатъ неприятности на българската държава. Но демократическото правителство, каза ми се вчера, ще го повтори и азъ сега, си е начертало рѣзко пътя, по който ще върви. Прѣдъ него е начертана една прицѣлна точка, то не ще се колебае нито влѣво, нито вдѣсно, както ми казваше и г. първиятъ министъръ, то ще върви по своя начертанъ път, бидейки увѣрено, че корабътъ ще плува и ще плува съ всички паруси, за да отнесе България на спасителния брѣгъ, където е величието на българската държава. (Вурви и продължителни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

Прѣдседателътъ: Докладчикътъ г. Мишевъ ще прочете отговора на тронното слово.

Докладчикъ Д. Мишевъ: Ето отговорътъ на тронната рѣчь на второ четене: (Чете)

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство сърдечно благодарно за привѣтствията, които Ваше Величество му отправяте. То високо цѣни единението между държавния глава, правителството и народното прѣдставителство и въ това вижда най-добрия залогъ за безавѣтно служене на народа, за което всички сме призовани.

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство ще употреби всички усилия да прѣцѣни грижливо многобройнитѣ народни нужди, като даде прѣдимство на най-неотложнитѣ, които при дадени условия могатъ да бъдатъ удовлетворени.

„Ваше Величество,

„Въ стремлението си да урегулира по-правилно общественно-политическия животъ въ държавата, народното прѣдставителство възприе пропорционалното прѣдставителство въ окръжнитѣ и общински събѣти. Тая изборна реформа, макаръ и

приложена въ ограниченъ размѣръ, даде удовлетворителни резултати и народното прѣдставителство ще бѣде особено задоволено, когато реформата се разпространи и върху законодателнитѣ избори.

„Ваше Величество,

„Въ какъсия периодъ слѣдъ Търновския актъ, правителството, облегнато на довѣрието на Ваше Величество и на народа, успѣ сполучливо и съ най-малко жертви да осъществи единъ отъ народнитѣ идеали. Благодарно и признателно, народното прѣдставителство се радва на независима България — великъ исторически актъ на единодушие на българския народъ, на неговия царъ и на правителството му. Народното прѣдставителство ще употреби всички усилия да подпомогне правителството въ стремлението му да извърши още едно важно дѣло — да консолидира финансовото положение на държавата, съответно съ нейното достойнство и съ нейната економическа мощь.

„Ваше Величество,

„На народното прѣдставителство е така сѣщо особено приятно да констатира, че надеждитѣ на Ваше Величество и на цѣлия народъ въ помощта на великия руски народъ, начело съ своя монархъ, въ труднитѣ минути, напълно се оправдаха, и ние сме щастливи да изкажемъ отъ името на народа нашата дълбока благодарностъ и признателностъ на нашата освободителка и на нейния августейши господарь.

„Ние изказваме признателностъ и на всички велики държави, които, наредъ съ нашата освободителка, спомогнаха да се признае новото международно положение на царството ни.

„Народното прѣдставителство съ задоволство вижда, че народътъ ни се ползува съ всеобщии симпатии, и особено цѣни приятелскитѣ отношения съ отоманската империя. Прѣдставителството се надѣва, че добръ разбраитѣ политически и економически интереси на двѣтѣ страни, ще уякчатъ трайни връзки, еднакво необходими за мирното културно развитие и на двѣтѣ съсѣдни държави.

„Ваше Величество,

„Сполучливото разрѣшение на съдбоноснитѣ въпроси, които сложи историята, и отличното международно положение на България, се дължатъ колкото на самоотвержената готовностъ на народа и армията да отстоятъ интереситѣ на държавата, толкова и на Ваше Величество — достоенъ народенъ вождь.

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство старателно ще проучи внесениитѣ отъ правителството за одобрение договори съ руското и отоманско правителства, както и законопроектитѣ, и въ съзнание на своя дългъ ще направи онова, което държавнитѣ интереси изискватъ.

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство се надѣва, че, съ Божията помощъ, ще отговори на очакванията на народа и на Ваше Величество.

„Да живѣе Негово Величество Царѣтъ на българитѣ, Фердинандъ!

„Да живѣе Нейно Величество Царица Елеонора!

„Да живѣе Негово Царско Височество Прѣстолонаслѣдникѣтъ, Князь Борисъ Търновски!

„Да живѣе България!“

(Бурни и продължителни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

Прѣседателѣтъ: Приема се съ акламация.

Понеже врѣмето е напрѣднало, ще се вдигне засѣданието.

Дневниятъ редъ за утрѣшното засѣдание ще бѣде: избиране депутация за поднасяне на Негово

Величество Царя отговора на тронното слово, одобрение на турско-българския протоколъ, съглашението по мюфтийския въпросъ и съглашението съ компанията на източнитѣ желѣзници, и на руско-българския договоръ отъ 6 априлий т. г., за сключването на единъ заемъ отъ 82.000.000 л., първо четене законопроекта за запазване, измѣрване и използване на селскитѣ и градски мери, и докладъ отъ комисията по изработване проектъ за правилникъ за вътрѣшния редъ на Народното събрание.

А. Краевъ: Проектътъ на правилника раздаденъ ли е?

Прѣседателѣтъ: Ще бѣде раздаденъ. Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 7 ч. 30 м. вечерята)

Прѣседателъ: **Х. Славейковъ.**

Подпрѣседатели: { **Н. Гимиджийски.**
Н. Кжневъ.

Секретаръ: **А. Христовъ.**

Началникъ на Стенографското бюро: **Т. Гължбовъ.**